

АГРОСВІТ

№ 21 листопад 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грибчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічної аналізи, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 21 листопад 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових

фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,**

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 10.11.22 р.

Підписано до друку 10.11.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9,0.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1011/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 21 листопад 2022 р.

У НОМЕРІ:

Русак Д. М., Резнікова Н. В., Іващенко О. А.

Ризик-менеджмент глобальних ланцюгів поставок: вразливість і стійкість у фокусі стратегічного управління в умовах глобальної невизначеності економічної кон'юнктури 3

Третяк А. М., Гунько Л. А.

Теоретико-методологічні засади розвитку системи землевпорядкування як базової основи його економіки 12

Прунцева Г. О.

Аналіз стану сільського господарства у контексті сталого розвитку 25

Коваль Н. В.

Сільськогосподарське дорадництво в Україні: сутність, проблеми та перспективи розвитку 36

Бровко Л. І., Соколова Л. О.

Фінансовий результат діяльності аграрного підприємства та резерви підвищення 44

Іщейкін Т. Є., Олійник А. С., Сотніков В. С., Пілюгін А. В., Лявінець М. М.

Економічний механізм управління бізнес-процесами: стратегічні та антикризові аспекти 52

Біляк Ю. В., Суммар Д. В.

Зарубіжний досвід фінансової підтримки підприємств аграрного сектору 60

Городнича А. В.

Науково-методичні засади визначення площ самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення 66

№ 21 / 2022

CONTENTS:

Rusak D., Reznikova N., Ivashchenko O.

RISK MANAGEMENT OF GLOBAL SUPPLY CHAINS: VULNERABILITY AND RESILIENCE IN THE FOCUS OF STRATEGIC MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMIC UNCERTAINTY 3

Tretiak A., Hunko L.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF THE LAND MANAGEMENT SYSTEM AS THE BASIC BASIS OF ITS ECONOMY 12

Pruntseva G.

ANALYSIS OF AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 25

Koval N.

AGRICULTURAL CONSULTING IN UKRAINE: FUNDAMENTALS, PROBLEMS, OUTLOOK 36

Brovko L., Sokolova L.

THE FINANCIAL RESULT OF THE ACTIVITY OF THE AGRARIAN ENTERPRISE AND RESERVES OF INCREASE 44

Ishcheikin T., Oliynyk A., Sotnikov V., Piliuhin A., Liavinets M.

ECONOMIC MECHANISM OF BUSINESS PROCESS MANAGEMENT: STRATEGIC AND ANTI-CRISIS ASPECTS 52

Biliak Y., Summar D.

FOREIGN EXPERIENCE OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES 60

Gorodnucha A.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DETERMINING THE AREA OF SELF-SEEDED FORESTS ON AGRICULTURAL LANDS 66

УДК 339.92:339.97:339.98

Д. М. Русак,

д. е. н., доцент, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, НН інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6603-0761>**Н. В. Резнікова,**

д. е. н., професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, НН інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2570-869X>**О. А. Іващенко,**

к. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Національна академія статистики, обліку та аудиту

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-778X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.3

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК: ВРАЗЛИВІСТЬ І СТІЙКІСТЬ У ФОКУСІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

D. Rusak,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

N. Reznikova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Ivashchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Management of Foreign Economic Activities, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

RISK MANAGEMENT OF GLOBAL SUPPLY CHAINS: VULNERABILITY AND RESILIENCE IN THE FOCUS OF STRATEGIC MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMIC UNCERTAINTY

З огляду на трансформаційні зміни в побудові глобальних ланцюгів поставок — від локальних та інтегральних до глобальних та модульних, актуальним постає ревізія ключових характеристик ризик-менеджменту ГАП з позицій концепцій вразливості та стійкості, які постають альтернативою в ризикології в умовах VUCA-нестабільності. Встановлено, що стійкість відноситься до всіх етапів управління ризиками і є невіддільною від поняття "зміни": готовність до змін, пом'якшення наслідків змін, реагування на зміни та відновлення після змін. В статті ідентифіковано сутність і форми реалізації управління ризиками ланцюга поставок з метою мінімізації наслідків потенційних збоїв в ланцюгу та підвищення його стійкості до виникнення таких збоїв як з урахуванням змін внутрішнього середовища фірми, так і зовнішнього середовища. Встановлено, що ризик-менеджмент і стратегічне планування стійкості ГАП базується на таких шести стовпах: оцінка стійкості до логістичних та інфраструктурних ризиків; оцінка стійкості до ринкового

ризик; оцінка стійкості до ризику кліматичних змін/стихійних лих; оцінка стійкості до політичного ризику; оцінка стійкості до геополітичних та геоекономічних зрушень. Розглянуто фактори, що впливають на ризик-менеджмент ланцюгів поставок і показники для вимірювання їхньої стійкості. Виокремлено ефекти інфікування ланцюгів поставок. Враховано деструктивний фактор пандемії на стійкість ланцюгів поставок.

Given the transformational changes in the construction of global supply chains — from local and integral to global and modular, it is relevant to revise the key characteristics of risk management of global supply chains from the standpoint of the concepts of vulnerability and sustainability, which are an alternative to riskology in the context of VUCA-instability. It has been established that resilience refers to all stages of risk management and is inseparable from the concept of "change": readiness for change, mitigation of the consequences of change, response to change and recovery from change. The article identifies the essence and forms of implementation of supply chain risk management in order to minimize the consequences of potential disruptions in the chain and increase its resistance to such failures, both taking into account changes in the internal environment of the company and the external environment. It has been established that risk management and strategic planning for the sustainability of global supply chains is based on six pillars: assessment of sustainability to logistical and infrastructure risks; assessment of resistance to market risk; assessment of climate change/disaster risk resilience; assessment of resilience to political risk; assessment of resistance to geopolitical and geo-economic shifts. The factors influencing the risk management of supply chains and indicators of measuring their resilience are considered. The effects of supply chain infection are highlighted. The destructive factor of the pandemic on the resilience of supply chains is taken into account. The article proposes to consider the reliability of supply chains in the risk management of GVCs as a complex characteristic of sustainable processes in the chain, characterized by the concepts of "durability", "renewability", "support" of processes within simple supply chains as components of the GVC and providing for: the creation of a system of reserves (reserves capacity buffer materials or resource redundancy); prevention of failures and deviations. However, it is quite predictable that increased inventory, additional production capacity and alternative methods of transportation or spare capacity will either increase firms' costs or lead to higher sales and higher levels of service. Sustainability of the supply chain requires a balance of reliability and flexibility to achieve the highest level of service, taking into account the risk of failures, at an acceptable cost for the formation of a system of corresponding reserves.

Ключові слова: ризик-менеджмент, стратегічне планування, ланцюги поставок, вразливість, стійкість, VUCA-нестабільність, економічна кон'юнктура.

Key words: risk management, strategic planning, supply chains, vulnerability, resilience, VUCA instability, business situation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління ризиками ланцюга поставок розглядається з позицій концепції ризиків, концепції вразливості і концепції стійкості. Під поняттям "ланцюги поставок" зазвичай розуміють впорядковану мережу ділових партнерів, які беруть участь у виробничих процесах і перетворюють сировину на готові товари або послуги для задоволення споживчого попиту [1—3]. Відтак ланцюг постачання є динамічним і багатостадійним феноменом. Простий ланцюг поставок включає постачальників сировини, виробників, дистриб'юторів, роздрібних продавців та клієнтів. Управління ризиками ланцюга поставок (англ. supply chain risk management, SCRM) можна визначити як стратегічну управлінську діяльність у фірмах, оскільки SCRM може впливати на операційні, ринкові і фінансові показники фірм. Ще півстоліття тому Р. Дункан зауважив, що організаційна ефективність та продуктивність підвищуються тоді, коли стратегія зниження невизначеності враховує "контекст" та "реалії навколишнього середовища" [4]. SCRM передбачає ідентифікацію

джерел ризику, величини ризику та його зв'язку з бізнес-цілями, а також здатності нівелювати або упереджувати загрози збою в ланцюжках поставок. Реалії навколишнього середовища визначають ступінь схильності до несприятливих подій, обсяг розширених ланцюжків поставок, методи управління постачальниками і т. д. Таким чином, суть SCRM полягає у прийнятті рішень, які оптимально узгоджують організаційні процеси та рішення для використання можливостей при одночасній мінімізації ризику. Збої в ланцюгу поставок можуть "матеріалізуватися" як усередині, так і поза ланцюжком поставок. Як зазначають С. Вагнер і К. Боді, фінансовий дефолт постачальника і землетрус, що руйнує виробничі потужності, — це ситуації, що по-різному впливають на ланцюжок поставок [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ф. Петі визначає ризик як результат зміни стану певної системи та ступеня її чутливості на небезпеки, що виникають, і які можуть спри-

чинити на неї вплив. Таким чином, ризик обумовлюється фактором небезпеки, станом системи та відповідними наслідками. З цих позицій ризик постає як динамічне поняття [6]. П. Літ і К. Реворедо-Гіха [7] інтерпретують ризик ланцюгів поставок як імовірність інциденту, пов'язаного зі збоями в поставках через відмову окремого постачальника виконувати умови контракту або через зростання попиту, який не може бути задоволений учасником контракту. Компанії повинні адаптувати відповідні методології та інструменти, які дозволяють їм виявляти, оцінювати ризики та їх вразливість, щоб підвищити стійкість свого ланцюга поставок, інакше їхня здатність підтримувати рівень продуктивності та відновлювати стан стабільності незалежно від подій чи викривлення ринків, з якими вони можуть зіткнутися, не буде реалізована.

Вразливість з позицій управління ризиками ланцюгів поставок інтерпретується як екзогенна змінна, що визначає ризик через інтенсивність спродукованого впливу чи заподіяної шкоди. Відтак вразливість є своєрідним статусом системи [8] і навіть ступенем готовності до ризику, відтак у цьому контексті вразливість характеризується здатністю системи постати перед небезпекою чи відреагувати на очікувані наслідки руйнування або порушення ланцюгів поставок. Ф. Петі, К. Крокстон, Дж. Фіксель визначають вразливість як потенціал системи, схильної до впливу внутрішніх та/або зовнішніх небезпек, а відтак вразливість описується трьома характеристиками — схильністю до ризику, гнучкістю протистояти ударам і здатністю нарощувати міцність системи поставок [9].

Стійкість з позицій управління ланцюга поставок інтерпретується по-різному: для К. Танга [2] це здатність повернутися в стабільний стан після порушення (відмова постачальника, непередбачене збільшення попиту); для М. Крістофера [10] це здатність системи повертатися у вихідний стан або більш сприятливий стан після порушення ланцюга. Відтак стійкість постає як основа для нової концепції управління ризиками. На відміну від поняття "вразливість", поняття "стійкість" має позитивний відтінок. Цей термін відноситься до чотирьох компонентів циклу управління ризиками і є невіддільним від поняття "зміни": готовність до змін, пом'якшення наслідків змін, реагування на зміни та відновлення після змін. Для Р. Фішера, Г. Бассетта, В.А. Бюрінга, М.Дж. Коллінза та А.К. Ітона [11], трьома ключовими елементами стійкості виступають надійність, ресурси та відновлення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З огляду на трансформаційні зміни в побудові глобальних ланцюгів поставок — від локальних та інтегральних до глобальних та модульних, актуальним постає ревізія ключових характеристик ризик-менеджменту ГАП з позицій концепцій вразливості та стійкості, які постають альтернативою в ризикології в умовах VUCA-нестабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ризик-менеджмент глобальних ланцюгів поставок передбачає реакцію на непередбачувані умови мінливості, невизначеності, складності і неоднозначності (англ. volatility, uncertainty, complexity and ambiguity, VUCA), які викликають необхідність подальшого розширення традиційних інструментів управління ризиками. Зрештою, до ризиків можна віднести і позитивні можливості, які неможливо з упевненістю передбачити. Що стосується глобальних ланцюгів поставок (ГАП), то ризики негативно впливають на потоки інформації, матеріалів, кінцевих продуктів, а також на фінансові потоки між постачальниками сировини та кінцевими споживачами у глобальному ланцюгу створення вартості. Загалом ризики ланцюга поставок як підгрупу всіх існуючих ризиків компанії можна розділити на внутрішні ризики, що супроводжують матеріальні, фінансові чи інформаційні потоки (такі, як виробничі ризики, ризики ліквідності чи ІТ-ризики), і зовнішні ризики (зокрема, політичні ризики, соціальні чи ринкові події та ризики від стихійних лих чи кліматичних наслідків). В контексті управління ланцюгами поставок ризики означають будь-який незапланований збій на одному етапі ланцюжка створення вартості, який може вплинути на весь ланцюжок постачання і, в гіршому випадку, привести до його зупинки. Спільним для всіх цих подій є те, що вони є результатом невизначених, руйнівних подій, які в більшості випадків неможливо передбачити або можна передбачити лише у короткостроковій перспективі. Деструктивні події та ризики, що впливають з них, можна відрізнити від операційних ризиків на основі оцінки їхньої ймовірності виникнення та наслідків впливу [12]. У відповідь на зовнішні ризики компанії в межах SCRM вдаються до адаптації таких інструментів підвищення стійкості ГАП, як: цифровізація бізнес-процесів; бізнес-аналітика; прозорість у ланцюгу створення доданої вартості; нетворкінг/співпраця; автоматизація; децентралізація. Малі та середні підприємства,

зокрема, лише починають повною мірою усвідомлювати потенціал цифровізації, у тому числі для управління ризиками.

Ризик-менеджмент і стратегічне планування стійкості ГАП базується на таких чотирьох стовпах:

1) оцінка стійкості до логістичних та інфраструктурних ризиків: заходи, що обмежують економічні та соціальні збої, які можуть відбутися в процесах ланцюжка постачання, коли ринки або учасники, які зв'язують операторів ланцюжка постачання один з одним, не працюють належним чином;

2) оцінка стійкості до ринкового ризику: заходи, що обмежують економічні та соціальні наслідки економічних коливань, що підривають ціни, обсяги виробництва [13, с. 128];

3) оцінка стійкості до ризику кліматичних змін/стихійних лих: заходи, що обмежують економічні та соціальні наслідки виникнення кліматичних змін/стихійних лих;

4) оцінка стійкості до політичного ризику: заходи, що обмежують економічні та соціальні наслідки руйнівного впливу політичних конфліктів;

5) оцінка стійкості до геополітичних та гео-економічних зрушень: заходи, що впливають на регуляторне середовище [14]; заходи, що обумовлюють процеси транснаціоналізації світової економіки [15]; заходи, що обумовлюють ресурсне протистояння [16]; заходи, що загострюють технологічне суперництво [17]; заходи, що супроводжують торгові війни; заходи, що детермінують бізнес-цикли розвинених країн; заходи, що впливають на тенденції розвитку і позиції малого і середнього бізнесу [18]; заходи, що обумовлюють інтеграційні процеси [19]; заходи, що впливають на розриви у контрактних відносинах [20]; заходи, що залежать від фактору кліматичних змін [21];

6) оцінка стійкості до нормативних ризиків: заходи, що обмежують економічні та соціальні наслідки несподіваних змін у нормативних положеннях або непослідовності у правозастосуванні, які збільшують невизначеність бізнесу та, отже, транзакційні витрати, пов'язані з виробничими процесами в ланцюжках створення вартості [22; 23].

Ризик-менеджмент ГАП може, серед іншого, базуватись на використанні методу опитування з метою визначення ключових сфер стійкості ланцюжка поставок. Наприклад, Всесвітній економічний форум під час опитування керівників визначив п'ять основних показників стійкості: 1) покращення обміну інформацією між урядами та підприємствами; 2) гармоні-

зовані законодавчі та нормативні стандарти; 3) формування культури управління ризиками серед постачальників; 4) загальні рамки оцінки ризиків; 5) покращені системи оповіщення/попередження [24]. Альтернативний підхід полягає у визначенні ключових показників ефективності (KPI) на рівні фірми і ґрунтується на введенні кількісних показників, які можуть використовуватися фірмами для моніторингу процесів в динаміці та їх оцінки. Прикладом може бути запатентований підхід компанії Resilinc під назвою "R Score", який вимірює такі фактори стійкості ланцюжка поставок, як: прозорість; стійкість до відмов у мережі; безперервність; надійність; продуктивність; забезпечення стійкості ланцюжка поставок. Оцінка "R Score" може дозволити компанії покращити процес пошуку постачальників шляхом кращого розуміння стабільності потенційних постачальників. "R Score" також надає можливість для створення дорожньої карти майбутніх покращень діяльності. Вразливості, виявлені завдяки "R Score"-методу, лягають в основу обговорень Ради директорів, генерального директора, фінансового директора, керівників внутрішнього аудиту, андеррайтерів і т. д. Що стосується контролю продажів, "R Score" може використовуватися компаніями для диференціації своїх можливостей у забезпеченні стійкості ланцюжка поставок для розвитку бізнесу та зростання [22].

Ризик-менеджмент ГАП передбачає акцент на таких факторах, як: 1) управління запасами підприємства; 2) управління закупками; 3) управління складуванням; 4) управління транспортуванням; 5) управління розподілом продукції; 6) управління мережевою структурою ланцюгів поставок та диверсифікація її учасників; 7) наявність надлишків запасів; 8) проблема дефіциту запасів; 9) залежність від волатильності попиту; 10) залежність від волатильності пропозиції. За підходом Т. Мостенської, Н. Скопенко [25], ризик-менеджмент ГАП передбачає створення необхідної культури та інфраструктури бізнесу для: виявлення причин та основних факторів виникнення ризиків; ідентифікації, аналізу та оцінки ризиків; прийняття рішень з урахуванням проведеної оцінки; вироблення антикризових управлінських рішень; зниження ризику до прийняттого рівня; організації виконання наміченої програми; контролю за виконанням запланованих дій; аналізу та оцінки результатів ризикового рішення.

Ш. Сінгх, Г. Соні та Г. Бадхотія визначили 17 показників, які можна використовувати для вимірювання стійкості: спритність прийняття

рішень; гнучкість прийняття рішень; надійність; надмірність; видимість; ІТ-можливості та обмін інформацією; співробітництво; сталість; поінформованість та чутливість до змін/загроз/викликів; культура управління ризиками ланцюжка постачання (SCRM — культура); швидкість; позиція на ринку; контроль ризиків/розподіл доходів; державно-приватне партнерство; адаптивність; конфігурація і мережа ланцюгів постачань; безпека [23; 26].

Стійкість ланцюга поставок забезпечується трьома його характеристиками: очікування, опір, відновлення та реагування. Для менеджера ланцюжка поставок необхідно, щоб він міг передбачити виникнення збоїв і міг підготувати ланцюг поставок до прогнозованих чи непередбачених змін у зовнішньому середовищі. Щоб звести до мінімуму ймовірність виникнення збоїв, їхні наслідки мають бути повністю прогнозовані. Очікування — це етап перед збоєм у ланцюжку поставок, який можна охарактеризувати на предмет стійкості за такими критеріями, як поінформованість, видимість, безпека, культура SCRM.

В окремих випадках, якщо може бути виявлений якийсь передбачуваний або непередбачений збій, ланцюг поставок повинен мати можливість протистояти йому та усувати негативний вплив до його появи. Відтак етап опору відіграє вирішальну роль у забезпеченні безперервності ланцюжка поставок. Етап опору може супроводжуватись руйнуванням неефективних взаємозалежностей в рамках ланцюга поставок, і його стійкість характеризують такі критерії, як гнучкість, спільна робота, надійність.

На етапі відновлення та реагування ланцюжок постачання може потенційно бути перерваний. Щоб зменшити руйнівний вплив розриву зв'язків на ланцюжок поставок, необхідно продемонструвати здатність до відновлення за наявних ресурсів задля відновлення позицій компанії, що може призвести до набуття нової конкурентної переваги. На цьому етапі стійкість ланцюжка поставок залежить від позиції на ринку, обміну інформацією, швидкості прийняття рішень, розвитку державно-приватного партнерства та гнучкості в перегляді партнерів.

Збої в міжнародній логістиці, в ланцюгах постачання ослабили чимало корпорацій, актуалізуючи проблему ризик-менеджменту [27]. Р. Бодвін і Б. Ведер ді Мауро, досліджуючи вплив перебоїв у постачанні в Китаї на виробництво в інших країнах, впровадили в термінологічний оборот поняття "інфікування ланцюга постачання". Зокрема, вони акцентують, що зараження з боку пропозиції було серйозним

випробуванням для промисловості Південної Кореї, яка є глибоко інтегрованою з китайською промисловістю.

Пандемія спровокувала запит на дослідження довгострокових наслідків серйозних збоїв в ланцюгах поставок, які можуть бути викликані, наприклад, стихійними лихами, політичними конфліктами, тероризмом, морським піратством, економічними кризами, руйнуванням інформаційних систем чи інфраструктурних об'єктів. Такі природні та техногенні катастрофи викликають хвильовий ефект у ланцюгу поставок, коли зміни відбуваються на структурному рівні, а відновлення передбачається у середньостроковій та довгостроковій перспективі, що впливає на річний дохід. Ефект батога описується щотижневими/щоденними коливаннями попиту та часу виконання замовлень як основними рушійними силами змін у ланцюгу поставок, які можуть бути усунені у короткостроковій перспективі.

Хвильовий ефект у ланцюжку поставок, також відомий як "ефект доміно" або "ефект снігової грудки", виникає в разі, якщо збій не може бути локалізований, а тому він і поширюється каскадом, впливаючи на продуктивність всього ланцюга поставок (зокрема, на обсяги продажів, повернення запасів, рівень обслуговування та витрат). Управління збоями в ланцюгу поставок передбачає аналіз: збоїв (або комбінації збоїв); впливу збою на операційні та стратегічні економічні показники; політики стабілізації та відновлення. Причини хвильового ефекту збоїв у ланцюгах поставок криються у феномені аутсорсингу/офшорингу діяльності або можуть пояснюватись фактором концентрації діяльності у промислових районах. Крім того, глобальні ланцюги поставок значною мірою залежать від наявної транспортної інфраструктури.

"Виробляти чи купувати" — це стратегічне рішення, яке визначає, чи об'єкти виробництва будуть вироблятися самою компанією чи за її межами, субпідрядниками. Такі стратегічні рішення можуть бути пов'язані з питанням наявних компетенцій або спеціалізації компаній, у яких можуть бути навіть власні постачальники, які готують певні модулі або системи і представляють їх на складальну лінію, коли вони будуть потрібні (це може бути ексклюзивне кермо, виготовлене лише для одного замовника автомобіля). Рішення в рамках моделі "виробляти чи купувати" впливають на загальну стратегію формування внутрішньої цінності, а відтак і на виробничу стратегію. Коли йде мова про модель "виробляти чи купувати", команді по-

стачальників необхідно буде вирішити спільно з експертами-виробниками, чи може закупівля на стороні ("купити") бути економічно кращим рішенням чи відповідна деталь має бути зроблена власними силами ("виготовити"). Для ухвалення рішення про купівлю чи ухвалення рішення про виробництво нагально рекомендується провести ґрунтовний аналіз сукупної вартості володіння. Таке рішення також має враховувати фактори конкуренції в межах основних компетенцій чи занепокоєння на предмет надання зовнішнім сторонам знань, які дадуть можливість для виробництва товарів-субститутів. У таких випадках перевага надаватиметься власному виробництву, навіть якщо використання зовнішніх джерел може вважатися економічно привабливішою альтернативою. З іншого боку, якщо приймається рішення про екстерналізацію певних процесів (тобто купівлю), має місце так званий аутсорсинг. Це означає, що аутсорсинг є результатом рішення "зробити або купити" на користь останнього. До проблем аналізу ефектів аутсорсингу в рамках ризик-менеджменту ГАП відносять: нижчу вартість виробництва; найкраще використання наявних ресурсів; зосередження на ключових компетенціях; реструктуризацію витрат; скорочення часу виходу на ринок; поділ ризиків; обмін ноу-хау; питання якості; гнучкість; податкові пільги.

Ефект пульсації (відомий ще під назвою "ефект брижі", коли початкове обурення системи поширюється назовні, викликаючи обурення все більшої частини системи, подібно до брижі, що поширюється по воді, коли в неї падає об'єкт) у ланцюгу поставок визначається масштабом змін у системі, викликаних саме руйнуванням встановлених зв'язків. Відтак ефект брижі в ГАП може мати серйозніші наслідки, ніж просто короточасне зниження продуктивності. Це може призвести до втрати частки ринку (наприклад, Toyota втратила позицію лідера ринку після цунамі в 2011 році і компанії довелося перебудувати механізм координації ланцюга поставок).

Масштаби коливань в ГАП та їх вплив на економічні показники залежать як від резервів надійності (наприклад, надмірності, такої як запаси або буфери ємності), так і від швидкості та масштабу відновлення. Тому ризики та стійкість ГАП слід оцінювати на етапах проектування та планування у проактивному режимі.

На етапі контролю в реактивному режимі повинні швидко розроблятися плани на випадок непередбачених обставин (наприклад, аль-

тернативні постачальники або маршрути доставки), аби прискорити стабілізацію та відновлення, або забезпечити безперервність постачання та уникнути довгострокових наслідків збоїв. При реалізації таких політик відновлення компаніям необхідний інструмент, який забезпечує прозорість ГАП для оцінки впливу збоїв, а також наслідків і витрат від перенаправлення матеріальних потоків. При ризик-менеджменті ГАП для елімінування деструктивних наслідків хвильового ефекту робиться акцент на адаптації стратегій відновлення, які можуть компенсувати останні.

Надійність ланцюгів поставок в ризик-менеджменті ГАП інтерпретується як комплексна характеристика стійких процесів у ланцюгу, що характеризується поняттями "довговічність", "відновлюваність", "підтримка" процесів в межах простих ланцюгів поставок як складових ГАП і передбачає: створення системи резервів (запасів матеріалів, буферів потужностей або надмірності ресурсів); запобігання збоїв і відхилень. При цьому цілком прогнозовано, що збільшення товарно-матеріальних запасів, додаткові виробничі потужності та альтернативні методи транспортування чи резервні потужності або збільшать витрати фірм, або призведуть до збільшення обсягів продажів і підвищення рівня обслуговування. Стійкий стан ланцюжка поставок вимагає збалансованої надійності та гнучкості, що дозволяє досягти максимального рівня обслуговування з урахуванням ризику збоїв при прийнятних витратах на формування системи відповідних резервів.

ВИСНОВКИ

Стійкість постає як основа для нової концепції управління ризиками, адже вона відноситься до всіх етапів управління ризиками і є невіддільною від поняття "зміни": готовність до змін, пом'якшення наслідків змін, реагування на зміни та відновлення після змін. Глобальна VUCA-нестабільність вимагає ревізії підходів до ризик-менеджменту глобальних ланцюгів поставок, висуваючи на перший план концепцію стійкості. Хоча волатильність як даність, з якою стикається ланцюг поставок, є несподіваною або нестабільною, тим не менш, інформація про таку подію є, а, відповідно, її вплив може виявитись передбачуваним. Невизначеність тут постає як першопричина або наслідок події, перед якою постав ланцюг поставок, і хоча її можна спрогнозувати або змоделювати, через брак інформації про таку подію із прийняттям відповідних рішень менеджери

ГЛП можуть зволікати. Складність виступає об'єктивним наслідком ефектів навколишнього середовища на ГЛП, адже сам ланцюг поставок складається із різноманіття взаємозалежних (а інколи і взаємозалежних) складових, що часом унеможливує або відтерміновує діагностику першопричини порушення стійкості ГЛП через те, що вкрай складно пов'язати причину та наслідок події. Неоднозначність — це подія, з якою стикається ГЛП несподівано, і, крім того, причинно-наслідкові зв'язки, що виникають, не є очевидними. Завдяки процесам транснаціоналізації світової економіки та тісній співпраці між глобальними підприємствами у ГЛП тепер беруть участь численні взаємозалежні та взаємопов'язані учасники, розташовані в різних країнах, що створює значні потоки матеріалів, факторів виробництва та інформації між учасниками та формування складно-ієрархічних мережевих структур. Зростаюча складність призводить до більшої мінливості та невизначеності в ГЛП, що призводить до більшої невизначеності. Зовнішнє VUCA-середовище разом з VUCA-проявами самих ГЛП посилює можливість їхніх збоїв. Враховуючи, що багато ризиків є "невідомими невідомими" (такими, про існування яких навіть немає уяви), традиційна схема управління ризиками "виявлення — оцінка — реагування — моніторинг" є недостатньою для протидії збоєм.

Деякі стратегії, такі як співпраця у ланцюгу поставок, підвищення прозорості та використання інформаційних технологій, можуть бути як проактивними, так і реактивними. Більша увага до розробки проактивних стратегій, на відміну від реактивних, може бути пов'язана з тим, що ці стратегії дозволяють компаніям краще підготуватися до виникнення потенційних несприятливих збоїв у логістичних процесах. При цьому менеджери можуть неохоче впроваджувати запобіжні стратегії, тому що це потребуватиме додаткових інвестицій у розвиток системи пом'якшення потенційних збоїв, які, зрештою, можуть не статися. Глобальна пандемія COVID-19 змінила підхід до підвищення стійкості ланцюжка постачання, в рамках якого виділяють чотири стратегії адаптації до періоду пандемії: переплетення мереж ланцюгів поставок; масштабованість ланцюгів поставок; заміна учасників ланцюгів поставок; перепрофілювання виробничих систем. Таким чином, відсутність реалізації цих стратегій може стати перешкодою для підвищення стійкості ланцюгів поставок. Нестабільні та мінливі умови, в яких функціонують сучасні ланцюги поставок, створюють численні перешкоди для підви-

щення стійкості. Подальше зосередження дослідницької уваги в ризик-менеджменті ГЛП на питаннях стійкості ланцюга поставок дозволить розвинути існуючі теорії із врахуванням особливостей формування економічної кон'юнктури в умовах глобальної VUCA-нестабільності.

Література:

1. Lu D. Fundamentals of Supply Chain. 2011. URL: https://my.uopeople.edu/pluginfile.php/57436/mod_book/chapter/121631/BUS5116.-Lu.Fundamentals.Supply.Chain.Mgmt.pdf
2. Tang C.S. Perspectives in supply chain risk management. *International Journal of Production Economics*. 2006. Vol. 103. P. 451—488.
3. Martin C., Lee H. Mitigating Supply Chain Risk Through Improved Confidence. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*. 2004. Vol. 34. P. 388-396.
4. Duncan R.B. Characteristics of organizational environments and perceived environmental uncertainty. *Administrative Science Quarterly*. 1972. Vol. 17. P. 313—327.
5. Wagner S.M., Bode C. An empirical examination of supply chain performance along several dimensions of risk. *Journal of Business Logistics*. 2008. Vol. 29. P. 307—325.
6. Petit F. Concepts d'analyse de la vulnerabilite des infrastructures essentielles — prise en compte de la cybernetique. 2009. URL: https://publications.polymtl.ca/8291/1/2009_Petit.pdf
7. Leat P., Revoredo-Giha C. Risk and resilience in agri-food supply chains: the case of the ASDA pork link supply chain in Scotland. *Supply chain management: An international journal*. 2013. Vol. 18. P. 219—231.
8. CRAIM. Guide de gestion des risques d'accidents industriels majeurs a l'intention des municipalites et de l'industrie. Conseil pour la reduction des accidents industriels majeurs. Montreal, Quebec, Canada, 2007. 436 pp.
9. Pettit T.J., Croxton K.L., Fiksel J. Ensuring supply chain resilience: Development and implementation of an assessment tool. *Journal of Business Logistics*. 2013. Vol. 34. P. 46—76.
10. Christopher M. Managing supply chain complexity: Identifying the requisite skills. *Supply Chain Forum: An International Journal*. 2012. Vol. 13. P. 4—9.
11. Constructing a resilience index for the enhanced critical infrastructure protection program: Argonne National Laboratory / R.E. Fisher, G.W. Bassett, W.A. Buehring, M.J. Collins and et. 2010. URL: <https://publications.anl.gov/anlpubs/2010/09/67823.pdf>

12. Christopher M., Holweg M. Supply chain 2.0 revisited: a framework for managing volatility-induced risk in the supply chain. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*. 2017. Vol. 1. P. 2—17.

13. Резнікова Н. В. Економічна кон'юнктура розвинених країн: навч. посіб. у 2-х ч. Київ: Аграр Медіа Груп, 2021. Ч.1. 422 с.

14. Panchenko V., Reznikova N., Bulatova O. Regulatory Competition in the Digital Economy: New Forms of Protectionism. *International Economic Policy*. 2020. № 1—2 (32-33). P. 49—79.

15. Іващенко О.А., Резнікова Н.В. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в умовах транснаціоналізації виробничих відносин. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 16. С. 22—26.

16. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Вплив кон'юнктури ринку рідкоземельних елементів на економічну та енергетичну безпеку держав: перспективи інституційного регулювання ресурсного протистояння й інноваційно-технологічного потенціалу конкурентоспроможної зеленої економіки. Ефективна економіка. 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9068>.

17. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Розвиток industry 4.0 й цифрової економіки у фокусі глобального технологічного та інноваційного суперництва КНР і США. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 4—10.

18. Резнікова Н. В., Іващенко О. А., Курбала Н. В. Тенденції розвитку малого і середнього бізнесу та його вплив на економічну кон'юнктуру і конкурентоспроможність розвинених країн. Економіка та держава. 2020. № 10. С. 4—14.

19. Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с.

20. Резнікова Н.В. Контрактні відносини в стратегіях інтеграції країн в глобальні ланцюги створення вартості. Економічний простір. 2018. № 137. С. 33—46.

21. Reznikova N. Transnationalization as an aggravator of the nature use problem: challenges on the way to sustainable development. Міжнародні відносини. Серія "Економічні науки". 2016. №7. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/163

22. Resilinc. A New Metric for Measuring Supply Chain Resiliency: An Introduction to Resilinc R Score™ and Its Application to the High-Tech Industry Supply Chain. 2017. URL: [https://www.supplychainbrain.com/ext/re-](https://www.supplychainbrain.com/ext/re-sources/secure_download/KellysFiles/White-PapersAndBenchMarkReports/Resilinc/R_Score_Whitepaper_March_2017.pdf)

[sources/secure_download/KellysFiles/White-PapersAndBenchMarkReports/Resilinc/R_Score_Whitepaper_March_2017.pdf](https://www.supplychainbrain.com/ext/re-sources/secure_download/KellysFiles/White-PapersAndBenchMarkReports/Resilinc/R_Score_Whitepaper_March_2017.pdf)

23. Singh C. S., Soni G., Badhotiya G. K. Performance Indicators for Supply Chain Resilience: Review and Conceptual Framework. *Journal of Industrial Engineering International*. 2019. Vol. 15. P. 105—117.

24. WEF. Building Resilience in Supply Chains. 2013. URL: http://www.weforum.org/docs/WEF_RRN_MO_BuildingResilienceSupplyChains_Report_2013.pdf

25. Мостенська Т. А., Скопенко Н. С. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2010. № 3. С. 72—79.

26. Асланова Е. І. Китай в глобальних виробничих ланцюгах: ризики та переваги релокації підприємств. 2022. URL: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/6335>

27. Baldwin R., Weder di Mauro B. Mitigating the COVID economic crisis: Act fast and do whatever it takes. 2020. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes>

References:

1. Lu, D. (2011), "Fundamentals of Supply Chain", available at: https://my.uopeople.edu/pluginfile.php/57436/mod_book/chapter/121631/BUS5116.Lu.Fundamentals.Supply.Chain.Mgmt.pdf (Accessed 08 Oct 2022).

2. Tang, C.S. (2006), "Perspectives in supply chain risk management", *International Journal of Production Economics*, vol. 103, pp. 451—488.

3. Martin, C. and Lee, H. (2004), "Mitigating Supply Chain Risk Through Improved Confidence", *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, vol. 34, pp. 388—396.

4. Duncan, R.B. (1972), "Characteristics of organizational environments and perceived environmental uncertainty", *Administrative Science Quarterly*, vol. 17, pp. 313—327.

5. Wagner, S.M. and Bode, C. (2008), "An empirical examination of supply chain performance along several dimensions of risk", *Journal of Business Logistics*, vol. 29, pp. 307—325.

6. Petit, F. (2009), "Concepts d'analyse de la vulnerabilite des infrastructures essentielles — prise en compte de la cybernetique", available at: https://publications.polymtl.ca/8291/1/2009_Petit.pdf (Accessed 08 Oct 2022).

7. Leat, P. and Revoredo-Giha, C. (2013), "Risk and resilience in agri-food supply chains: the case

of the ASDA pork link supply chain in Scotland", Supply chain management: An international journal, vol. 18, pp. 219—231.

8. CRAIN. (2007), Guide de gestion des risques d'accidents industriels majeurs a l'intention des municipalites et de l'industrie. Conseil pour la reduction des accidents industriels majeurs. Montreal, Quebec, Canada.

9. Pettit, T.J., Croxton, K.L. and Fiksel, J. (2013), "Ensuring supply chain resilience: Development and implementation of an assessment tool", Journal of Business Logistics, vol. 34, pp. 46—76.

10. Christopher, M. (2012), "Managing supply chain complexity: Identifying the requisite skills", Supply Chain Forum: An International Journal, vol. 13, pp. 4—9.

11. Fisher, R.E., Bassett, G.W., Buehring, W.A., Collins, M.J. and et. (2010), "Constructing a resilience index for the enhanced critical infrastructure protection program: Argonne National Laboratory", available at: <https://publications.anl.gov/anlpubs/2010/09/67823.pdf> (Accessed 08 Oct 2022).

12. Christopher, M. and Holweg, M. (2017), "Supply chain 2.0 revisited: a framework for managing volatility-induced risk in the supply chain", International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, vol. 1, pp. 2—17.

13.. Reznikova, N. (2021), Ekonomichna kon'iunktura rozvynykh krain [Economic situation of developed countries], Agrarian Media Group, Kyiv, Ukraine.

14. Panchenko, V., Reznikova, N. and Bulatova, O. (2020), "Regulatory Competition in the Digital Economy: New Forms of Protectionism", International Economic Policy, vol. 1—2 (32-33), pp. 49—79.

15. Ivashchenko, O. and Reznikova, N. (2015), "The opportunities of participation in global value chains for Ukraine in the context of transnationalisation", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 16, pp. 22—26.

16. Reznikova, N., Panchenko, V. and Ivashchenko, O. (2021), "Impact of the rare earths market on the economic and energy security of states: prospects for the institutional regulation of resource confrontation and the innovative and technological potential of a competitive green economy", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9068> (Accessed 08 Oct 2022).

17. Panchenko, V., Reznikova, N. and Ivashchenko, O. (2021), "The development of industry 4.0 and digital economy in focus of the China-united states global technological and innovation rivalry", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 4—10.

18. Reznikova, N., Ivashchenko, O. and Kurbala, N. (2020), "Tendencies in the development performance of small and medium-sized businesses and their impact on the economic conjuncture and competitiveness of developed countries", Ekonomika ta derzhava, vol. 10, pp. 4—14.

19. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2022), Minni polya mizhnarodnoyi ekonomichnoyi polityky: yak krayinam ne vtratyty zdatnist' do rozvytku [Minefields of international economic policy: how countries do not lose their ability to develop], Agrarian Media Group, Kyiv, Ukraine.

20. Reznikova, N., (2018), "Contractual-relations in country's integration strategies in global values chains", Ekonomichnyy prostir, vol. 137, pp. 33—46.

21. Reznikova N. Transnationalization as an aggravator of the nature use problem: challenges on the way to sustainable development. Міжнародні відносини. Серія "Економічні науки". 2016. №7. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/163

22. Resilinc. (2017), "A New Metric for Measuring Supply Chain Resiliency: An Introduction to Resilinc R Score™ and Its Application to the High-Tech Industry Supply Chain", available at: https://www.supply-chainbrain.com/ext/resources/secure_download/KellysFiles/WhitePapersAndBenchmarkReports/Resilinc/R_Score_Whitepaper_March_2017.pdf (Accessed 08 Oct 2022).

23. Singh, C. S., Soni, G. and Badhotiya, G. K. (2019), "Performance Indicators for Supply Chain Resilience: Review and Conceptual Framework", Journal of Industrial Engineering International, vol. 15, pp. 105—117.

24. WEF. (2013), "Building Resilience in Supply Chains", available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_RRN_MO_BuildingResilienceSupplyChains_Report_2013.pdf

25. Mostenska, T. L. and Skopenko, N. S. (2010), "Risk management as a tool for managing the enterprise's economic risk", Bulletin of Zaporizhzhya National University. Economic sciences, vol. 3, pp. 72—79.

26. Aslanova, E. (2022), "China in global production chains: risks and benefits of relocation of enterprises", available at: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/6335> (Accessed 08 Oct 2022).

27. Baldwin, R. and Weder di Mauro, B. (2020), "Mitigating the COVID economic crisis: Act fast and do whatever it takes", available at: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes> (Accessed 08 Oct 2022).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2022 р.

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-коресподент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

Л. А. Гунько,

к. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9454-744X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.12

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ЯК БАЗОВОЇ ОСНОВИ ЙОГО ЕКОНОМІКИ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Hunko,

PhD in Economics, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF THE LAND MANAGEMENT SYSTEM AS THE BASIC BASIS OF ITS ECONOMY

Дослідження тезаурусного каркасу теорії землеустрою станом на 11.02.2022 р. показало, що абсолютним чемпіоном за згадуваннями у Всесвітній мережі Інтернет Google є поняття "Land organization" — 8,4 млрд. згадувань, на другому місці — "Legal Land organization" та "Economics of land organization" (відповідно 5,7 та 5,5 млрд. згадувань). Також слід відмітити, що в зарубіжній практиці землеустрої розуміється в різних аспектах, залежно від напрямку вирішення проблем розвитку територій та їх землекористування, тому згадуваність переважає в рази. Розширюючи сутність сучасного землеустрою не тільки в інженерно-технічному напрямі але і в правовому, економічному та еколого-економічному, потребують розширення дослідження щодо землепорядкування та територіально-просторового планування розвитку землекористування, формування територіальних природоохоронних обмежень (обтяжень), створення інституції (системи) землепорядних регламентів. Виходячи із необхідності запровадження в Україні комплексної багатофункціональної системи управління земельними ресурсами авторами констатовано, що система землепорядкування це сукупність загальнодержавних заходів, що всебічно забезпечують регулювання земельних відносин та раціональне використання й охорону земельних ресурсів країни як основи життя і діяльності людини, найважливішого природного ресурсу, загального територіального базису, засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, та основної складової нерухомості, як об'єкта, що системно об'єднує всі дії держави і суб'єктів землекористування на розвиток сталого (збалансованого) землекористування. Вона включає такі підсистеми: планування використання земель, землеустрою (у прикладному розумінні), землепорядкування (у прикладному розумінні), державний фонд землепорядної документації, державний земельний кадастр, оцінка земель та земельний моніторинг. Розроблено логічно-змістовну схему методологічного процесу реалізації основних складових системи землепорядкування як базової основи його економіки. Враховуючи сучасні зміни соціально-економічного і екологічного середовища та розвиток інституціонально-поведінкової економічної науки, авторами відмічено відставання теорії і методології землепорядної науки від цих процесів. В цьому зв'язку, формування і розвиток економіки землепорядкування в цілому, і особливо його теорії та практики, має бути пов'язано із розвитком змісту і сутності в суспільному інституційному середовищі основних складовими системи землепорядкування.

It was found that currently there are still problems, the solution of which is of primary importance for Ukraine: further development (improvement) of the legislative framework for the regulation of land relations and the formation of sustainable (balanced) land use; assessment of the country's land fund as national wealth and capital; improvement and formation of a new system of land payments; completion of the formation of land circulation infrastructure; completion of the creation of an automated system of the state land cadastre and accounting of lands, land plots and land ownership and land use; provision of territorial opportunities for self-sufficient food production through the formation of multi-system agricultural land use; strengthening of environmental requirements for land use; phased formation of a long-term national development plan (program) and territorial and spatial planning of land use; formation of a new planning system for ecologically rational use and protection of the country's land resources. The subject of solving the mentioned main problems is the land planning system. The study of the thesaurus frame of the theory of land organization as of February 11, 2022 showed that the absolute champion in terms of mentions on the Internet Google is the concept of "Land organization" — 8.4 billion. of mentions, in second place are "Legal Land organization" and "Economics of land organization" (5.7 and 5.5 billion mentions, respectively). It should also be noted that in foreign practice, land organization is understood in different aspects, depending on the direction of solving the problems of the development of territories and their land use, so the mention prevails many times. Expanding the essence of modern land management not only in the engineering and technical direction, but also in the legal, economic and ecological-economic direction, it is necessary to expand research on land organization and territorial-spatial planning of land use development, the formation of territorial environmental protection restrictions (encumbrances), the creation of an institution (system) of land management regulations. Based on the need to introduce a complex multifunctional land planning system in Ukraine, the authors support the improvement of the concept of "land management", in particular, as a set of socio-economic and ecological measures and organizational, legal and engineering-technical actions aimed at regulating land relations and rational organization of the territory administrative-territorial formations, economic entities, which are carried out under the influence of social-industrial relations and the development of productive forces. Accordingly, it is supported that the land planning system is a set of state-wide measures that comprehensively ensure the regulation of land relations and the rational use and protection of the country's land resources as the basis of human life and activity, the most important natural resource, the general territorial basis, the means of production in agriculture and forestry, and the main component of real estate, as an object that will systematically unite all actions of the state and subjects of land management for the development of sustainable (balanced) land use. It includes the following subsystems: land use planning, land organization (in the applied sense), land planning (in the applied sense), the state fund of land management documentation, the state land cadastre, land assessment and land monitoring. A logical and meaningful scheme of the methodological process of implementing the main components of the land planning system as the basic basis of its economy has been developed. The formation (improvement) of the land planning system should be considered as a long-term state investment in the country's infrastructure, without which the normal functioning of the state is impossible. An effective land planning system will ensure: maintaining a balanced state of land and other natural resources; decrease in the number of land disputes; ensuring the progress of the territorial and spatial planning of the development of land use and the development of the infrastructure of its arrangement; supporting the rational use of land and the environment; formation of databases on land and other natural resources, land plots, land tenure and land use, and the environment. The study of the historical formation of the science of land management and land planning shows the objective existence of many of their theories, which go beyond the technical, legal, economic, and ecological directions of the development of the land planning system. The production of theories of land management and land planning took place in response to the relevant historical institutional changes and challenges. Taking into account the modern changes in the socio-economic and ecological environment and the development of institutional-behavioral economic science, it is necessary to note the lagging of the theory and methodology of land planning science from these processes. In this regard, the formation and development of the economy of land planning in general, and especially its theory and practice, should be connected with the development of the content and.

Ключові слова: землеустрій, землевпорядкування, система землевпорядкування, економіка землевпорядкування.

Key words: land organization, land planning, land planning system, economics of land planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Земельному кодексі України (2001 р.), під землеустроєм розуміється "сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративно-територіальних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил" [1]. Відповідно, розвиток системи землевпорядкування не-

обхідно розглядати в контексті із системою управління земельними ресурсами та землекористуванням. Враховуючи, що землеустрій є основним механізмом у виробленні та реалізації управлінських рішень, на думку А.М. Третяка та Н.А. Третяк [2], він теж носить багатофункціональний характер (рис. 1) і потребує формування відповідного інституціонального середовища.

Під впливом нових земельних відносин поняття і сутність землеустрою змінюється. Зок-

Рис. 1. Логічно-змістовна модель розвитку сучасного землеустрою в Україні у системі управління земельними ресурсами та землекористуванням

Джерело: [3].

рема, за дослідженнями А.М. Третьяка [3] землеустрій, в сучасному розумінні, це "сукупність соціально-економічних, екологічних заходів та організаційні, правові та інженерно-технічні дії, що спрямовані на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративно-територіальних утворень,

суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил" (жирним косим шрифтом виділено доповнення А.М. Третьяка).

Сутність сучасного землеустрою приведено в логічно-змістовній моделі, на рис. 2 [3]. Приведене нове розуміння землеустрою

Рис. 2. Логічно-смысловая модель сущности современного землеустройства

Джерело: [2].

підтверджується проведеними нами дослідженнями щодо пошукового дискурсу розвитку теорії землеустрою, який включає безліч понять і категорій, наукових напрямків, сфер діяльності, парадигмальних комплексів. Зокрема, крім таких як "соціальний землеустрій", "економіка землеустрою", "правовий землеустрій", "землевпорядне проектування", є такі поняття як "екологічний землеустрій", "новації в землеустрої", "технічний землеустрій", "кадастровий землеустрій", "еколого-економічний землеустрій". Приведемо декілька прикладів щодо науково-практичної та прикладної діяльності: "економіка землеустрою", "технічний землеустрій" та "екологічний землеустрій" відповідно.

Розглянувши певну частину парадигмально-го ряду теорії землеустрою, (табл. 1) проаналізуємо його тезаурусний каркас, зокрема проаналізуємо дискурсивні особливості з'єднання фреймів "економічний", "технічний" і "екологічний", покажемо результати аналізу коеволюції коренів "економ-", й "екол-" і пов'язаних із ними понять.

Як видно з представленої таблиці, абсолютним чемпіоном за згадуваннями у Всесвітній мережі Інтернет Google є поняття "Land organization" — 8,4 млрд. згадувань, на другому місці — "Legal Land organization" та "Economics of land organization" (відповідно 5,7 та 5,5 млрд. згадувань). Також слід відмітити, що в зарубіжній практиці землеустрій розуміється в різних аспектах, залежно від напрямку вирішення проблем розвитку територій та їх землекористування, тому згадуваність переважає в рази.

Отже, розширюючи сутність сучасного землеустрою не тільки в інженерно-технічному напрямі але і в правовому, економічному та еколого-економічному, потребують розширення дослідження щодо землевпорядкування та територіально-просторового планування розвитку землекористування, формування територіальних природоохоронних обмежень (обтяжень), створення інституції (системи) землевпорядних регламентів.

Вітчизняні навчальні посібники та підручники з теорії землеустрою та землевпорядкування часто зводяться до авторських описів основних напрямів їх розвитку: технічний, правовий, економічний, екологічний. Можливо, це пояснюється нормативними вимогами щодо підготовки власних посібників задля акредитації вищих навчальних закладів, що вступає у суперечність з можливістю здійснення глибоких досліджень. Іншим поясненням є те, що за умови переорієнтації практики, а звідси — і осві-

Таблиця 1. Тезаурусний каркас теорії землеустрою станом на 11.02.2022 р.

Терміни	Google.com
Землеустрій (<i>Land organization</i>)	448 тис. 8,4 млрд.
Новації в землеустрої (<i>Innovations in land organization</i>)	41,6 тис. 687 млн
Економіка землеустрою (<i>Economics of land organization</i>)	747 тис. 5530 млн
Правовий землеустрій (<i>Legal Land organization</i>)	755 тис. 5750 млн
Технічний землеустрій (<i>Technical Land organization</i>)	1020 тис. 5610 млн
Кадастровий землеустрій (<i>Cadastral survey</i>)	828 тис. 21700 тис.
Екологічний землеустрій (<i>Ecological Land organization</i>)	658 тис. 255 млн
Соціальний землеустрій (<i>Social Land organization</i>)	857 тис. 6130 млн
Еколого-економічний землеустрій (<i>Ecological and economic land organization</i>)	439 тис. 122 млн
Землевпорядне проектування (<i>Land planning design</i>)	65,5 тис. 4500 млн

Примітка: Google — назва однієї з найпотужніших пошукових систем у Всесвітній мережі Інтернет.

ти, на використання міжнародних стандартів, у освітніх процесах питання теорії землеустрою та землевпорядкування стають другорядними, що впливає на якість посібників. Проблема загострюється і з огляду на обмеженість ресурсів не лише в навчальних процесах та у процесах підвищення кваліфікації землевпорядників, але і в наукових дослідженнях. Єдиним виданням, де розглядається розвиток теорії землеустрою є підручник "Землеустрій" за авторством А.М. Третяка (2014 р.) [2]. Значну частину наукових монографій присвячено управлінню земельних ресурсів, де описується роль землеустрою або висвітлюється землеустрій як метод управління. І у цих виданнях, так само, як і у посібниках, теорія землеустрою та землевпорядкування розглядається досить поверхнево. Небезпечність і абсурдність цієї ситуації очевидні. Формується зовнішнє і навіть внутрішнє (з боку самих землевпорядників) сприйняття землевпорядної діяльності як певної специфічної сфери діяльності щодо землевимірювання та землевпорядного процесу. Погоджуючись із виконанням лише "сервісної" функції в управлінні земельними ресурсами, землевпорядники з важкістю знаходять себе в питаннях державного управління, в економічній та екологічній науках. Все більш яскраво простежується небезпечна відособленість землеустрою, особливо планування використання земель, від важливих соціально-економічних і екологічних процесів, при вирішенні проблем сталого розвитку в цілому та сталого (збалансованого) землекористування і управління зокрема. Але як не дивно, основою не

тільки вищевикладених, а й інших проблем вітчизняного землеустрою і землевпорядкування є упущення і недооцінка важливості саме його теоретичної складової. Тільки теорія здатна сформулювати переконливі аргументи і накласти вирішення проблем.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад розвитку системи землевпорядкування в Україні як базової основи його економіки

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Коротко зупинимося на трактуванні землеустрою та його сутності, вивченням якого крім А.М. Третяка та його команди [2; 3; 4; 5; 6; 7], займалися інші вчені. Так, Г.І. Грещук [8] стверджує, що поняття землеустрій доцільно вживати, коли мова йде про заходи, які направлені на регулювання земельних відносин та організацію певних територій. Д.С. Добряк [9] висловлює думку, що землеустрій є основоположним механізмом регулювання земельних відносин, що має відповідне законодавче забезпечення. І.В. Шарко [10] землеустрій розуміє як процес, що забезпечує повноту досягнень прикладних досліджень, які охоплюють питання еколого-економічної та соціальної ефективності землекористування, зростання вартості земельного капіталу та формування ринкової інфраструктури. П.Т. Казьмір [11] трактує землеустрій як складний соціально-економічний процес, що реалізується через механізм інженерно-технічних, організаційних, екологічних і земельно-правових заходів, які знаходяться у тісному взаємозв'язку та відображаються в землевпорядних розробках. Й.М. Дорош [12] стверджує, що землеустрій є системоутворюючим фактором формування земельних відносин. Потре в сучасних реаліях потребують висвітлення перспективи здійснення економіки землеустрою в українську економіку з урахуванням європейських пріоритетів.

Є ще один аспект трактування землеустрою, який пов'язаний з українською та російською мовами. Так, на думку професора С.М. Волкова "землеустрій — це визначений законом процес з технічного, економічного та юридичного оформлення надання та вилучення земель, утворення нових, упорядкування існуючих та визначення меж спеціальних земельних фондів, землеволодінь та землекористувань, внутрішнього устрою їх території, покликаний привести використання землі у відповідність до існую-

чого земельного ладу" [13]. При переведенні із російської "землеустройство" на українську мову трактується як "землеустрій". Про те в українській мові вживається і термін "землевпорядкування", який при переведенні на російську має два значення — "землеустройство" і "землеупорядочение".

З часу появи поняття "землевпорядкування" вчені-економісти, юристи та землевпорядники намагалися дати цьому явищу однозначне визначення. Особливо гострі суперечки в землевпорядній науці про роль і зміст землеустрою розгорялися в періоди великих земельних перетворень: Столипінської земельної реформи (1906—1914), націоналізації землі та військового комунізму (1917—1921), колективізації сільського господарства (1928—1932), залежних земель (1954—1965), земельної реформи в незалежній Україні (1991—2022). У цьому виникали різні теорії землеустрою, більшість яких можна звести до таких видів: адміністративно-правова; соціально-технічна; організаційно-господарська; соціально-економічна; еколого-економічна [14].

Соціально-економічна теорія землеустрою стала домінуючою у вітчизняній науці з другої половини 1930-х років. Її остаточно сформулював та розвивав аж до початку 1970-х років академік ВАСГНІЛ С.А. Удачин та створена ним наукова школа. В основі цієї теорії лежали наукові праці професора, згодом академіка АН України П.М. Першина. Його ключовою роботою, що визначила розвиток соціально-економічного спрямування у землевпорядній науці, була велика стаття "Соціально-економічна теорія землеустрою (Введення в економіку землеустрою)", що вийшла в журналі "На аграрному фронті" в 1925 р. Набагато пізніше, в 1959 р., у вбм була опублікована робота "Теоретичні передумови вивчення історії земельних відносин та землеустрою" (Записки ХСХІ. — Т. XII. — Харків, 1959. — С. 3—14), в якій він узагальнив результати своїх теоретичних досліджень. Головна теза П.М. Першина — те, що землеустрій є складовою суспільного способу виробництва, а його зміст "охоплює в нерозривній єдності організацію землі, як засоби виробництва, і ті суспільні відносини, якими характеризується володіння та користування землею".

З кінця 1970-х років землеустрій все більше став набувати природоохоронної, екологічної спрямованості, що відображалось у працях А.А. Варламова, С.М. Волкова, Д.С. Добряка, В.Д. Кірюхіна. Н.Г. Конокотіна, В.В. Косінського, М.І. Лопирьова, А.Я. Новаковського,

С.І. Носова, та інших. Узагальнення розглянутих теорій землеустрою, неоднозначно трактують його сутність, показує, що й виникнення пояснюється різноманітним змістом землепорядних процесів, які у різних сферах: правової, соціально-економічної, інженерно-технічної, екологічної, організаційно-господарської та ін.

Загальновідомо, що окремі землеволодіння та землекористування не можна розглядати окремо. Вони межують з іншими земельними ділянками, мають спільні дороги, часто пов'язані природоохоронними та меліоративними об'єктами. Тому будь-який перерозподіл земель зачіпає економічні інтереси кількох власників та користувачів земельних ділянок. Та й усередині кожної ділянки лише повний комплекс землепорядних дій (оптимізація складу угідь, встановлення ефективного режиму їх використання, правильне розміщення доріг, планування селищ та ін.) дозволить отримати необхідний соціальний, екологічний та економічний ефект. Тому не можна зводити землеустрій та землепорядкування лише до операцій або діяльності, спрямованої на перетворення існуючих земельних прав та земельних відносин; це лише одна його сторона. Крім того, в жодному разі не можна вважати, що здійснений землеустрій, щодо визначення прав землевласників та землекористувачів на земельні ділянки, припиняє своє існування. Воно неповторне, тому що немає двох абсолютно однакових земельних ділянок чи їхніх власників. Але ці ділянки самі перебувають у русі: змінюється характер землекористування, можуть змінитися землевласник та землекористувач, що вимагатиме нового землеустрою.

Тому землеустрій є системою заходів із регулювання земельних відносин та режиму землекористування, здійснюваною постійно.

Є і інші думки щодо землепорядкування. Так, доктор економічних наук А.Г. Мартин висловлює думку, що "Сучасний український землеустрій" переважно являє собою комбінацію доволі архаїчних правил та беззмістовних, корупціогенних бюрократичних процедур, які супроводжують оформлення прав на земельні ділянки, і, відверто кажучи, взагалі нецікаві закордонним фахівцям чи іноземному студенту. На жаль, найбільш затребувана функція землепорядника в Україні — це зовсім не високотехнологічні інженерні роботи та інтелектуальне проектування, а банальне "комерційне посередництво" між особами, які прагнуть отримати права на земельні ділянки, та корумпованими чиновниками різноманітних дозвільних та розпорядчих органів і служб, без "доброї

волі" яких навіть найякісніша землепорядна документація ніколи не буде реалізована. При цьому практика показує, що для того, аби освоїти складання примітивної землепорядної документації на задовільному рівні нині достатньо 23 тижнів інтенсивного практичного навчання, але не п'яти з половиною років, проведених в університеті" [15].

Наслідки цього завдають істотної шкоди економіці нашої держави. З цієї причини землепорядкування є необхідним.

Аналіз досвіду землепорядних робіт на всіх історичних етапах розвитку суспільства показує, що не можна абсолютизувати будь-яку з теорій землеустрою, так як це спричиняє перекося в галузі земельних відносин та практики землекористування. Не можна, наприклад, організувати економічно вигідне використання земель без урахування екологічних проблем, політичні завдання землеустрою вирішувати на шкоду соціально-економічним, ставити в основу технічні цілі при вирішенні організаційно-господарських питань тощо.

У зв'язку з відновленням в Україні приватної земельної власності і нових видів землепорядних дій А.Я. Новаковський та А.М. Третьак в 2000 р. дають таке визначення землеустрою — "це сукупність соціально-економічних дій, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональної організації території держави, адміністративно-територіальних утворень, господарських структур, які нерозривно пов'язані з землею і які здійснюються під впливом формування суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил суспільства" [16]. Відповідно вони роблять висновок, що при землеустрої створюються організаційно-територіальні умови для розвитку, раціонального використання продуктивних сил і вдосконалення виробничих відносин, він є складовою частиною суспільного способу виробництва, має соціально-економічний характер, а субстанція його ефективності лежить у суспільному виробництві. Відповідно до викладеного, вони вважали, що землеустрій повинен мати державний характер і бути головним важелем держави у здійсненні будь-яких земельних перетворень. В цьому зв'язку вони констатують, що:

— "землеустрій є головним механізмом утворення землеволодінь (землекористувань), а саме: без його проведення, складання проекту, його розгляду, погодження, затвердження, відводу землі в натурі, видачі державного акту на право власності на землю або право користування землею не можна приступати до вико-

ристання землі. Відповідно, землеустрій є основною умовою організації землекористування;

— при землеустрої погоджують взаємоприсотування виробництва і території, або іншими словами, здійснюється територіальна організація виробництва, в процесі якої, з врахуванням родючості ґрунтів, місцезонашування земель, обґрунтування видів економічної діяльності (спеціалізації господарства) і організовується територія;

— при землеустрої створюються оптимальні (для даного рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин) організаційно-територіальні умови землеволодіння і землекористування, що особливо важливо на стадії формування нової земельної власності, в час створення великої кількості власників землі і нових господарських структур у сільському господарстві.

Виходячи із необхідності запровадження в Україні комплексної багатофункціональної системи управління земельними ресурсами А.М. Третяк удосконалює поняття [3]: "землеустрій це сукупність соціально-економічних та екологічних заходів і організаційні, правові та інженерно-технічні дії, що спрямовані на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративно-територіальних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил".

Таким чином, у коротке визначення землеустрою вчені намагаються включити всі його різноманітний зміст. Виходять складні конструкції, які тим не менш не дають чіткого уявлення про землевпорядкування як сферу практичної діяльності, галузі наукового знання, систему державних заходів з регулювання земельних відносин, режиму землекористування тощо. На нашу думку, визначення землевпорядкування взагалі не може бути однозначним; його слід шукати у різних функціональних частинах цього різноманітного соціально-економічного явища.

Група українських дослідників А. М. Третяк, В. М. Третяк, Т. М. Прядка, Н. О. Капінос у своїй праці "Наукова гіпотеза трактування землевпорядкування як соціально-економічної інституції" [5] землевпорядкування трактують як — "інституція соціально економічного середовища, яка забезпечує порозуміння та керуваність земельних відносин і просторової та інституціональної організації використання і охорони земель у цьому середовищі, опрацьовуючи та інтерпретуючи для землекористувачів

інформацію про факти та явища формування об'єктів земельної власності, упорядкування використання земель і інших природних ресурсів та функціонування відносин прав власності на землю і земельного капіталу. Інтерпретація фактів і явищ землевпорядкування здійснюється за допомогою специфічних правових норм, методів, принципів та професійних суджень землевпорядників". У вузькому розумінні, вони трактують землевпорядкування як "інституція трансформації за допомогою специфічних методів та підходів (формальна складова інституції) і професійних суджень (неформальна складова інституції) фактів (інформації) про землекористування на мову карт, цифр і стандартів (правил), для порозуміння та керованості земельного устрою в соціально-економічних середовищах" [5]. На їх думку, "землевпорядкування, забезпечуючи та регулюючи земельні відносини, як складову економічних, та просторову і інституціональну організацію використання та охорони земель і інших природних ресурсів, описується характеристиками, які ідентифікують суспільні інституції та інститути. Це означає, що його можна дефініціювати як самостійну та важливу для розвитку суспільства Інституцію". Таким чином, поняття "землевпорядкування" є ширше ніж "землеустрій" і не є йому тотожним.

На початку земельних перетворень в Україні був даний сильний поштовх до розвитку земельного законодавства, але надалі політична ситуація в країні почала брати верх над здоровим глуздом. Органи державної виконавчої влади практично усунулися від управління земельним фондом країни. Ситуація ускладнюється відсутністю станом на 2022 р. земельного обліку кількості і якості земель, посиленням деградаційних процесів, чіткого розмежування державних і комунальних земель, відсутності планування розвитку землекористування на перспективу, особливо сталого (збалансованого).

В даний час зберігаються проблеми, вирішення яких першорядно для України:

— подальший розвиток (удосконалення) законодавчої бази регулювання земельних відносин та формування сталого (збалансованого) землекористування;

— проведення оцінки земельного фонду країни як національного багатства та капіталу;

— удосконалення і формування нової системи земельних платежів;

— завершення формування інфраструктури обігу земель;

— завершення створення автоматизованої системи державного земельного кадастру й обліку земель, земельних ділянок та землеволодінь і землекористувань;

— забезпечення територіальних можливостей для самодостатнього виробництва продовольства за допомогою формування багатокладного сільськогосподарського землекористування;

— посилення екологічних вимог при використанні землі;

— поетапне формування довгострокового національного плану (програми) розвитку і територіально-просторового планування землекористування [17];

— формування нової системи управління екологічно раціональним використанням і охороною земельних ресурсів країни [18].

Предметом вирішення зазначених основних проблем є система землевпорядкування. Автори розділяють позицію відомих вчених і фахівців зарубіжних країн в сфері управління земельними ресурсами, викладену в доповіді "Керівні принципи керування земельними ресурсами" (ООН, Європейська Економічна Комісія, Нью-Йорк і Женева, 1996 р.) про те, що земельна проблема за своєю суттю комплексна, багатофазна, складна і багатоаспектна. Відповідно, щодо землеустрою і землевпорядкування, на погляд авторів, доречно користуватися об'єднаним терміном — система землевпорядкування, припускаючи під ним весь спектр робіт і дій у сфері багатокладного землекористування країни в широкому розумінні.

В другій половині ХХ століття в більшості країн світу одержали широкий розвиток роботи з формування земельного кадастру і моніторинг земель, реєстрації прав власності на землю, оцінці землі, створенню планів і карт, розробці земельного законодавства, вивченню ґрунтового покриву, охороні земель від деградації, землевпорядному проектуванню, створенню відповідних організаційних структур і механізмів їхнього фінансування, становленню фахової освіти і науки в галузі використання і охорони земель та галузі земельних відносин. Усі ці дії і роботи представляють і сукупності необхідний інструмент для забезпечення належного функціонування національної економіки, а також стійкого управління земельними та іншими природними ресурсами. В цьому зв'язку, на наш погляд, тут доречно користатися загально прийнятим терміном — система землевпорядкування, допускаючи весь спектр перерахованих вище робіт у галузі використан-

ня і охорони земель та галузі земельних відносин країни.

Аналіз світового і вітчизняного досвіду земельних перетворень дозволяє сформулювати наступне загальне поняття системи землевпорядкування. Система землевпорядкування — сукупність загальнодержавних заходів, що всебічно забезпечують регулювання земельних відносин та раціональне використання й охорону земельних ресурсів країни як основи життя і діяльності людини, найважливішого природного ресурсу, загального територіального базису, засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, та основної складової нерухомості, як об'єкта, що системно об'єднає всі дії держави і суб'єктів землегосподарювання на розвиток сталого (збалансованого) землекористування.

Землевпорядкування пов'язане з поняттями: земля і земельні ресурси; земельна політика; земельна реформа; земельний устрій; земельні відносини; земельна власність; земельне законодавство; земельний кадастр і реєстрація прав на землю; класифікація й інвентаризація земель; районування і зонування земель; картографування земель; оцінка земель; земельна рента; земельні платежі, податкова земельна політика; обіг земельних ділянок як об'єктів власності (купівля-продаж, оренда, застава, спадкування, дарування й інші); земельний моніторинг; охорона і консервація ґрунтів та земель; землевпорядне проектування; генеральна схема землеустрою; управління земельними ресурсами та землекористуванням; земельний контроль; підготовка фахівців.

Формування (удосконалення) системи землевпорядкування варто розглядати як довгострокове державне капіталовкладення в інфраструктуру країни, без якої нормальне функціонування держави неможливо. Ефективна система землевпорядкування забезпечуватиме: підтримання збалансованого стану земель та інших природних ресурсів; зниження кількості земельних суперечок; забезпечення прогресу територіально-просторового планування розвитку землекористування і розвитку інфраструктури його облаштованості; підтримку раціонального використання земель та навколишнього середовища; формування баз даних по землі та інші природні ресурси, земельні ділянки, землеволодіння і землекористування і навколишнє середовище.

Розвиток системи землевпорядкування являє собою складний і трудомісткий процес, що включає відповідне законодавство, організаційні структури, фінансові механізми,

технічні аспекти демаркації і зйомок земельних ділянок, формування кадастрів, систем реєстрації земельних ділянок та прав на них, земельних інформаційних систем, механізмів та методів управління землекористуванням і облаштування земельно-господарської території країни.

Оскільки в українському законодавстві у своїй більшості сформульовані сучасний зміст і тлумачення термінів: "земля", "земельний кадастр", "державна реєстрація земельних ділянок", "землеустрій", "земельне законодавство" і інші, зупинятися на них не будемо. Значення землі в життєдіяльності людини, більш широко розкрито в наукових працях Третяка А.М. та ін. "Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки населення" [19], "Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики" [18], в цій праці більше зупинятися не будемо.

Система землевпорядкування є надійна для того, щоб забезпечити землевласникам повну впевненість у дотриманні своїх прав. Належне внесення інформації про землю, земельні ділянки та права на них, режими землекористування тощо до державного земельного кадастру одержаних в процесі землеустрою та землевпорядкування, дозволяє підвищити ефективність і дієвість механізму збору податків на землю і нерухоме майно. Стягувати такі податки, у порівнянні з індивідуальним прибутковим податком, відносно легко, коли є багато можливостей приховати розмір одержуваних доходів, чого не можна зробити з земельною ділянкою.

Система землевпорядкування допомагає вирішити проблему належного управління земельними ресурсами та землекористуванням. Безсумнівність прав на землю, що зафіксовані в кадастрі, дає банкам і іншим фінансовим установам впевненість в інвестуванні капіталу в облаштування і використання землі а також дозволяє оперативно і надійно здійснювати земельні і інші операції. Процес реєстрації земельних ділянок та прав на них виключає можливість виникнення земельних суперечок, що часто переростають у дорогі судові розгляди.

Система землевпорядкування забезпечує можливість інтеграції зведень про права на землю, вартості землі і характері її використання із соціологічними, економічними і природоохоронними даними, необхідними для територіально-просторового планування розвитку землекористування. На цій базі можливо як довгострокове стратегічне планування, так і коротко-

строкове, оперативне управління розвитком землекористування сільських районів, міст і заповідних територій.

Система землевпорядкування забезпечує необхідною земельною інформацією більшість урядових закладів, громадських організацій, громадян і їхніх об'єднань. Загальновизнано, що державі повинна належати ключова роль у створенні системи землевпорядкування, головне ядро якої складають землеустрій і землевпорядкування, земельний кадастр і реєстрація прав на землю. Вплив і ступінь залучення в цей процес приватного сектора різні в різних країнах. Державне субсидування необхідне при первісному створенні базової системи картографування території, розвитку автоматизованої системи ведення кадастру і здійснення земельної реєстрації, підготовці кадрів. Юридичні й організаційні витрати, зв'язані з обслуговуванням споживачів інформації, можуть і переважно повинні цілком компенсуватися за рахунок користувачів. Державі необхідно забезпечувати захист своїх капіталовкладень у земельну інформацію, так само як і приватний сектор повинний мати можливість захистити свої інтереси.

У сучасних умовах одним з визначальних каталізаторів створення і розвитку системи землевпорядкування є комп'ютеризація. До переваг широкого використання комп'ютерів у системі землевпорядкування можна віднести: скорочення витрат, пов'язаних зі збереженням земельних відомостей; підвищення ступеня стандартизації при зборі й обробці земельних даних; запобігання непотрібного дублювання і спрощення підготовки копій документів і реєстрів; спрощення доступу до відомостей про землю й інші. Запровадження комп'ютерів — це щось більше, ніж автоматизація технічних робіт, оскільки якісно змінюються вимоги до рівня кваліфікації персоналу, розширюються його функції в рамках організаційних структур, міняються інвестиційні стратегії та інше.

З інституціональної точки зору система землевпорядкування містить у собі земельну політику; земельне законодавство; земельний устрій; механізми, методи та інструменти територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою, внутрішньогосподарське землевпорядкування; управління земельними ресурсами та землекористуванням й інформацією про земельні ресурси, професійне навчання персоналу, дослідницьку роботу.

Земельна політика, як складова частина політичної ідеології країни, визначає поря-

Рис. 3. Логічно-змістовна схема методологічного процесу реалізації основних складових системи землепорядкування як базової основи його економіки

док підтримки збалансованості між експлуатацією, використанням і збереженням землі як одного з видів природних ресурсів і вирішального фактора життєзабезпечення населення.

Професійне навчання персоналу є необхідною умовою функціонування системи землепорядкування. У першу чергу повинні бути створені належні умови, при яких фахівці із землепорядкування зможуть підвищувати свою кваліфікацію відповідно до стрімкого технологічного прогресу та інституційного розвитку. Навчальні курси повинні мати практичну спрямованість, бути доступними всім тим, хто має потребу в підготовці й охоплювати різні види занять — від курсів на університетському рівні для комплексної професійної підготовки, до короткострокових проектів з навчання нових методів землепорядкування. Варто розвивати навчання персоналу таким чином, щоб його знання були сумісні з технологіями завтрашнього дня.

Дослідницька робота, як елемент системи землепорядкування, повинна охоплювати всі аспекти розвитку і діяльності системи, починаючи з чисто технічних і закінчуючи юридичними, соціальними, екологічними й економічними проблемами. Вона також припускає тісну координацію в різних професійних областях і орієнтацією на прийнятних економічних і адекватних технологічних рішеннях.

Світовий досвід показує, що створення системи землепорядкування, яка відповідає сучасним технологічним і ринковим реаліям, зажадає великих зусиль щодо: розробки новітнього законодавства, що охоплює всі аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів та інформації про землю; з'ясування реального положення справ із землекористуванням, для того, щоб земельний устрій та земельно-кадастрова інформація відображали реальні факти; забезпечення того, щоб межі земельних ділянок були чітко визначені і мог-

ли б контролюватися відповідно до встановлених стандартів; забезпечення простого і економічно ефективного доступу до даних, що міститься в цій системі; інформування громадськості про характер функціонування системи і її переваг.

Згідно статті 1 закону України "Про землеустрій" [20] "землеустрій" в широкому розумінні — це "сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил". Ключовими словами в цьому понятті є "заходи, спрямовані на ... раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання". До таких заходів відносяться такі основні складові системи землевпорядкування, які реалізуються у приведеному методологічному процесі (рис. 3):

— планування використання земель як функція державного управління земельними ресурсами та землекористуванням — це врегульована нормами права діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо регулювання використання і охорони земель та інших природних ресурсів, яка полягає у розробленні та затвердженні землевпорядної документації, відповідно до якої здійснюється раціональна організація земельної території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання шляхом територіально-просторового планування сталого (збалансованого) землекористування (зонування земель за типами (підтипами) землекористування і визначення його режиму, удосконалення структури земельних угідь, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо);

— землевпорядкування у вузькому розумінні як функція державного управління земельними ресурсами та землекористуванням це врегульована нормами права діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо територіально-функціонального впорядкування використання земель, яке полягає у розробленні та затвердженні землевпорядної документації, відповідно до якої здійснюється формування сталого (збалансованого) землекористування шляхом зонування земель за типами (підтипами) землекористування і визначення його режиму, удосконалення структури і розміщення земельних угідь, їх

меліорації та поліпшення території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання;

— і власне сам землеустрій у вузькому розумінні як функція державного управління земельними ресурсами та землекористуванням — це врегульована нормами права діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо формування територій адміністративно-територіальних одиниць, раціональної системи землеводіння і землекористування суб'єктів господарювання, земельних ділянок та прав на них з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Виходячи із викладеного, ми підтримуємо думку групи українських дослідників А. М. Третяк, В. М. Третяк, Т. М. Прядка, Н. О. Капінос щодо трактування "землевпорядкування" в широкому розумінні як "інституція соціально-економічного середовища, яка забезпечує порозуміння та керуваність земельних відносин і просторової та інституціональної організації використання і охорони земель у цьому середовищі, опрацьовуючи та інтерпретуючи для землекористувачів інформацію про факти та явища формування об'єктів земельної власності, упорядкування використання земель і інших природних ресурсів та функціонування відносин прав власності на землю і земельного капіталу. Інтерпретація фактів і явищ землевпорядкування здійснюється за допомогою специфічних правових норм, методів, принципів та професійних суджень землевпорядників" [5].

Досліджуючи історичне становлення науки про землеустрій і землевпорядкування, ми переконуємося в наявності й об'єктивній необхідності існування безлічі його теорій, які виходять за рамки технічного, правового, економічного, екологічного напрямів їх розвитку, продукування яких відбувалось на відповідні історичні інституціональні зміни і виклики. Оцінюючи сучасні зміни соціально-економічного і екологічного середовища та економічної науки, необхідно відмітити відставання землевпорядної науки від цих процесів, яке обумовлює необхідність формування нових землевпорядних теорій для подолання такого відставання. В цьому зв'язку, формування і розвитку економіки землевпорядкування в цілому, і особливо теорії та практики, має бути пов'язано із розвитком змісту та сутності в суспільному інституційному середовищі основних складовими системами землевпорядкування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Дослідження історичного становлення науки про землеустрій і землевпорядкування, показує об'єктивне існування безлічі їх теорій, які виходять за межі технічного, правового, економічного, екологічного напрямів розвитку системи землевпорядкування. Продокування теорій землеустрою та землевпорядкування відбувалось на відповідні історичні інституціональні зміни і виклики. Враховуючи сучасні зміни соціально-економічного і екологічного середовища та розвиток інституціонально-поведінкової економічної науки, необхідно відмітити відставання теорії і методології землевпорядної науки від цих процесів. В цьому зв'язку, формування і розвиток економіки землевпорядкування в цілому, і особливо його теорії та практики, має бути пов'язано із розвитком змісту і сутності в суспільному інституційному середовищі основних складовими системи землевпорядкування.

Перспективи подальших розвідок заключаються в дослідженні теоретико-методологічних засад розвитку економіки системи землевпорядкування в Україні у цілому, та її складових підсистем — економіки територіально-просторового планування розвитку землекористування, землеустрою та землевпорядкування.

Література:

1. Земельний кодекс України. 2001. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Третяк А.М., Третяк Н.А. Сучасний землеустрій в Україні: поняття, сутність, тенденції розвитку. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 3. 2016. С. 3—11.
3. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: Монографія. — Херсон: ОАДІ-ПЛЮС, 2013.— 488 с.
4. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О. Інституціалізація розвитку системи землеустрою та землевпорядкування. Економіка та держава. № 4. 2021. С. 37—42.
5. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О. Наукова гіпотеза трактування землевпорядкування як соціально-економічної інституції. Економіка та держава. № 5. 2021. С. 8—14.
6. Третяк А. М., Третяк В. М., Гетманьчик І. П., Гунько Л. А. Поняття та сутність економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні. Агросвіт № 11, 2021. С. 3—10.
7. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О. Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. Економіка та держава. № 6. 2021. С. 27—33.
8. Грещук Г.І. Сутність землеустрою та землевпорядкування: концептуальний підхід. Агросвіт. № 23. 2016. С. 24—27.
9. Добряк Д.С., Кузін Н.В. Землеустрій як інструмент реабілітації деградованих земель сільськогосподарського призначення. Збалансоване природокористування. № 3. 2016. С. 116—126.
10. Шарко І.В., Ярута М.Ю. Інноваційність національної системи землекористування. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". № 4. Т. 2. 2019. С. 314—323.
11. Організація сільськогосподарського використання земель на ландшафтно-екологічній основі. За ред. проф. П.Г. Казьміра. Л.: СПО-ЛОМ, 2009. 254 с.
12. Дорош Й.М. Землеустрій як основоположний механізм формування земельних відносин в умовах трансформаційної економіки. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 1—2. 2012. С. 6—14.
13. Волков С.Н. Основы землеустройства. Учебники и учебные пособия для студентов высших учебных заведений. М.: 2015. 270 с. Электронный ресурс: <https://staff.tiame.uz/storage/users/450/books/6LWtL3vLV3yHG1X4nb0YXZ6v4IFkl12xfMFx9gA3.pdf> с. 77.
14. Волков С.Н. Землеустройство. Теоретические основы землеустройства. Т. 1. — М.: Колос, 2001. — С. 97—108.
15. Мартин А.Г. Вища освіта з геодезії та землеустрою: час змінювати пріоритети навчання? URL: <http://zemvisnuk.com.ua/news/maibutn-galuz>
16. Новаковський А.Я., Третяк А.М. Основні положення концепції розвитку земельної реформи в Україні. Київ, 2000. — 53 с.
17. Третяк А.М. Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка; Н.А. Третяк, [за заг. ред. А.М. Третяка]. — Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 142 с.
18. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Р.М. Курильців, Т.М. Прядка, Н.А. Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. — Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. — 227 с.

19. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк; під заг. ред. А.М. Третяка. — Херсон: Грін Д.С., 2017. — 522 с.

20. Закон України "Про землеустрій". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768&14/print&1509602912924405> (Accessed 05 May 2022).

2. Tretiak, A. and Tretiak, N. (2016), "Modern land organization in Ukraine: concept, essence, development trends", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 3, pp. 3-11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_3_3 (Accessed 15 Jan 2022).

3. Tretiak, A.M. (2013), Zemleustriy v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI&PLUS, Kherson, Ukraine.

4. Tretiak, A., Tretiak, V., Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Institutionalization of the development of the land management system and land management", Economy and the state, vol. 4, pp. 37—42.

5. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Scientific hypothesis of interpretation of land planning as a socio economic institution", Economy and state, vol. 5, pp. 8—14.

6. Tretiak, A. M., Tretiak, V. M., Hetman-chyk, I. P. and Gunko, L. A. (2021), "The concept and essence of land management economics and land management in Ukraine", Agrosvit, vol. 11, pp. 3—10.

7. Tretiak, A., Tretiak, V., Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Development of land planning system on the basis of the latest institutional and behavioral theory", Economy and state, vol. 36, pp. 27—33.

8. Hreshchuk, G.I. (2016), "The essence of land management and land management: a conceptual approach", Agroworld, vol. 23, pp. 24—27.

9. Dobryak D.S. and Kuzin N.V. (2016), "Land management as a tool for the rehabilitation of degraded agricultural lands", Balanced nature management, vol. 3, pp. 116—126.

10. Sharko, I.V. and Yaruta, M.Yu. (2019), "Innovativeness of the national land use system", Bulletin of the KHNAU named after V.V. Dokuchaeva "Economic Sciences" series, vol. 4, no. 2, pp. 314—323.

11. Kazmir, P.G. (2009), Orhanizatsiia sil's'kohospodars'koho vykorystannia zemel' na landshaftno-ekolohichnij osnovi [Organization of agricultural land use on a landscape-ecological basis], SPOLOM, Lviv, Ukraine.

12. Dorosh, Y.M. (2012), "Land management as a fundamental mechanism for the formation of land relations in the conditions of a transformational economy", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 1—2, pp. 6—14.

13. Volkov, S.N. (2015), "Basics of land management. Textbooks and textbooks for students of higher educational institutions", available at: <https://staff.tiame.uz/storage/users/450/books/6LWtL3v1V3yHG1X4nb0YXZ6v-4IFkl12xfMFx9gA3.pdf> (Accessed 05 May 2022).

14. Volkov, S.N. (2001), Zemleustrojstvo. Teoreticheskie osnovy zemleustrojstva [Land organization. Theoretical foundations of land organization], Vol. 1, Kolos, Moscow, Russia,

15. Martin, A.G. (2018), "Higher education in geodesy and land management: time to change study priorities?", available at: <http://zemvis-nuk.com.ua/news/maibutn-galuz> (Accessed 05 May 2022).

16. Novakovsky, L. and Tretiak, A. (2000), Osnovni polozhennia kontseptsii rozvytku zemel'noi reformy v Ukraini [Basic provisions of the concept of development of land reform in Ukraine], Kyiv, Ukraine.

17. Tretiak, A.M. and Tretiak, V.M. (2021), Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky [Territorial-spatial planning: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

18. Tretiak, A., Tretiak, V., Kuriltsiv, R., Pryadka, T. and Tretiak, N. (2021), Upravlinnia zemel'nymy resursamy ta zemlekorystuvanniam: bazovi zasady teorii, instytutsiolizatsii, praktyky [Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

19. Tretiak, A., Tretiak, V. and Tretiak, N. (2017), Zemel'na reforma v Ukraini: tendentsii ta naslidky u konteksti yakosti zhyttia i bezpeky naselennia [Land reform in Ukraine: trends and consequences in the context of the quality of life and safety of the population], Grin D.S., Kherson, Ukraine.

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Land Management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 05 May 2022).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2022 р.

УДК 338.439

Г. О. Прунцева,
к. е. н., докторант, ННЦ "Інститут аграрної економіки",
керівник ГО "Інституціональні реформи"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5703-201X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.25

АНАЛІЗ СТАНУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

G. Pruntseva,
PhD in Economics, Doctoral candidate, NNC "Institute of agrarian economy", head PO "Institutional reforms"

ANALYSIS OF AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

В статті розглянуто стан сільського господарства у контексті сталого розвитку. Визначено основні тенденції функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах криз та невизначеності. Проаналізовано основні складові сталого розвитку галузі, які включають економічний, соціальний та екологічний аспекти. Аналіз економічної складової сталого розвитку аграрного сектора показав, що сталий розвиток економіки сільського господарства неможливий без вирішення проблем, що спричиняють низький рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Важливими проблемами залишаються відсутність інвестиційної привабливості агросектора та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Встановлено, що для сприяння сталому розвитку важливо забезпечити зростання інвестиційної активності, впровадження належного кредитування, державну підтримку агрогосподарств, фермерів, страхування сільгоспвиробників, належний розвиток ринкових відносин, багатофункціональність сільгоспвиробництва тощо. В умовах війни першочерговим завданням держави має бути забезпечення агрогосподарств усіма необхідними ресурсами для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції, від якої залежить життя не тільки українців але й жителів багатьох інших країн світу. Аналіз соціальної складової сталого розвитку аграрного сектора виявив значне скорочення чисельності найманих працівників і показав, що соціальний аспект відіграє важливу роль у сталому розвитку агросектора, оскільки конкурентна заробітна плата та гідні умови праці сприятимуть поверненню працездатного населення у країну, залученню високопрофесійних спеціалістів у агрогосподарство та розвитку сільського господарства, а якісна освіта, міцне здоров'я та благополуччя працівників агропідприємств забезпечуватимуть підвищення продуктивності праці, розвиток громад і сільських територій, підвищення якості соціально-культурного обслуговування на селі та покращення загального рівня життя сільського населення. Аналіз екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора показав, що на ефективність діяльності агрогосподарств здійснюють значний вплив екологічні проблеми, пов'язані із зміною клімату, дією негативних антропогенних факторів, втратою біорізноманіття та відсутністю належної державної підтримки заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Для нівелювання існуючих екологічних ризиків рекомендовано забезпечити постійний моніторинг стану навколишнього середовища, розробити дієву систему заходів із миттєвого реагування на екологічні загрози, посилити державну підтримку відповідних служб. Встановлено, що найпріоритетнішими державними заходами зараз мають бути розмінування сільськогосподарських земель, реалізація договору щодо "зернового коридору", впровадження державних програм щодо підтримки сільського господарства і забезпечення безперебійного агрогосподарства у період воєнного стану.

This article examines the state of agriculture in the context of sustainable development. The main trends of the agricultural enterprises functioning in the conditions of crisis and uncertainty are determined. The main components of the sustainable development of the industry, which include economic, social and environmental aspects, are analyzed. The analysis of the economic component of the agricultural sector sustainable development showed that the sustainable development of the agricultural economy is impossible without solving the problems that cause the low level of agricultural enterprises profitability. Lack of investment attractiveness of the agricultural sector and limited financial resources of

local budgets remain important problems. It has been established that in order to promote sustainable development, it is important to ensure the growth of investment activity, the introduction of proper crediting, state support for agriculture, farmers, insurance of agricultural producers, proper development of market relations, multifunctionality of agricultural production, etc. During the war in Ukraine, the primary task of the state should be to provide agricultural producers with all the necessary resources for the production of agricultural products. The analysis of the social component of the sustainable development of the agricultural sector revealed a significant reduction in the number of employees and showed that the social aspect plays an important role in the sustainable development of the agricultural sector, since competitive wages and decent working conditions will contribute to the return of the able-bodied population to the country, the involvement of highly professional specialists in agricultural production, and high-quality education, good health and well-being of employees of agricultural enterprises will ensure increased labor productivity, development of communities and rural areas, improvement of the general standard of living of the rural population, etc. The analysis of the ecological component of the sustainable development of the agricultural sector revealed that the efficiency of agricultural producers is significantly affected by environmental problems related to climate change, the action of negative anthropogenic factors, the loss of biodiversity and the lack of proper state support for measures related to environmental protection. In order to level existing environmental risks, it is recommended to ensure constant monitoring of the environment state, develop an effective system of measures for immediate response to environmental threats and strengthen state support for relevant services. It was established that during the war in Ukraine, the most priority state measures should be demining of agricultural lands, the implementation of the agreement on the "grain corridor", the implementation of state programs to support agriculture and ensure uninterrupted agricultural production during the period of martial law.

Ключові слова: продовольча безпека, сталий розвиток, продовольче забезпечення, екологія, екологічні ризики.

Key words: food security, sustainable development, food supply, ecology, environmental risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільськогосподарське виробництво є одним з елементів національного господарства, що поєднує в собі як економічний, так і соціальні аспекти господарської системи та має значний вплив на екосистему. Забезпечуючи виробництво продуктів харчування в кількості та якості, достатній для активного та здорового способу життя, формуючи собівартість продуктів харчування і створюючи робочі місця у сільських місцевостях, аграрна галузь є ключовим елементом економічного зростання та важливою складовою забезпечення сталого розвитку. Але зростаючі проблеми екології, зміни клімату, пандемія COVID-19, порушення ланцюгів поставок, стрімкий ріст інфляції, зростаюча соціальна напруженість та війна ставлять під загрозу сталий розвиток аграрної галузі, яка в умовах військових дій набуває вирішального значення у системі державного управління через необхідність задоволення першочергових потреб громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний у внесок у дослідження проблем сталого розвитку сільського господарства зробили провідні українські науковці Т. Адаменко, В. Андросов, Б. Вальд, З. Герасимів, М. Брик, О. Панков, О. Попова, П. Саблук, В. Черкаська та інші українські дослідники. Однак зростан-

ня ризиків, загроз та криз спричиняють невизначеність перспектив функціонування аграрної галузі та обумовлюють важливість пошуку шляхів забезпечення сталого розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз стану сільського господарства у контексті сталого розвитку, дослідження чинників впливу на стан сільського господарства, вокремлення ризиків у сфері аграрного виробництва, розробка рекомендацій щодо подолання існуючих проблем ефективності функціонування галузі у контексті сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сталий розвиток є таким розвитком людської діяльності, який включає в себе збалансоване врахування економічного, соціального та екологічного аспектів і враховує інтереси прийдешніх поколінь [12]. Серед основних цілей сталого розвитку можна виділити ліквідацію злиднів, голоду, забезпечення доброго стану здоров'я та добробуту, чистої води та санітарії, досягнення економічного росту, запровадження інновацій, відповідальне споживання, збереження екосистем. До процесу забезпечення сталого розвитку Україна приєдналася у 2017 році. У цьому році Мінекономіки підготувало 86 національних завдань, які були представлені в доповіді "Цілі сталого розвитку: Ук-

Таблиця 1. Продукція сільського господарства за категоріями господарств

	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Господарства усіх категорій, млн грн						
Продукція сільського господарства	467474,7	596832,8	620475,6	671294,0	680982,4	612121,5
продукція рослинництва	329646,3	453016,9	480157,0	529347,5	538705,6	473377,0
продукція тваринництва	137828,4	143815,9	140318,6	141946,5	142276,8	138744,5
Підприємства						
Продукція сільського господарства	256806,0	367738,8	391015,8	437998,6	449806,3	395717,7
продукція рослинництва	200914,6	299369,3	323724,5	367688,1	376789,7	323198,2
продукція тваринництва	55891,4	68369,5	67291,3	70310,5	73016,6	72519,5
у т.ч. фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	34145,9	55009,4	63277,2	73181,7	79053,0	65771,8
продукція рослинництва	31863,8	52312,9	60491,7	70214,1	75809,2	62295,1
продукція тваринництва	2282,1	2696,5	2785,5	2967,6	3243,8	3476,7
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	210668,7	229094,0	229459,8	233295,4	231176,1	216403,8
продукція рослинництва	128731,7	153647,6	156432,5	161659,4	161915,9	150178,8
продукція тваринництва	81937,0	75446,4	73027,3	71636,0	69260,2	66225,0
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн						
Господарства усіх категорій	10191	13930	14604	15881	16203	14663
підприємства	5598	8583	9204	10362	10703	9479
господарства населення	4593	5347	5400	5519	5500	5184

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

раїна" [5]. У 2019 році президент України Володимир Зеленський підписав указ про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, серед яких були визначені такі завдання, як поліпшення харчування, досягнення продовольчої безпеки, подолання бідності, сприяння сталому розвитку сільського господарства тощо.

В побудові сталого розвитку української економіки одне з найважливіших місць належить аграрному сектору. Як зазначає В. Черкаська, аграрна галузь не тільки забезпечує продовольчу безпеку, а й визначає соціальний клімат країни [17, с. 44]. Але через низькі інвестиційні можливості товаровиробників, відтік капіталу з сільського господарства в інші галузі економіки, зростання імпорту, низький рівень інвестицій в основний капітал роль сільського господарства у процесі переходу української економіки до сталого розвитку залишається незначною. З метою пошуку шляхів подолання існуючих проблем сільськогосподарської галузі, забезпечення її сталого розвитку та посилення ролі аграрного сектору в економічному розвитку країни проаналізуємо основні складові сталого розвитку галузі, які включа-

ють економічний, соціальний та екологічний аспекти.

Економічна складова сталого розвитку має забезпечити ліквідацію голоду, відповідальне виробництво та економічний ріст. З метою оцінки відповідності стану розвитку сільськогосподарського виробництва цілям сталого розвитку, розглянемо результати виробництва аграрної продукції за різними категоріями господарств (табл. 1).

Згідно представлених даних, за період з 2010 р. по 2020 р. спостерігається збільшення виробництва аграрної продукції. Кількість виробленої продукції на сільськогосподарських підприємствах збільшилась на 138 911,7 млн грн. Незважаючи на загальний ріст обсягу виробництва сільгосппродукції, виробництво продукції тваринництва господарствами населення зменшилось. За період 2010—2020 рр. кількість виробленої продукції тваринництва знизилась на 15 712 млн грн або на 19,2%, що сталося внаслідок зростання собівартості виробництва, погіршення якісного складу худоби, зниження її продуктивності, відсутності дієвих програм підтримки розвитку тваринництва тощо. Основні показники діяльності

Таблиця 2. Основні показники діяльності ільськогосподарських підприємств

Показник	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	101996,1	68606,5	70770,2	93553,6	81596,7
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	69,8	89,0	86,8	86,8	83,5	83,2
фінансовий результат, млн грн	22152,9	127609,0	88986,2	93549,5	115852,7	108100,9
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	30,2	11,0	13,2	13,2	16,5	16,8
фінансовий результат, млн грн	4832,4	25612,9	20379,7	22779,3	22299,1	26504,2
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	101912,2	68276,8	70461,8	92892,9	81032,6
Підприємства, які одержали чистий прибуток						
у відсотках до загальної кількості	69,6	88,9	86,7	86,7	83,5	83,1
фінансовий результат, млн грн	22094,9	127525,5	88676,3	93249,0	115197,6	107547,0
Підприємства, які одержали чистий збиток						
у відсотках до загальної кількості	30,4	11,1	13,3	13,3	16,5	16,9
фінансовий результат, млн грн	4841,3	25613,3	20399,5	22787,2	22304,7	26514,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	30,4	16,5	14,2	16,6	13,9
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	23,2	18,9	19,8	19,0
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	500,9	489,2	479,8	472,1	443,7

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

сільськогосподарських підприємств наведені в таблиці 2.

У представлений таблиці 2 можна побачити, що діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується покращенням фінансового результату, збільшенням кількості прибуткових підприємств та ростом чистого прибутку, що стало можливим, як вже зазначалось, через збільшення обсягів виробництва агропродукції. Зростання виробництва відбулось через ефективні державні заходи підтримки сільгоспвиробників, ефективний менеджмент і впровадження інновацій та сучасних технологій. О. Панков підкреслює, що стрімкий ріст продуктивності сільськогосподарського виробництва досягнуто у наслідок розвитку та впровадження технологічних інновацій [12].

У той же час, незважаючи на зростання агровиробництва, як зазначалось вище, роль сільськогосподарського сектору економіки у сталому розвитку всієї країни залишається незначною. Однією з причин цього є низький рівень рентабельності. Згідно даних таблиці 2, за 2010—2020 рр. на підприємствах аграрного сектора спостерігається суттєве зменшення рівня рентабельності як всієї діяльності, так і рентабельності операційної діяльності, що говорить про суттєвий рівень витрат суб'єктів господарювання. Велика кількість агровиробників фінансують витрати та капітальні вкладення за рахунок власних фінансових ресурсів, що створює додаткові фінансово-економічні наванта-

ження та унеможливорює їх розвиток. Л. Мельник зазначає, що через низьку інвестиційну привабливість галузі сільськогосподарські підприємства для оновлення та модернізації існуючої матеріально-технічної бази, освоєння нових видів продукції та технологій виробництва змушені використовувати свої власні кошти [10]. Проблеми з доступом до інвестиційних ресурсів посилюються низьким рівнем дохідності, відсутністю достатньої державної фінансової підтримки дрібних сільгоспвиробників, обмеженістю фінансових ресурсів місцевих бюджетів, монофункціональністю сільгоспвиробництва тощо. Пандемія COVID-19 спричинила додаткові труднощі для агровиробників, зокрема призвела до порушення ланцюгів постачання сировини, матеріалів та інших ресурсів, необхідних для виробництва продуктів харчування, неможливість реалізації фермерами сільгосппродукції на ринках, місцях відпочинку, закладах громадського харчування, школах та вищих навчальних закладах у зв'язку із їх закриттям тощо. А війна в країні призвела до втрати агровиробниками великої кількості сільськогосподарських угідь, коштовної техніки, посилила проблеми щодо боргового навантаження, дефіциту оборотних коштів, призвела до руйнування інфраструктури, виробничих сільгоспприміщень, неможливості реалізації продукції тощо.

Отже, аналіз економічної складової сталого розвитку аграрного сектору показав, що ста-

Таблиця 3. Кількість найманих працівників у аграрній галузі

Показник	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Усього, тис. осіб	8064,2	5930,0	5844,9	5999,5	6369,6	6213,7
Сільське, лісове та рибне господарство	724,8	569,4	558,1	545,7	535,0	499,9
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	647,3	502,7	490,9	481,4	473,8	445,4
У відсотках до загального підсумку						
Усього, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	9,0	9,6	9,5	9,1	8,4	8,0
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	8,0	8,5	8,4	8,0	7,4	7,2

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

лий розвиток економіки сільського господарства неможливий без вирішення проблем, що спричиняють низький рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Окрім того, важливими проблемами залишаються низький рівень інвестиційної привабливості агросектора та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Для сприяння сталому розвитку важливо забезпечити зростання інвестиційної активності, впровадження належного кредитування, державну підтримку агрогосподарств, фермерів, страхування сільгоспвиробників, належний розвиток ринкових відносин, багатофункціональність сільгоспвиробництва тощо. Але, звичайно, в умовах війни першочерговим завданням держави має бути забезпечення агровиробників усіма необхідними ресурсами для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції, від якої залежить життя не тільки українців але й жителів багатьох інших країн світу.

Щодо соціального аспекту сталого розвитку сільського господарства, то за період 2010—2020 рр. у галузі спостерігається суттєве скорочення найманих працівників (табл. 3).

Згідно даних таблиці 3, за аналізований період кількість найманих працівників скоротилась на 201,9 тис. осіб. Це сталося як за рахунок впровадження інноваційних технологій та роботизації, так і внаслідок трудової міграції. За словами заступника міністра агрополітики М. Мартинюка, темпи скорочення сільського населення (на 60%) перевищують темпи скорочення міського, а приховане безробіття в селі стимулює відплив працездатного населення. І саме

тому, як зазначає заступник міністра агрополітики, "ми значно швидше, ніж за інших рівних умов, побачимо в АПК впровадження роботизованих технологій — не як данину прогресу, а як відповідь на соціальні виклики" [8]. Ще значними проблемами сталого розвитку сільських територій є несприятливі умови праці, відсутність соціальних гарантій, нестабільність роботи, занепад інженерної інфраструктури та неякісні житлові умови. До сучасних соціальних проблем сталого розвитку сільських територій також можна віднести занедбання соціальної інфраструктури, відсутність соціальних гарантій та адаптованої освіти до сталого розвитку [15]. Серед позитивних аспектів варто виділити збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників (рис. 1).

Однак, коли мова йде про реалізацію концепції сталого розвитку у аграрному секторі, окрім зростання доходів найманих працівників сільськогосподарських підприємств і сільських

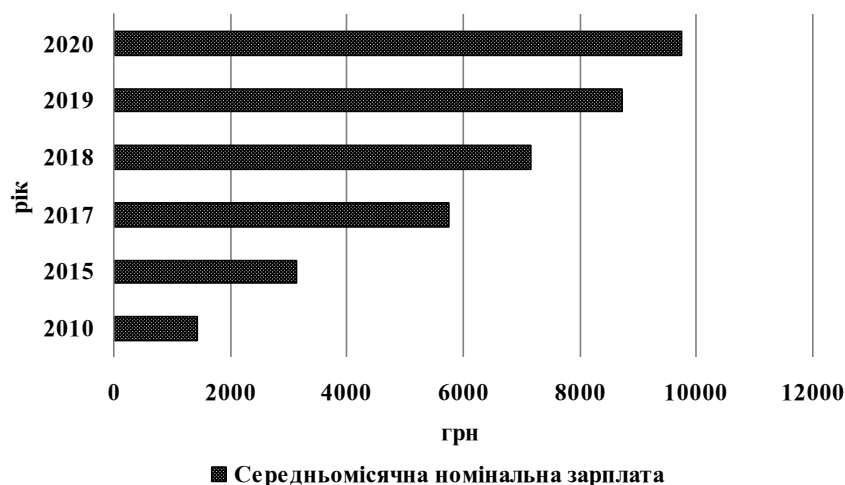

Рис. 1. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

домогосподарств важливо забезпечити, як зазначила Черкаська, розвиток соціально-культурного обслуговування на селі та підвищення загального рівня життя сільського населення [17, с 47]. Окрім цього, на аграрному секторі лежить велика відповідальність за здоров'я населення країни. Панков підкреслює, що здоров'я населення залежить від якості та безпечності продуктів харчування, тому сільськогосподарські підприємства повинні займатись виробництвом тільки безпечної для здоров'я людини продукцією [12]. А, отже, при виробництві аграрної продукції треба забезпечити відсутність впливу пестицидів та інших хімічних і мінеральних добрив, які використовуються у рослинництві, на кінцеву сільськогосподарську продукцію, треба бути впевненими, що надання антибіотиків, гормональних препаратів та інших стимуляторів росту у тваринництві не здійснюють вплив на продукти харчування тваринного походження.

На соціальний аспект сталого розвитку значний вплив здійснила пандемія COVID-19, залишивши тисячі сільгосппрацівників без роботи. Зменшення обсягів експорту через зменшення попиту вплинуло на обсяг замовлень і відповідно на заробітну плату робітників, а відсутність належного соціального захисту сільгосппрацівників призвела до погіршення якості життя. Через війну в країні українські сільгоспвиробники у деяких регіонах стикаються з небезпекою роботи на полях через наявність вибухонебезпечних предметів. За даними ФАО, понад 150 000 фермерів/працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводить до нестачі робочої сили та збільшення робочого тягаря жінок [7].

Таким чином, соціальний аспект відіграє важливу роль у сталому розвитку агросектора, оскільки конкурентна заробітна плата найманих працівників та гідні умови праці сприятимуть поверненню працездатного населення, можливості залучення високопрофесійних спеціалістів у агровиробництво та розвитку сільського господарства, а якісна освіта, міцне здоров'я та благополуччя працівників агропідприємств забезпечуватимуть підвищення продуктивності праці, розвиток громад і сільських територій, підвищення якості соціально-культурного обслуговування на селі та покращення загального рівня життя сільського населення. У той же час, війна в Україні та криза пандемії COVID-19 здійснюють значний вплив на соціальну інфраструктуру, рівень та

якість життя сільського населення, спричинюють небезпеку для життя та здоров'я.

Третім важливим аспектом сталого розвитку є стан навколишнього середовища. На ефективність діяльності агровиробників впливають екологічні проблеми, які пов'язані із зміною клімату, дією негативних антропогенних факторів, втратою біорізноманіття та відсутністю належної державної підтримки заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Через зміни клімату відбувається зміщення кліматичних зон, посухи та спеки стають більш катастрофічними, а екстремальні явища погоди часто повторюються в невласливі сезони та на невласливих для них територіях. В Україні практично всі посівні площі сільськогосподарських культур знаходяться в зоні ризикованого землеробства (території із природним дефіцитом опадів), де є постійний ризик втрати обсягів урожаю у надто посушливий рік або втрати якості урожаю у надмірно дощовий рік [1].

Окрім зміни клімату значною проблемою для вітчизняного агровиробництва є втрата біорізноманіття. В Україні внаслідок дії негативних антропогенних факторів все більша кількість видів тварин і рослин опиняються під загрозою зникнення. Втрата біорізноманіття викликає велику стурбованість в питаннях захисту продовольчої безпеки, забезпеченості доступу до чистої води та якісної сировини, що негативно впливає на багато аспектів добробуту людей в цілому, а також може спричинити виснаження природних екосистем і поставити під загрозу подальше існування економіки в теперішньому вигляді [13]. Причиною деградації біорізноманіття є надмірна експлуатація природних ресурсів та забруднення довкілля. Спостерігається антропогенне забруднення важкими металами, радіонуклідами, стійкими органічними сполуками, відмічено прояви деградації та синантропізації екосистем, що загрожує втратою гено-, цено- та екофонду та формує соціально-екологічний дискомфорт населення [2, 11]. Дієвим інструментом, що має нейтралізувати перелічені вище загрози, сприяти вирішенню існуючих проблем та забезпечити сталий розвиток має бути державна підтримка заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту "Про державний екологічний контроль" від 19.02.2020 № 3091, контроль за навколишнім середовищем є недієвим, оскільки Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" не дозволяє належним чином здійснити екологічний контроль, який

Таблиця 4. Площа сільськогосподарських угідь тис гектарів

	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Сільськогосподарські угіддя	41827,0	41722,2	41576,0	41507,9	41504,9	41489,3	41329,0	41310,9
з них								
рілля	32563,6	32451,9	32476,5	32541,3	32543,4	32544,3	32698,5	32757,3
сіножаті	2388,6	2429,2	5481,9	2406,4	2402,9	2399,4	2294,4	2283,9
пасовища	5521,3	5521,3	2410,9	5434,1	5430,9	5421,5	5282,6	5250,3
перелogi	421,6	419,3	310,2	233,7	230,6	229,3	190,5	166,7
багаторічні насадження	931,9	900,5	896,5	892,4	897,1	894,8	863,0	852,7

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

визначається Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" як гарантія екологічної безпеки. Щороку 23 % смертей дорослих та 26 % смертей дітей віком до 5 років можна було б уникнути, якби були усунуті екологічні ризики, зокрема шляхом впровадження дієвого інституту контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я в Україні, до початку війни, кожні 15 хвилин через поганий стан довкілля помирало 5 людей, через забруднення ґрунтів, питної води та повітря на облік, як смертельно хворі, ставало 7 людей [14].

Сільське господарство, яке часто потерпає від зміни клімату, одночасно є джерелом викидів парникових газів, а отже однією із причин цієї зміни. В Україні, за даними Національного кадастру викидів парникових газів, частка сільського господарства у сукупних викидах у 2017 році складала 12,1%. Основними джерелами викидів у сільськогосподарському секторі є кишкова ферментація та сільськогосподарські ґрунти — відповідно 22,1% та 71,0% від сукупних викидів у 2017 році. За останнє десятиліття спостерігається тенденція щодо зростання викидів парникових газів від сільського господарства в Україні [1]. Через антропогенний вплив та недбайливе використання українські ґрунти потерпають від деградації, зниження родючості та характеризуються високим рівнем розораності. Ґрунти страждають від ерозії, засоленості, підкислення, заболочування, забруднення та підтоплення, характеризуються сильною дегуміфікацією та зниженням вмісту поживних елементів.

Згідно даних, представлених у таблиці 4, в Україні за 2000—2019 рр. зменшилась площа сільськогосподарських угідь. Це сталося через суттєве зменшення перелогів, земельних угідь під багаторічними насадженнями, пасовищ та сіножаті. Нагадаємо, переліг є полем, яке заросле травою і свідомо не обробляється кілька років для відновлення родючості ґрунту. А, отже, в країні скорочуються заходи щодо

підвищення родючості ґрунтів шляхом створення перелогів.

В країні відбувається зменшення площі угідь, використовуваних під пасовища та сіножаті. Це обумовлено, у першу чергу, скороченням поголів'я тварин. Як зазначає М. Брик, незважаючи на неабиякий потенціал України в розвитку тваринництва, а саме: наявність сприятливих природно-кліматичних, земельних, трудових ресурсів тощо, ця галузь сільського господарства перебуває в досить важкому стані. Дослідник визначає негативні тенденції в розвитку скотарства: скорочення поголів'я тварин, вагоме зниження продуктивності худоби, погіршення її якісного складу, і, як наслідок, погіршення якості продукції ВРХ та зменшення об'ємів виробництва, а звідси і споживання цінних продуктів харчування [4]. Дана тенденція негативно впливає на сталий розвиток, оскільки у раціоні людини мають бути у достатній кількості поживні речовини, що містяться як у молочній продукції, так і у м'ясній. Крім того, важливим чинником є забезпечення доступу громадян до молочної та м'ясної продукції за доступними цінами. А скорочення виробництва, зниження конкуренції на ринку здійснює негативний вплив на ціни, наявність та якість м'ясних та молочних продуктів.

Разом із зменшенням площі сільськогосподарських угідь в Україні спостерігається неефективне їх використання. Майже 39% сільськогосподарських земель використовуються для вирощування технічних та кормових культур. А на овочівництво, садівництво, ягідництво, виноградарство та інші сфери багаторічних насаджень використовується менше 8% земель сільськогосподарського призначення. На думку голови комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики Миколи Сольського, виною цьому була відсутність прозорого ринку землі. Микола Сольський зазначив, що "не буде господар на орендованій землі без власності закладати багаторічні насадження, вкладати значні кошти в покращен-

ня якості ґрунтів, у полив та іншу необхідну інфраструктуру. Тобто, у ті галузі, які потребують довготривалих інвестицій" [19]. Е. Юрченко також підкреслює важливість сталості використання землі і вплив строку користування землею на капітальні інвестиції. Зокрема, підвищення мінімального строку оренди земель призвело до збільшення капітальних інвестицій у сільське господарство з 2015 року до 2018 року у 2,5 разу, в землю — майже в шість разів, а капітальні інвестиції у багаторічні насадження зросли майже утричі. І хоча капітальні інвестиції у багаторічні насадження збільшувались, площі під ними поступово зменшувались. На думку Е. Юрченко, це можна було пояснити тим, що близько 90% договорів оренди землі мали строк сім років [18]. А отже, запуск ринку землі мав призвести до збільшення капітальних інвестицій у багаторічні насадження та землю. Але зараз, на жаль, через війну в Україні сподіватись на капітальні інвестиції у сільське господарство є недоречним.

Згідно даних таблиці 4, в Україні за аналізований період зросла площа рілля. Збільшення посівних площ відбулось через підвищення рівня вирощування ґрунтовиснажуючих культур — соняшнику, кукурудзи, сої та ріпаку, частка яких у посівах з 2017 по 2020 роки зросла на 2,7%. Тепер ці культури займають більше половини посівних площ, що становить 40% всіх с/г земель України. Такий значний приріст може призвести до ще більш інтенсивної втрати ґрунтами родючості. Як зазначають Є Маруняк, С. Лісовський та інші дослідники, результатами такої сільськогосподарської діяльності є не лише зростання ризику деградації ґрунтів, а й імовірність погіршення якості ґрунтових і поверхневих вод, зникнення струмків та замулення малих річок, втрати біорізноманіття території [3,9].

Значною проблемою аграрної галузі є також високий рівень розораності сільськогосподарських угідь. Вчені НААН України зазначають, що розораність земель в Україні є найвищою в світі й досягає 57% території країни та майже 80% сільськогосподарських угідь. Це обумовлене, перш за все, екстенсивною системою господарювання, тобто збільшенням продуктивності за рахунок розширення посівних площ. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель впливає на зменшення родючості ґрунтів у зв'язку з їхнім переуцільненням, руйнуванням структури, водопроникністю та аераційною здатністю з усіма екологічними наслідками [16]. Ситуацію можна було б покращити підтримкою відповідних заходів, спрямо-

ваних на охорону земель. Адже, як сказав академік НААН Святослав Балюк, кошти на охорону земель за останні роки практично не виділяються, і складають від 10 млн грн до 30 млн грн на рік за потреби в 40—50 млрд грн (тобто на рівні 1% від ВВП)" [16].

Таким чином, для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору важливо посилювати державну підтримку заходів, спрямованих на охорону земель, необхідно створювати умови для впровадження в діяльність господарств відновлюваних джерел енергії, енергозберігаючих технологій, сучасних агротехнологій, таких як, наприклад, система нульового обробітку ґрунту (No-Till), проводити мікробіологічний аналіз ґрунтів, вирощувати ґрунтопокривні культури, здійснювати диверсифікацію посівів, збільшувати виробництво багаторічних насаджень, підвищувати біорізноманіття тощо. Окрім існуючих проблем на екологію значний вплив здійснила криза пандемії COVID-19. Незважаючи на те, що через карантинні обмеження спостерігалось зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, за період пандемії суттєво зросла кількість відходів, що наносять сильну шкоду довкіллю і здоров'ю людей через забруднення отруйними речовинами ґрунту, повітря і водних ресурсів. Сильний негативний вплив на екологію також здійснила війна в Україні. В країні спостерігається збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, зменшення біорізноманіття, погіршення якості ґрунтів, деградація рослинного покриву, забруднення водойм й річок, порушення екобалансу. З метою нівелювання екологічних ризиків необхідно забезпечити постійний моніторинг стану навколишнього середовища, розробити дієву систему заходів із миттєвого реагування на екологічні загрози, посилити державну підтримку відповідних служб. Але зараз, в умовах війни, найпріоритетнішими заходами мають бути розмінування сільськогосподарських земель, реалізація договору щодо "зернового коридору", який має забезпечити експорт українського зерна, та впровадження державних програм щодо підтримки сільського господарства і забезпечення безперебійного агровиробництва у період воєнного стану.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, через низькі інвестиційні можливості товаровиробників, відтік капіталу з сільського господарства в інші галузі, зростання імпорту, низький рівень інвестицій в основний капітал

роль сільського господарства у процесі переходу української економіки до сталого розвитку залишається незначною. А зростаючі проблеми екології, зміни клімату, пандемія COVID-19, порушення ланцюгів поставок, стрімкий ріст інфляції, зростаюча соціальна напруженість та війна ставлять під загрозу сталий розвиток аграрної галузі, яка в умовах військових дій набуває вирішального значення у системі державного управління через необхідність задоволення першочергових потреб громадян.

Аналіз економічної складової сталого розвитку аграрного сектора показав, що сталий розвиток економіки сільського господарства неможливий без вирішення проблем, що спричиняють низький рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Важливими проблемами залишаються відсутність інвестиційної привабливості агросектора та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Для сприяння сталому розвитку важливо забезпечити зростання інвестиційної активності, впровадження належного кредитування, державну підтримку агрогосподарств, фермерів, страхування сільгоспвиробників, належний розвиток ринкових відносин, багатофункціональність сільгоспвиробництва тощо. В умовах війни першочерговим завданням держави має бути забезпечення агровиробників усіма необхідними ресурсами для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції, від якої залежить життя не тільки українців але й жителів багатьох інших країн світу.

Аналіз соціальної складової сталого розвитку аграрного сектора виявив значне скорочення чисельності найманих працівників і показав, що соціальний аспект відіграє важливу роль у сталому розвитку агросектора, оскільки конкурентна заробітна плата та гідні умови праці сприятимуть поверненню працездатного населення у країну, залученню високопрофесійних спеціалістів у агровиробництво та розвитку сільського господарства, а якісна освіта, міцне здоров'я та благополуччя працівників агропідприємств забезпечуватимуть підвищення продуктивності праці, розвиток громад і сільських територій, підвищення якості соціально-культурного обслуговування на селі та покращення загального рівня життя сільського населення. При виробництві аграрної продукції треба забезпечити ефективний моніторинг процедур оцінки впливу пестицидів та інших хімічних і мінеральних добрив, які використовуються у рослинництві, на кінцеву

сільськогосподарську продукцію, посилити контроль за використанням антибіотиків, гормональних препаратів та інших стимуляторів росту у тваринництві.

Аналіз екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора встановив, що на ефективність діяльності агровиробників здійснюють значний вплив екологічні проблеми, пов'язані із зміною клімату, дією негативних антропогенних факторів, втратою біорізноманіття та відсутністю належної державної підтримки заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Для нівелювання існуючих екологічних ризиків рекомендовано забезпечити постійний моніторинг стану навколишнього середовища, розробити дієву систему заходів із миттєвого реагування на екологічні загрози, посилити державну підтримку відповідних служб. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора важливо створювати умови для впровадження в діяльність господарств відновлюваних джерел енергії, енергозберігаючих технологій, сучасних агротехнологій, як, наприклад, система нульового обробітку ґрунту (No-Till), проводити мікробіологічний аналіз ґрунтів, вирощувати ґрунтопокривні культури, здійснювати диверсифікацію посівів, збільшувати виробництво багаторічних насаджень, підвищувати біорізноманіття тощо.

Але зараз, в умовах війни, найпріоритетнішими заходами мають бути розмінування сільськогосподарських земель, реалізація договору щодо "зернового коридору", який має забезпечити експорт українського зерна, та впровадження державних програм щодо підтримки сільського господарства і забезпечення безперебійного агровиробництва у період воєнного стану.

Література:

1. Адаменко Т. Зміна клімату та сільське господарство України: що варто знати фермерам. Проєкт "Німецько-український агрополітичний діалог". Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: веб-сайт. 2019. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zmina_klimaty/2020/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf (дата звернення 12.09.2022).

2. Андросов В.І. Екологічні проблеми збереження біорізноманіття на території Херсонської області. *Zoocenosis* — 2015. Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. С. 3—5.

3. Більше 40% всіх с/г земель України можуть втратити родючість. Дослідження, Екодія: вебсайт. 2021. URL: <https://ecoaction.org.ua/bilshe-40-zemel-mozhut-vtratyty-rodichist.html> (дата звернення 12.09.2022).

4. Брик М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі тваринництва в Україні. Економічний аналіз. 2018. Том 28. № 4. С. 331—337.

5. Вальд Б. Сталий розвиток: що це, чому це важливо та до чого тут Україна. Український капітал: веб-сайт. 2021. URL: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvota-do-chogo-tut-ukrayina/> (дата звернення 12.09.2022).

6. Герасимів З.М. Сталий розвиток сільськогосподарства. *Агросвіт*. 2016. № 9. С. 16—19.

7. Кравченко В. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. *Mind*: веб-сайт. 2021. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silске-gospodarstvo-ukrayini> (дата звернення 12.09.2022).

8. Кухар М. Перший заступник міністра агрополітики Максим Мартинюк: "Система сільського господарства, яка неспроможна без дотацій, — згубна для України", *ZN,UA*: веб-сайт. 2018. Вип. 6. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/pershiy-zastupnik-ministra-agropolitiki-maksim-martynyuk-sistema-silskogo-gospodarstva-yaka-nespromozhna-bez-dotacyi-zgubna-dlya-ukrayini-269579_.html (дата звернення 12.09.2022).

9. Маруняк Є., Лісовський С., Голубцов О. та ін. Дослідження впливу концентрації сільськогосподарських земель на довкілля та суспільство в Україні: Екодія. Київ. 2021. 36 с. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/vplyv-kontsentracii-zemel-landmatrix_s.pdf (дата звернення 12.09.2022).

10. Мельник Л.А. Прибутковість сільськогосподарських підприємств як фактор забезпечення їхнього сталого соціально-економічного розвитку. *Агросвіт*. 2015. № 11. С. 5—11.

11. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навч. пос. Центр учбової літератури. Київ. 2010. 384 с.

12. Панков О.І. Сталий розвиток у сільському господарстві. Ефективна економіка. 2011.

№ 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=750> (дата звернення 12.09.2022).

13. Попова О.В. Збереження біорізноманіття та відновлення природних екосистем на території Херсонської області: правові проблеми і шляхи вирішення. *Право, людина, довкілля*. 2019. Т.10. № 4. С. 72-84. <https://doi.org/10.31548/law2019.04.00>

14. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про державний контроль" від 18.03.2021 № 3091. Верховна Рада: вебсайт. 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186 (дата звернення 12.09.2022).

15. Термоса І.О. Сутність сталого розвитку та його особливості в контексті сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 19. С. 33—38.

16. Хворостяний В. Хто вбиває українські землі, або як зупинити деградацію ґрунтів, *AgroPolit.com*: вебсайт. 2019. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/566-hto-vbivaye-ukrayinski-zemli-abo-yak-zupiniti-degradatsiyu-gruntiv> (дата звернення 12.09.2022).

17. Черкаська В.В. Критерії сталого розвитку аграрного сектору. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 6. — С. 44—48.

18. Юрченко Е. П'ять переваг законопроектів №2194 як складової земельної реформи, *Економічна Правда*: вебсайт. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/29/666715/> (дата звернення 12.09.2022).

19. Презентовано структуру всіх сільськогосподарських земель України. *AgroPolit.com*: вебсайт. 2019. URL: <https://agropolit.com/news/14414-prezentovano-strukturu-vsih-silskogospodarskih-zemel-ukrayini> (дата звернення 12.09.2022).

References:

1. Adamenko, T. (2019), " Climate change and agriculture of Ukraine: what farmers should know.", available at: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zmina_klimaty/2020/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf (Accessed 12.09.2022).

2. Androsov, V.I. (2015), "Ecological problems of preserving biodiversity in the territory of the Kherson region", *Zoocenosis* — 2015. Bioriz-

nomanittia ta rol tvaryn v ekosystemakh: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii [Zoocenosis — 2015. Biodiversity and the role of animals in ecosystems: materials of the VIII International Scientific Conference], Lira, Dnipropetrovsk, Ukraine.

3. Ekodiia (2021), "More than 40% of all agricultural lands of Ukraine may lose fertility. Research". available at: <https://ecoaction.org.ua/bilshe-40-zemel-mozhut-vtratyty-rodichist.html> (Accessed 12.09.2022).

4. Bryk, M. M. (2018), "The current state and prospects for the development of the livestock industry in Ukraine", Ekonomichnyi analiz, vol. 28, no. 4, pp. 331—337.

5. Vald, B. (2021), "Sustainable development: what it is, why it is important and what Ukraine is doing here", Ukrainskyi kapital, available at: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina/> (Accessed 12.09.2022).

6. Herasymiv, Z.M. (2016), "Sustainable development of agriculture", Ahrosvit, vol 9, pp. 16—19.

7. Kravchenko, V. (2021), "The twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine", Mind, available at: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silskogospodarstvo-ukrayini> (Accessed 12.09.2022).

8. Kukhar, M. (2018), "First Deputy Minister of Agricultural Policy Maksym Martyniuk: "The system of agriculture, which is unsustainable without subsidies, is disastrous for Ukraine", ZN, UA, available at: https://zn.ua/ukr/macrolevel/pershiy-zastupnik-ministra-agropolitiki-maksim-martynyuk-sistema-silskogo-gospodarstva-yak-nespromozhna-bez-dotacyi-zgubna-dlya-ukrayini-269579_.html (Accessed 12.09.2022).

9. Maruniak, Ye., Lisovskyi, S., Holubtsov, O. ta in. (2021), "Study of the influence of the agricultural land concentration on the environment and society in Ukraine", Ekodiia, available at: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/vplyv-kontsentratsii-zemel-landmatrix_s.pdf (Accessed 12.09.2022).

10. Melnyk, L.L. (2015), "Profitability of agricultural enterprises as a factor of ensuring their sustainable socio-economic development", Ahrosvit, vol. 11, pp. 5—11.

11. Miahchenko, O.P. (2010), "Safety of human life and society", Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 384 p.

12. Pankov, O.I. (2011), "Sustainable development in agriculture", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=750> (Accessed 12.09.2022).

13. Popova, O.V. (2019), "Preservation of biodiversity and restoration of natural ecosystems in the territory of Kherson region: legal problems and solutions", Pravo, liudyna, dovkillia, vol.10, no. 4, pp. 72—84, <https://doi.org/10.31548/law2019-04.00>.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), "Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On State Control" dated 18.03.2021 № 3091", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186 (Accessed 12.09.2022).

15. Termosa, I.O. (2017), "The essence of sustainable development and its features in the context of rural areas", Prychornomorski ekonomichni studii, vol 19, pp. 33—38.

16. Khvorostianyi, V. (2019), "Who is killing Ukrainian lands, or how to stop soil degradation", AgroPolit.com, available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/566-hto-vbivaye-ukrayinski-zemli-abo-yak-zupiniti-degradatsiyu-gruntiv> (Accessed 12.09.2022).

17. Cherkaska, V.V. (2018), "Criteria for sustainable development of the agricultural sector", Investysii: praktyka ta dosvid, vol 6, pp. 44—48.

18. Yurchenko, E. (2020), "Five advantages of draft law No. 2194 as a component of land reform", Ekonomichna Pravda, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/29/666715/> (Accessed 12.09.2022).

19. AgroPolit.com (2019), "The structure of all agricultural lands of Ukraine is presented", available at: <https://agropolit.com/news/14414-prezentovano-strukturu-vsih-silskogospodarskih-zemel-ukrayini> (Accessed 12.09.2022).

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 35.075.1:338.43(477)

Н. В. Коваль,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1244-9297>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.36

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ДОРАДНИЦТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

N. Koval,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Bila Tserkva National Agrarian University

AGRICULTURAL CONSULTING IN UKRAINE: FUNDAMENTALS, PROBLEMS, OUTLOOK

У статті доведено необхідність розвитку системи сільськогосподарського дорадництва в Україні. Досліджено мету, завдання, істотні ознаки, методи дорадчої діяльності, перераховані нормативно-правові акти, що її унормовують. Проаналізовано основні проблеми вітчизняної системи сільськогосподарського дорадництва: недостатнє державне фінансування та недостатня державна підтримка дорадництва загалом; низька платоспроможність суб'єктів господарювання на селі, що негативно впливає на їхню здатність замовляти дорадчі послуги; недооцінка ролі інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарськими товаровиробниками; недовіра аграріїв до фахової компетентності дорадників та дорадчих служб. Досліджено особливості та джерела фінансування польської моделі сільськогосподарського дорадництва. Визначено першочергові завдання щодо розвитку дорадчої діяльності в Україні: інформатизація та цифровізація сільськогосподарського дорадництва (створення платформи обміну знаннями та інновацій), підготовка кваліфікованих дорадників та експертів-дорадників, державне фінансування з переходом в перспективі до державно-приватної моделі дорадництва за зразком Польщі.

The article argues the need for developing the system of agricultural consulting in the conditions of the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine, significant agricultural asset losses, threats to global food security, as well as Ukraine's intention to join the European Union. Agricultural consulting is the factor that can help increase the productivity and effectiveness of small and medium enterprises which are responsible for the bigger share of agricultural production in Ukraine.

The article investigates the goal, objectives, key features, methods of consulting; as well as outlines the legislative acts regulating it. We analyze the key problems of the Ukrainian agriculture consulting system, including: lack of state funding and state support of consulting overall; low solvency of the rural enterprises (farmers, small businesses, rural population) which prevents them from accessing consulting services; agricultural producers underestimating the role of information and consulting support and mistrusting the professional competency of consultants and consulting services. We investigate the peculiarities and funding sources of the Polish state and private model of agricultural consulting. The article defines the priorities for developing agricultural consultancy in Ukraine. For instance, it is necessary to develop the State program for agricultural consulting until 2024, and have it passed by the Verkhovna Rada of Ukraine. The program needs to focus on digitalization of agricultural consulting, training qualified consultants and experts, informing agricultural producers and rural population about the services and scope of consultants, as well as getting access to them. The coordination of consulting services needs to be led by the Ministry of agricultural policy and food of Ukraine, which would require restoring the respective department of it. Consulting activities of today need to be funded mainly by the state, with a gradual transition to a combined state and private model of consulting, like the Polish one. Special

focus needs to be on creating a platform of knowledge exchange, a source of information about innovations and sustainable development best practices, interactive learning courses etc, which will allow to lower the transactional costs for agricultural enterprises.

Ключові слова: сільськогосподарське дорадництво, сталий розвиток, інформаційно-консультативне забезпечення.

Key words: agricultural consulting, sustainable development, information and consulting support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На кінець 2020 р. в Україні було зареєстровано 73368 суб'єктів господарювання у сфері сільського, лісового та рибного господарства, з яких 49452 (67,4 %) — підприємства, 23916 (32,6 %) — фізичні особи-підприємці [1]. Фізичними особами-підприємцями було вироблено 2,7 % продукції [2]. З продукції, виробленої підприємствами, великі підприємства (36 одиниць) виробили 13,7 %, середні (2134) — 47,9 %, малі (47282) — 38,4 % (у тому числі мікропідприємства (42042) — 12,6 %) [3; 4]. Отже, саме суб'єктами середнього та малого бізнесу виробляється основний обсяг сільськогосподарської продукції. Проте, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, "продуктивність та ефективність сільськогосподарського виробництва на присадибних ділянках, в особистих селянських і фермерських господарствах в Україні у 3—5 разів нижча, ніж у розвинутих країнах світу" [5]. Майже кожне шосте господарство за результатами діяльності у 2020 р. було збитковим [6].

Актуальність інформаційно-консультативного забезпечення аграріїв як чинника, що може вплинути на зростання продуктивності та ефективності сільськогосподарських підприємств, значно зростає в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну та загрози глобальній продовольчій безпеці. За даними Міністерства закордонних справ, від поставок продовольства з України залежать понад 400 млн людей у світі, адже Україна — один з п'яти найбільших експортерів зернових у світі, який забезпечував 10 % світового експорту пшениці, понад 14 % кукурудзи та 47 % соняшникової олії [6]. В результаті воєнних дій прямі втрати активів в галузі сільського господарства можуть скласти 6,5 млрд. дол. США, зокрема, на липень 2022 р. було втрачено понад 25 % посівних площ, понад 70 % зрошуваних земель, 20 % садів, 25 % ягідників, очікується втрата до 30 % поголів'я тварин. Значні площі сільськогосподарських угідь заміновані, зруйнована вироб-

нича, транспортна, енергетична інфраструктура [8, с. 3].

Відновлення та розвиток виробничого та економічного потенціалу галузі, відродження сільських територій неможливі без актуальної та достовірної інформації про заходи державної підтримки аграріїв, зміну регуляторних актів, стан ринків збуту, фінансів, інновацій; поширення знань щодо вимог європейського законодавства у сфері ведення сільського господарства, санітарних та фітосанітарних вимог, Зеленого курсу ЄС, особливостей адаптації до змін клімату, досвіду успішних суб'єктів господарювання. Саме таку інформаційно-консультативну підтримку сільськогосподарським товаровиробникам могли б надавати дорадчі служби. Проте нині стан їх діяльності, за винятком кількох служб, загалом незадовільний.

Слід також підкреслити, що розвиток дорадництва — один з кроків на шляху до членства в ЄС, адже в статті 404 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС зазначається, що співробітництво між сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює, зокрема, просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників [9].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливостям правового регулювання діяльності суб'єктів сільськогосподарського дорадництва в Україні присвячені праці Л. С. Тараненко та Х. А. Григор'євої. Джерела фінансування дорадчих служб досліджувала О. В. Смігунова [10]. Роль дорадництва в сталому розвитку сільських територій та в умовах глобалізації вивчала І. П. Кудінова [11]. Питання розвитку екстенсивного сервісу в світі та його перспективи в Україні висвітлені в статті Т. П. Кальної-Дубінюк [12]. Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні проаналізовано в публікаціях О. О. Недбалюк [13] та Р. Я. Корінця [14].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності дорадчої діяльності, перешкод на шляху розвитку дорадництва в Україні, особливостей організації системи сільськогосподарського дорадництва в Польщі та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування вітчизняних дорадчих служб.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринок інформаційно-консультаційних послуг для суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства в Україні представлений агроконсалтинговими фірмами (надають платні консультаційні послуги переважно великим сільськогосподарським підприємствам), екстеншн-центрами (спрямовують свою діяльність на навчання конкретних цільових груп), дорадчими службами (фінансуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, іноземних інвесторів в рамках певних програм та проєктів, тому їх послуги доступні малим та середнім сільгоспвиробникам) [5; 10].

Основними завданнями дорадчої діяльності, згідно з Законом України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" № 1807-IV від 17.06.2004 р., є: підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок суб'єктів господарювання щодо прибуткового ведення сільського господарства в умовах ринкової економіки за допомогою надання їм дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку; поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки; сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, зайнятості сільського населення тощо [15]. Для реалізації перерахованих завдань використовуються такі методи: дослідження соціально-економічних проблем сільської місцевості та розробка варіантів їх розв'язання; інформаційне забезпечення, навчання та демонстраційні покази форм і методів роботи суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення.

По суті, метою дорадництва є формування у селян та сільськогосподарських товаровиробників економічного мислення, ринкової поведінки, здатності ухвалювати обґрунтовані та

ефективні управлінські рішення, що в результаті сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та зростанню якості життя сільського населення.

Найбільш істотними ознаками дорадчої діяльності, що відрізняють її від консалтингу, науковці [10; 11; 12; 13] вважають її суспільну спрямованість та соціальний характер: забезпечення продовольчої безпеки, розвиток та облаштування сільських територій, підвищення рівня та якості життя сільського населення, зменшення соціальної напруги через підвищення прибутковості та ефективності сільськогосподарського виробництва, організацію альтернативних видів діяльності та покращення зайнятості сільських жителів (зокрема у сферах зеленого, еко— та гастротуризму, народних промислів та ремесел), самоорганізацію та розвиток сільських громад і соціальної сфери села.

Основними нормативно-правовими актами, що унормовують дорадчу діяльність, є Закон України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" № 1807-IV від 17.06.2004 р.; Постанова КМУ "Про затвердження положень про реєстри сільськогосподарських дорадчих служб, а також сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників" № 897 від 03.07.2006 р., Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України "Про затвердження форм для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств" № 76 від 12.07.2021 р., Накази Міністерства аграрної політики України "Про організацію професійної підготовки та проведення дорадчої діяльності на професійному рівні" № 519 від 13.09.2006 р., "Про затвердження Положення про кваліфікаційне свідоцтво сільськогосподарського дорадника та сільськогосподарського експерта — дорадника" № 176 від 26.04.2005 р. тощо.

Проте, не зважаючи на важливість та необхідність сільськогосподарської дорадчої діяльності, суттєвих успіхів у її становленні Україні досягти не вдалося. Якщо у 2014 р. було зареєстровано 71 сільськогосподарську дорадчу службу та 1392 професійних сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників, послугами яких було охоплено близько 5 % сільгосптоваровиробників [5], то на початок 2020 р. з 20 зареєстрованих сільськогосподарських дорадчих служб [16] та понад 450 сертифікованих дорадників та експертів-дорадників [17] працювали одиниці, які були задіяні в реалізації проєктів і програм міжнародної технічної допомоги. Багато планів залишилося лише деклараціями: ство-

Рис. 1. Система сільськогосподарського дорадництва в Польщі

Джерело: розроблено автором на основі [18; 19; 20].

рення Національного центру сільськогосподарського дорадництва, обласних (регіональних) служб з їх районними відділками, надання фінансової підтримки сільськогосподарській дорадчій службі тощо.

Зокрема, у статті 8 Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" йдеться про державне фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 % коштів, передбачених у державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості. Таке фінансування має прописуватись окремим рядком у Державному бюджеті України на відповідний рік. Однак, починаючи з 2012 р. фінансування соціально спрямованих дорадчих послуг фактично зупинено [14, с. 10], що і призвело до згорання діяльності дорадчих служб.

Суттєвою перешкодою на шляху розвитку дорадництва є низька платоспроможність суб'єктів господарювання на селі (фермерських господарств, малого підприємництва, сільського населення), що негативно впливає на їхню здатність замовляти дорадчі послуги, а також недооцінка ролі інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарськими товаровиробниками.

65 % зареєстрованих на початок 2020 р. дорадчих служб функціонували у формі громадських організацій. На нашу думку, бізнес не довіряє професійності таких служб, оскільки вони розглядають дорадництво як громадську діяльність.

У процесі дорадництва надзвичайно велику роль грає фахова компетентність дорадника. У 2004 р. НУБіП України розпочав підготовку здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою "Дорадництво", яка й донині є єдиною в Україні. За цією програмою вже було підготовлено понад 100 магістрів — консультантів з дорадництва. А з 2007 р. в середньому 70 дорадників та експертів-дорадників підвищують кваліфікацію на базі НУБіП з подальшою сертифікацією. Проте, на жаль, в Реєстрі сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників на початок 2020 р. бачимо лише одну особу з дипломом дорадника. Вважаємо, що саме на фахову компетентність дорадників слід звернути увагу при подальшій підготовці дорадників та їх сертифікації (зокрема, відповідності спеціальності за дипломом переліку дорадчих послуг у кваліфікаційному свідоцтві, досвіду роботи в певній сфері), що сприятиме зростанню довіри аграріїв до компетентності дорадників.

Вважаємо, що для України зразком може бути польська модель дорадництва, яка нині є державно-приватною, проте на початковому етапі дорадча діяльність повністю фінансувалася державою, а зі зростанням платоспроможності середніх та малих аграрних підприємств поряд з державною системою дорадництва почали успішно функціонувати приватні консультаційні організації (рис. 1).

Центр сільськогосподарського дорадництва (Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie)

як державна організаційна одиниця виконує завдання з:

- підготовки та впровадження єдиних методів діяльності сільськогосподарських дорадчих центрів, уніфікації стандартів послуг, які надають дорадники сільськогосподарським товаровиробникам;

- підготовки дорадчих кадрів, надання кваліфікації сільськогосподарського дорадника, агроекологічного дорадника та природознавця, підвищення кваліфікації та ведення реєстрів дорадників;

- створення та ведення центральної інформаційної системи та баз даних для потреб сільськогосподарських дорадчих служб, зокрема щодо аграрних інновацій, можливостей та умов використання коштів допомоги ЄС;

- підготовки та розповсюдження інформаційних та навчальних матеріалів для консультаційних центрів;

- популяризації новітніх наукових досягнень для підтримки розвитку сільського господарства та сільських територій (організація навчальних тренінгів, курсів, виставок, семінарів і конференцій, а також інших заходів у сфері сільського господарства та розвитку села, а також органічного землеробства);

- координації завдань з розвитку органічного землеробства, які виконуються дорадчими центрами;

- публікації інформаційно-освітніх матеріалів та щоквартальника *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*;

- організації різноманітних заходів з метою популяризації кращих практик у галузі сільського господарства та сільського розвитку: конкурсів "Метод успіху", "Краще органічне господарство", "Краще видавництво сільськогосподарських дорадчих центрів", Фестивалю аграрної науки, Національного симпозіуму з агротуризму тощо [18—20].

У 2022 р. Центр сільськогосподарського дорадництва виконував основні завдання в рамках пріоритетів і рекомендацій, визначених Міністерством сільського господарства та сільського розвитку:

- інформатизація та цифровізація сільськогосподарського дорадництва, зокрема, створення платформи обміну знаннями та інновацій;

- обмін знаннями і покращення співпраці в рамках Системи знань та інновацій у сільському господарстві (*Agriculture Knowledge and Innovation Systems — AKIS*);

- розробка інструментів, необхідних для реалізації Стратегічного плану спільної аграр-

ної політики 2021-2027, з позиції дорадництва, трансферу знань та інформації;

- розвиток мережі навчальних ферм та демонстраційних господарств;

- підвищення компетентності дорадників, зокрема, шляхом проведення навчання, підвищення його якості, покращення матеріалів навчальних курсів та забезпечення інформаційними матеріалами дорадників регіональних консультативних центрів [19].

Регіональні сільськогосподарські дорадчі центри (*Wojewodzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego — WODR*) надають широкий спектр послуг сільськогосподарським товаровиробникам: навчання; консультування з агротехнічних, економічних питань, щодо розвитку не-сільськогосподарських видів діяльності; поширення інформації про інноваційні методи ведення сільського господарства; супровід фермерів у пошуку додаткових джерел фінансування; вирішення завдань щодо підтримки розвитку сільських територій. WODR виконують завдання Міністерства сільського господарства та сільського розвитку та тісно співпрацюють з Агентством з реструктуризації та модернізації сільського господарства (*Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa — ARIMR*) та Національним центром підтримки сільського господарства (*Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa — KOWR*).

Сільськогосподарська палата (*Izba Rolnicza*) — це самоврядна організація, яка агрегує та артикулює інтереси аграріїв на рівні уряду та місцевого самоврядування, а також в межах своєї компетенції надає консультаційні послуги фермерам. До складу Сільськогосподарської палати входить Національна рада сільськогосподарських палат та 16 воєводських сільськогосподарських палат з представництвами в окремих частинах воєводства.

В наукових інститутах та університетах, які здійснюють наукову, дослідницьку та освітню діяльність у сфері сільського господарства, функціонують спеціальні підрозділи, завданням яких є поширення наукових здобутків.

Приватні консультативні організації, представлені переважно однією або кількома особами, надають платні консультаційні послуги фермерам, зокрема, допомагають з веденням документації, бухгалтерського обліку, страхування.

Комерційні підприємства надають консультативні послуги, пов'язані з використанням продукції, яку вони реалізують (корми, добрива, засоби захисту рослин тощо) [18—20].

Фінансування державної системи сільськогосподарського дорадництва в Польщі здійснюється за рахунок:

1) цільових дотацій з державного бюджету для виконання завдань дорадництва, в тому числі заробітна плата співробітників;

2) цільових дотацій на статутну діяльність (кошти на поточні та майнові витрати);

3) цільових дотацій та коштів Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільської місцевості на виконання завдань у сфері функціонування Національної сільської мережі. У 2014—2022 рр. Фонд фінансував три основні цілі: підтримка конкурентоспроможності сільського господарства та громади; забезпечення сталого господарювання, збереження природних ресурсів та боротьба зі змінами клімату; досягнення збалансованого розвитку сільських територій, включаючи створення та захист робочих місць. В рамках технічної допомоги "Програма розвитку сільських територій на 2014—2020 рр.", бюджет якої становив 13,6 млрд. євро, Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості профінансував 8,7 млрд. євро, 4,9 млрд. євро — національний внесок на створення Мережі інновацій у сільському господарстві [20].

ВИСНОВКИ

Головними чинниками, що стримують нині розвиток сільськогосподарського дорадництва в Україні, є недостатнє державне фінансування та недостатня державна підтримка дорадництва загалом; низька платоспроможність суб'єктів господарювання на селі (фермерських господарств, малого підприємства, сільського населення), що негативно впливає на їхню здатність замовляти дорадчі послуги; недооцінка ролі інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарськими товаровиробниками; недовіра аграріїв до фахової компетентності дорадників та дорадчих служб.

З метою розвитку системи сільськогосподарського дорадництва в Україні необхідно розробити й затвердити Верховною Радою України Державну цільову програму сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2024 р., приділивши в ній значну увагу інформатизації та цифровізації сільськогосподарського дорадництва, підготовці кваліфікованих дорадників, заходам інформування сільгоспвиробників і сільського населення щодо переліку послуг дорадчих служб та можливостей їх отримання.

Функцію координації дорадницької діяльності має здійснювати Міністерство аграрної політики та продовольства України, для чого у структурі міністерства потрібно відновити спеціалізований підрозділ.

Нині дорадча діяльність має фінансуватися переважно державою, а зі зростанням платоспроможності середніх та малих аграрних підприємств та довіри до фахової компетентності дорадників, усвідомлення значення та ролі дорадництва в зростанні продуктивності та ефективності сільськогосподарського виробництва, все більша кількість послуг може ставати платною, з переходом в перспективі до державно-приватної моделі дорадництва за зразком Польщі.

Оскільки існує гостра нестача бюджетних коштів для створення мережі регіональних дорадчих служб та їх районних відділів в Україні, а одним з пріоритетних напрямків розвитку держави є цифровізація, особливу увагу нині слід приділити інформатизації та цифровізації сільськогосподарського дорадництва, зокрема, створення платформи обміну знаннями та інновацій за прикладом Польщі. Так як основними функціями дорадництва є довідкова, інноваційна, навчальна та консультативна, ця платформа може містити різноманітні аналітичні матеріали, бази даних щодо інновацій та кращих практик сталого розвитку, інтерактивні навчальні курси тощо, використання яких дозволить зменшити рівень трансакційних витрат агроформувань. Перші кроки на цьому шляху вже зроблені. Зокрема, Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України (НАСДСУ) у 2021 р. за підтримки Програми USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО) розпочала реалізацію Проекту "Кращі агропрактики для сільськогосподарських ММСП" [21], а за підтримки Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) був розроблений веб-сайт "Дорадник" (<https://doradnyk.org.ua/ua/>) для надання дорадчих послуг аграріям Запорізької, Донецької та Луганської областей. Переконані, що роботу над цими проєктами, тимчасово призупинену через військове вторгнення РФ на територію України, слід продовжити, матеріали систематизувати, інтерфейс удосконалити.

Література:

1. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2020 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2022).

2. Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2013—2020 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2022).

3. Кількість діючих підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010?2020 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2022).

4. Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012—2020 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2022).

5. Щодо державної підтримки розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-derzhavnoi-pidtrimki-rozvitku-silskogospodarskogo-doradnictva-v> (дата звернення: 12.10.2022).

6. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010—2020 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2022).

7. Загроза продовольчій безпеці світу. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (дата звернення: 04.10.2022).

8. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи "Нова аграрна політика". URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 04.10.2022).

10. Смігунова О. В. Джерела фінансування дорадчих служб в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Харків, 2019. Вип. 200. С. 298—305.

11. Кудінова І. Дорадництво та сталий розвиток в умовах глобалізації. Agrobiodiversity. 2017. № 1. С. 264—267.

12. Кальна-Дубінюк Т. П. Сучасний стан розвитку екстенсивного сервісу в світі та його пер-

спективи в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 1(152). С. 79—83.

13. Недбалюк О. О. Перспективи розвитку дорадництва в Україні. Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. Вінниця, 2010. Вип. 36. С. 103—107.

14. Корінець Р. Я. Сільськогосподарське дорадництво України: проблеми, стратегія та шляхи розвитку. Сільськогосподарське дорадництво: проблеми, стратегія та шляхи розвитку: матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовт. 2013 р. Київ, 2013. С. 9—16.

15. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV. Дата оновлення: 09.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (дата звернення: 04.10.2022).

16. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Інформація з Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikov> (дата звернення: 21.02.2020).

17. Міністерство Аграрної політики України. Інформація з Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reestr-silskogospodarskih-doradnikov-i-ekspertiv-doradnikov> (дата звернення: 21.02.2020).

18. Laskowski L. Jak zostac doradca i prowadzic firme doradztwa rolniczego? URL: <https://www.cdr.gov.pl/aktualnosci-instytucje/3684-jak-zostac-doradca-i-prowadzic-firme-doradztwa-rolniczego> (дата звернення: 04.10.2022).

19. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. URL: <https://www.cdr.gov.pl/o-nas> (дата звернення: 04.10.2022).

20. Informacja o wynikach kontroli dzialalnosci osrodkow doradztwa rolniczego. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,22172,vp,24839.pdf> (дата звернення: 04.10.2022).

21. Кращі АГРО Практики для ММСП. URL: <http://dorada.edorada.org/uk/krashi-agro-praktiki-dlya-mmssp> (дата звернення: 04.10.2022).

References:

1. The official site of The State Statistics Service of Ukraine (2022), "Number of active enterprises by types of economic activity in 2010-2020's", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 October 2022).

2. The official site of The State Statistics Service of Ukraine (2022), "Volume of production (goods, services) of enterprises by types of economic activity in 2013—2020's", available at:

<https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 October 2022).

3. The official site of The State Statistics Service of Ukraine (2022), "Number of active enterprises by types of economic activity in 2010-2020's, categorized by big, medium, small and micro-enterprises", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 October 2022).

4. The official site of The State Statistics Service of Ukraine (2022), "Volume of production (goods, services) of enterprises by types of economic activity in 2012—2020's, categorized by big, medium, small and micro-enterprises", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 October 2022).

5. The official site of The National Institute for Strategic Studies (2022), "On state support of the development of agricultural consulting in Ukraine. Analytical memo", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schododerzhavnoi-pidtrimki-rozvitku-silskogospodarskogo-doradnictva-v> (Accessed 12 October 2022).

6. The official site of The State Statistics Service of Ukraine (2022), "Financial results of enterprises by types of economic activity before tax, categorized by big, medium, small and micro-enterprises, in 2010—2020", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 October 2022).

7. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2022), "Threat to the world food security", available at: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (Accessed 4 October 2022).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), "Draft Plan of Ukraine's restoration. Materials of the working group "New agrarian policy", available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (Accessed 12 October 2022).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Accessed 4 October 2022).

10. Smihunova, O. V. (2019), "Financing sources of advisory services in Ukraine", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 200, pp. 298—305.

11. Kudinova, I. (2017), "Consulting and sustainable development in the context of globalization", *Agrobiodiversity*, vol. 1, pp. 264—267.

12. Kal'na-Dubiniuk, T. P. (2014), "Current state of development of extension service in the world

and the outlook for Ukraine", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 1 (152), pp. 79—83.

13. Nedbaliuk, O. O. (2010), "Outlook for development of consulting in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Vinnyts'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 36, pp. 103—107.

14. Korinets', R. Ya. (2013), "Agricultural consulting in Ukraine: problems, strategy and development opportunities", *Sil's'kohospodars'ke doradnytstvo: problemy, stratehiia ta shliakhy rozvytku. Naukovo-praktychna konferentsiia [Agricultural consulting in Ukraine: problems, strategy and development opportunities. Scientific and Practical Conference]*, National Scientific Center "Institute of agricultural economics", Kyiv, Ukraine, pp. 9—16.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On agricultural consulting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (Accessed 4 October 2022).

16. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2020), "Information from the Registry of agricultural consulting services", available at: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reystestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikiv> (Accessed 21 February 2020).

17. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2020), "Information from the Registry of agricultural consulting services and expert advisors", available at: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reystestr-silskogospodarskikh-doradnikiv-i-ekspertiv-doradnikiv> (Accessed 21 February 2020).

18. The official site of Agricultural Advisory Center in Brwinow (2022), Laskowski, L. "How to become an advisor and start an agricultural consulting firm?", available at: <https://www.cdr.gov.pl/aktualnosci-instytucje/3684-jak-zostac-doradca-i-prowadzic-firme-doradztwa-rolniczego> (Accessed 4 October 2022).

19. The official site of Agricultural Advisory Center in Brwinow (2022), Available at: <https://www.cdr.gov.pl/o-nas> (Accessed 4 October 2022).

20. Supreme Audit Office of Poland (2020), "Information on the outcomes of monitoring the activities of agricultural consulting establishments", available at: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,22172,vp,24839.pdf> (Accessed 4 October 2022).

21. The official site of The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine (2022), "The best agricultural practices for SMEs", available at: <http://dorada.edorada.org/uk/krashi-agro-praktiki-dlya-mmstp> (Accessed 4 October 2022).

Стаття надійшла до редакції 01.11.2022 р.

УДК 631.162:657.442

Л. І. Бровко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2577-0741>

Л. О. Соколова,

здобувач другого рівня вищої освіти за спеціальністю "Фінанси, банківська справа та страхування", Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5186-7531>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.44

ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ

L. Brovko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

L. Sokolova,

Applicant for second-level higher education specialty Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

THE FINANCIAL RESULT OF THE ACTIVITY OF THE AGRARIAN ENTERPRISE AND RESERVES OF INCREASE

У статті розглядається специфіка визначення фінансових показників діяльності аграрного підприємства, а також виділено основні чинники, що впливають на фінансову діяльність сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано праці видатних науковців про сутність і шляхи зростання фінансових результатів аграрних підприємств, що охоплюють фундаментальні дослідження рентабельності агробізнесу. Визначено показники, що характеризують рівень ефективності фірми, а саме, прибуток, збиток та різниця між ними. Підкреслено важливість аналізу фінансових результатів для прийняття ефективних управлінських рішень, якість аналізу фінансової звітності та якість аналізу фінансових результатів, що є основним фактором забезпечення його визначення і подальшою ефективністю бізнесу. Розглянуто техніко-економічні показники роботи підприємства та рівень організації виробництва, використання потужностей та основних засобів, сировини і матеріалів, праці, економічних відносин та визначено їх вплив на діяльність агробізнесу в цілому. Запропоновано резерви підвищення фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, знайдено стратегії щодо їх впровадження.

The article examines the specifics of determining the financial indicators of the activity of an agricultural enterprise, and also highlights the main factors affecting the financial activity of agricultural enterprises. The works of prominent scientists on the essence and ways of increasing the financial results of agrarian enterprises, covering fundamental studies of the profitability of agribusiness, were analyzed. Indicators characterizing the level of the firm's efficiency, namely, profit, loss and the difference between them, were determined. The importance of the analysis of financial results for making effective management decisions, the quality of the analysis of financial statements and the quality of the analysis of financial results, which is the main factor for ensuring its determination and further business efficiency, is emphasized. The technical and economic indicators of the enterprise's work and the level of production organization, the use of capacities and fixed assets, raw materials and materials, labor, and economic relations were considered and their influence on the agribusiness activity as a whole was determined. It is also found that the material resources produced per unit reduce non-production costs and management costs such as production and services. In the struggle to reduce cost prices and increase profits, compliance with the strictest economic regulations in all areas of production and economic activity

of the company has proven to be very important. Considering an equally important detail, the development and improvement of the company's marketing policy is a useful tool for increasing sales and profitability, because a successful marketing strategy can radically change the life of the company and attract hundreds of thousands of customers. The importance of analyzing financial results for making effective management decisions is emphasized. Reserves for increasing the financial results of agricultural enterprises are proposed, and strategies for their implementation are found.

Ключові слова: підприємство, фінансові результати, прибуток, збиток, собівартість.
Key words: enterprise, financial results, profit, loss, cost price.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання є отримання позитивного фінансового результату (прибутку), що відповідає потребам власника. Водночас прибуток, який займає центральне місце в ринковій економіці, є важливою рушійною силою основного складу підприємства, якомога ефективніше використовувати наявні трудові, матеріальні та фінансові ресурси.

Рівень отриманого підприємством прибутку є основним відображенням усіх виробничо-господарських процесів, що відбуваються в його діяльності. Фінансові результати — це кількісні та якісні критерії ефективності (не-ефективності) існуючого менеджменту, технологій, продуктивності праці, рівня собівартості продукції тощо.

Сукупність цих факторів визначає ефективність виробництва, перетворюючи позитивні фінансові результати (прибутки) на основну рушійну силу механізму ринкової економіки, ставлячи основним джерелом загального економічного і соціального розвитку підприємств і країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значну увагу в економічній науці привертає питання про сутність і шляхи зростання фінансових результатів аграрних підприємств. Праці таких видатних науковців, як В.Г. Андрійчука, М.І. Ковальчука, А.М. Стельмашука, П.С. Смоленюка, Т.М. Оксенюка, А.П. Дорошенко, О.О. Бабицької, Ю.М. Тютюнника та багато інших охоплюють фундаментальні дослідження рентабельності агробізнесу. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, проблема наукового обґрунтування сутності фінансових результатів та пошуку шляхів вдосконалення агробізнесу потребує узагальнення.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної роботи є висвітлення напрямів покращення фінансових показників агробізнесу в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансові результати за своєю суттю є результатами порівняння виручки з витратами, понесеними для отримання цих результатів, які відображають ефективність господарської діяльності підприємства та характеризують ефективність його розвитку. Перевищення доходу над витратами означає фінансовий результат — прибуток, а перевищення витрат — збиток.

На думку Т. М. Оксенюка, еволюцію природи категорії фінансових результатів, вчені почали розглядати лише з того періоду економічної історії людства, коли почали виникати наукові школи, які займалися поясненнями природи прибутку. [4]

Фінансовий результат — це виражений у вартісній (валюті) економічний підсумок виробничої діяльності суб'єкта господарювання [5].

Як справедливо стверджує О.О. Бабицька, фінансові результати — це загальноекономічна категорія, яка поступово формується різними звичайними та надзвичайними видами діяльності протягом фінансового року та виражається у вигляді чистого прибутку або збитку [6].

Фінансовий результат — це прибуток або збиток, який отримує суб'єкт господарювання від своєї діяльності. Тому фінансові результати є одним із найважливіших економічних показників, який узагальнює всі результати господарської діяльності та дає комплексну оцінку ефективності цієї діяльності [3].

Аналіз наукових досліджень та публікацій показує, що значна частина вчених трактує фінансові результати агробізнесу звужено, зводячи їх до поняття "прибуток" як основного фінансового результату та кінцевої мети діяльності. Однак бізнес може зазнати збитків або мати нульові фінансові результати з ряду причин.

Я вважаю, що фінансові показники агробізнесу, слід розглядати в ширшому розумінні як загальноекономічну категорію, що виражає бізнес-вигоду, а саме, бізнес в цілому та витрати, понесені протягом виробництва.

Кінцевим фінансовим результатом є чистий прибуток від звичайної та надзвичайної діяльності, який враховує прибуток і податок на прибуток, утриманий з прибутку [2].

Прибуток — це абсолютний показник, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності у вигляді суми виручки, що перевищує суму витрат, понесених для отримання цієї виручки [7].

Аналіз фінансово-економічних результатів діяльності підприємства є невід'ємною частиною фінансово-економічного аналізу. До основних показників, що характеризують діяльність підприємства, належать прибутковість (збитковість) і рентабельність (збитковість).

Прибутковість — показник, що характеризує ефективність діяльності підприємства з точки зору його здатності отримувати прибуток і забезпечувати ефективне відтворення і використання ресурсів.

Збитки — це перевищення витрат суб'єкта господарювання в процесі господарської діяльності над отриманими доходами, відображене в пасиві балансу суб'єкта господарювання та зменшення його власного капіталу [8].

Прибуток і збиток, як економічна та облікова категорія, є найважливішим показником фінансового стану підприємства. Взагалі кажучи, прибуток — це різниця між доходом від діяльності та витратами на її здійснення і є вирішальним критерієм ефективності діяльності.

Аналіз фінансових результатів ґрунтується на фінансово-статистичних даних, особливо у випадку агробізнесу.

Якість аналізу фінансової звітності та здатність керівників приймати управлінські рішення залежить від якості аналізу фінансових результатів, що є основним фактором забезпечення його визначення, залежить і подальша ефективність бізнесу [9].

На сьогоднішній день з економічної літератури вибрано сотні різних фінансово-економічних коефіцієнтів, які можна визначити за даними фінансової звітності. Значний розподіл і різноманітність кореляційних показників (коефіцієнтів) зумовлені їх перевагами:

- критерії подання вихідної інформації у формі фінансової звітності, що дозволяють проводити розрахунки в умовах будь-якого бізнесу;

- можливість мінімізації дії інфляційних факторів;

- можливість порівняння показників у часі та просторі;

- зручність розрахунків за допомогою різних комп'ютерних програм, особливо в середовищі Microsoft Excel.

Фінансові показники підприємства характеризуються такими абсолютними економічними показниками, як виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, чистого прибутку, валового прибутку, рентабельності [1].

Чистий прибуток — це частина балансового прибутку підприємства, що залишається в його розпорядженні після сплати податків, зборів, відрахувань та інших обов'язкових бюджетних платежів. Чистий прибуток використовується для збільшення оборотних коштів підприємства, формування фондів і резервів, які потім реінвестуються у виробництво.

Валовий прибуток, також відомий як валовий дохід, — це загальна сума прибутку, яку компанія отримує від операційної діяльності. Визначається як різниця між доходом і собівартістю продукту. Оскільки продукція, яка використовується у внутрішньогосподарському обороті, оцінюється за собівартістю, вони не отримують від неї прибутку. Отже, сума прибутку, визначена за товарною продукцією, узгоджується з величиною прибутку, визначеною за загальним обсягом продукції, оціненою за фактичною ціною її реалізації. З суми валового прибутку компанія сплачує податки, відсотки за кредит, орендну плату, штрафи тощо. За вирахуванням цих витрат підприємство має чистий прибуток на розширення виробництва (фонди накопичення), створення фондів матеріального заохочення, страхування і резервів тощо.

Рентабельність — це відношення прибутку до собівартості, виражене у відсотках. Рентабельність — це відносний показник, необхідний для аналізу економіки та господарської діяльності будь-якого підприємства. Саме через цю відносність показники прибутковості двох чи більше різних підприємств можна порівняти один з одним, щоб зрозуміти, який із них ефективніший.

На рентабельність може впливати ряд факторів: джерело фінансування, вартість активів, оборотний капітал, сума доходу тощо. Рентабельність дозволяє вам побачити, скільки прибутку ви отримуєте з кожного витраченого долара, гривні чи іншої валюти [10].

Кожен підприємець або керівник бізнес-проекту прагне бути високоприбутковим. Але щоб його правильно розрахувати, потрібно врахувати вплив різних факторів, будь то зовнішні чи внутрішні.

Зовнішні чинники — це впливи, які сприятливо чи негативно впливають на розвиток компанії, але не залежать від самої компанії. Внаслідок зовнішніх факторів керівник чи власник

підприємства змушений шукати шляхи виходу із ситуації, щоб адаптуватися до неї.

На рентабельність впливають такі зовнішні фактори:

- попит;
- місце розташування підприємства;
- конкуренція;
- інфляція;
- санкція;
- зміни в законодавстві;
- розвиток нових технологій, тощо.

Інфляція — постійне зростання загального рівня цін на товари та послуги. У результаті за ті самі гроші людина чи компанія можуть купувати все менше матеріальних цінностей і послуг, ніж раніше. Іншими словами, купівельна спроможність валюти знижується, а національна валюта знецінюється — вона втрачає частину своєї реальної вартості.

Санкції — це комерційні та фінансові обмеження, накладені однією або декількома країнами на автономну націю, групу чи особу.

Внутрішні фактори — це характеристики самого підприємства і вони впливають на рівень прибутковості.

До них належать:

- кількість, склад і якість товару;
- проведення або не проведення маркетингових та рекламних кампаній;
- умови та продуктивність праці людей, уміння та навички працівників, мікроклімат у колективі;
- питання ціноутворення та фінансової політики компанії;
- ділова репутація компанії та відносини з постачальниками, клієнтами та регуляторами;
- організація матеріально-технічного забезпечення: постачання, зберігання та реалізація товарів;
- основні засоби, обладнання та ін.

У свою чергу фактори виробництва поділяються на екстенсивний та інтенсивний види. Факторів, які впливають на процес рентабельності внаслідок кількісних змін, багато: кількість робочих засобів і предметів, джерело фінансування, тривалість роботи обладнання, чисельність персоналу, який фінансується в робочий час. Інтенсивні фактори, що впливають на процес "якісного" перетворення для отримання прибутку: підвищення ефективності виробництва і якості обладнання, використання прогресивних видів матеріалів і вдосконалення технології його обробки, прискорення оборотності оборотних засобів, підвищення якості і продуктивності персоналу, поліпшення організації праці. і т.д.

Серед внутрішніх факторів найважливішу позицію займає зміна виробництва та реалізації продукції. Зміни прибутку пропорційні змінам обсягів реалізації продукції, тобто чим більша реалізація продукції, тим більший фінансовий результат, тим більший прибуток.

Важливим внутрішнім фактором є зміна собівартості продукції. У цьому випадку між величиною прибутку і собівартістю продукції існує зворотна залежність, тобто при зниженні собівартості продукції прибуток зростає.

Важливим фактором, який впливає на розмір прибутку, є рівень цін. Його можна вважати як внутрішнім чинником, так і зовнішнім. Рівень ціни встановлюється компанією, виходячи з конкурентоспроможності продукції, яку вона реалізує, попиту та пропозиції — в даному випадку рівень ціни є внутрішнім фактором, за допомогою якого компанія може впливати на формування прибутку.

З іншого боку, держава встановлює регульовані ціни на окремі види продукції фірм-монополістів, де рівень цін виступатиме не як зовнішній фактор, а залежать від діяльності підприємства.

При провадженні господарської діяльності зазначені чинники, що впливають на величину прибутку, тісно пов'язані та взаємозалежні. Основною метою розподілу прибутку є оптимізація співвідношення його капіталізованої частини та споживчої.

Розглядаючи резерви максимізації прибутку, слід зазначити, що прибуток залежить як від доходу компанії, так і від витрат компанії. Тому збільшення прибутку можна досягти двома шляхами: зниженням витрат виробництва або збільшити дохід від продажів. Тому перед підприємством постає проблема правильного формування цінової стратегії та вибору оптимального випуску [13].

Прибуток максимізується з тих же причин, що споживачі максимізують корисність. Максимізація прибутку є ключовою умовою успішної конкуренції підприємства, виживання та консолідації ринку.

Якщо компанія працює в умовах ринкової конкуренції, це означає, що вона повинна продавати продукцію за цінами, які визначаються ринком, а не за власною стратегією. Продавець не може встановити ціну вище поточної, інакше його товар не буде куплено. Встановлюючи ціни нижчі, ніж у конкурентів, компанія швидко продає все, але отримує менший прибуток і навіть може зазнати збитків. Збитки у цьому випадку можна максимізувати за рахунок збільшення виробництва.

Зросте прибуток і за рахунок підвищення продуктивності праці. З підвищенням продуктивності праці знижуються витрати праці на одиницю виробу, а також зменшується частка заробітної плати в структурі витрат. Для цього підприємствам необхідно активно використовувати різноманітні стимули: перевести якомога більше працівників на відрядну оплату праці, збільшити оплату понаднормової роботи для погодинних працівників, забезпечити, щоб працівники їздили на роботу за узгодженим маршрутом, а також надати працівникам матеріальну допомогу у важливі дні, такі як ювілеї, дні народження. Відповідно до особливостей роботи проводити профілактичні та медичні огляди працівників, витрати на які несе підприємство, організовувати оздоровлення працівників та інвалідів.

У боротьбі за зниження собівартості і збільшення прибутку важливо дотримуватись найсуворіших економічних режимів у всіх сферах виробничо-господарської діяльності підприємства. Економічна система реалізується на підприємствах, головним чином, у зниженні витрат.

Матеріальні ресурси на одиницю продукції знижують невиробничі витрати, такі як витрати на виробництво та обслуговування та управління. Необхідно регулярно проводити інвентаризацію та інвентаризацію обладнання для виявлення надлишків. Ці надлишки повинні продаватися за ринковими цінами.

Стандарти також потребують покращення. Технічно обґрунтовані норми і нормативи впливають, з одного боку, на оплату праці, з іншого — на формування ціни, оскільки визначення резервів призводить до зниження суспільно необхідних витрат працівників.

Одним із резервів збільшення прибутків промислових підприємств є більш повне використання вторинних ресурсів і супутньої продукції. Значно зростає частка вторинної сировини в загальному обсязі матеріальних ресурсів, що використовуються народним господарством.

Резервами збільшення прибутку для бізнесу є скасування непродуктивних виплат заробітної плати, оплата цілодобових і позмінних перерв, оплата понаднормової роботи, усунення невиробничих витрат і втрат у складі на обслуговування виробничо-управлінського підрозділу [11].

Маркетинг також відіграє важливу роль у збільшенні прибутку. Світова торгова практика показує, що багато видів нової продукції не можуть знайти покупців на ринку без належ-

ної організації маркетингу. Тому в ринкових умовах діяльності підприємств слід приділяти більше уваги маркетингу.

Щоб збільшити розмір прибутку, підприємствам необхідно використовувати правильну стратегію при ціноутворенні. Ціни повинні відображати суспільно необхідні витрати на виробництво і реалізацію товару та його споживання, вимоги до продуктивності, якості, платоспроможності. Від правильності розрахунку ціни багато в чому залежить розмір отриманого прибутку, ліквідність і платоспроможність бізнесу, фінансове становище.

Іноді результати аналізу вимагають серйозних управлінських рішень. Відповідно до спеціально розробленої політики, компанія вирішує одне з найскладніших завдань — управління прибутком. Політика спрямована на відображення вимог загальної стратегії розвитку підприємства, забезпечення зростання його вартості на ринку, формування необхідних фінансових ресурсів, задоволення матеріальних інтересів власників і працівників. При управлінні формуванням прибутку необхідно вирішити два основних завдання:

а) збільшення валового прибутку в процесі його формування;

б) ефективний розподіл отриманого прибутку за напрямом особистого використання.

Стратегія діяльності підприємства пов'язана з визначенням основних цілей його діяльності. У більшості випадків ця основна мета ставиться для досягнення певного рівня прибутку на інвестований капітал і, як наслідок, певної суми чистого прибутку.

Величина прибутку підприємства залежить від величини отриманих підприємством доходів і величини витрат обігу. Формування доходів і витрат підприємства в основному залежить від обсягу його діяльності (збуту), а також різноманітності продажів, цінової політики та ресурсного забезпечення.

На першому етапі визначається цільовий розмір прибутку підприємства, конкретна сума якого залежить від стадії життєвого циклу підприємства, стратегічних завдань, які стоять перед підприємством у майбутньому, та стратегій, які необхідно вирішувати. Як відомо, кожна одиниця обороту додає певну вартість до доходів і витрат торгового бізнесу.

Це збільшення називається: граничний дохід і граничні витрати. Якщо різниця між доходом і витратами збільшується, це означає збільшення прибутку компанії. Максимальний прибуток виходить при такому обороті, коли граничний дохід і граничні витрати рівні.

На другому етапі стратегічного аргументу визначається оборот для забезпечення цільового прибутку. Для цього розраховується необхідний товарообіг, який відповідає попиту на товар і наявності ресурсів обігу (можливі закупівлі товарів, можливості торговельних фірм і їх визначення, чисельність працівників і їх продуктивність на роботі).

Формування категорійної політики підприємства (третій етап) має бути спрямоване на оптимальну структуру товарної групи відповідно до структури попиту населення.

Раціональність цінової політики (четвертий етап) має бути спрямована на визначення найкращої ціни, за якою товар може бути проданий, за якої можна досягти найкращого товарообігу і, таким чином, отримати максимальний прибуток.

Формування ресурсної політики підприємства, що реалізується на п'ятому етапі стратегії управління прибутком, має передбачати участь ресурсів для забезпечення досягнення бажаного випуску з найменшими витратами.

Шостий і сьомий етапи стратегічного розвитку пов'язані з вирішенням задачі управління загальним доходом і поточними витратами торгового підприємства, тому розробка стратегії полягає у визначенні можливого (фактичного) обсягу доходу та реалізації поточних витрат протягом планового періоду, порівняння дозволить оцінити можливий обсяг корпоративних прибутків.

На восьмому етапі можливий розмір прибутку необхідно порівняти з його цільовим розміром. Якщо ціль досягнута, тобто можливий прибуток більший або дорівнює цільовому прибутку, приймається стратегічне планування.

Реалізація (етап 9), вживаються заходи щодо контролю за процесом реалізації.

У разі недосягнення планового показника необхідно визначити резерв прибутку, який може зрости за рахунок раціонального використання ресурсів, скорочення витрат і збільшення доходу або скоригувати (зменшити) плановий розмір прибутку.

Тому політика управління прибутком є надзвичайно важливою для будь-якого бізнесу, оскільки вона допомагає збільшити загальну суму прибутку і таким чином досягти найважливішої мети існування компанії. [12]

Щоб визначити шляхи підвищення прибутковості, необхідно зрозуміти причини її нестабільності. Для цього вивчаються показники за звітний та попередній періоди. Як правило, базою є попередній рік або квартал, коли дохід

високий і стабільний. Далі відбувається порівняння двох коефіцієнтів кінетики.

У різних сферах виробництва або видах бізнесу використовуються специфічні показники прибутковості підприємства. Майже всюди економісти виділяють три важливі групи:

1. Рентабельність продукту або послуги: орієнтир — це відношення чистого прибутку, отриманого від продукту (або безпосередньо у виробництві), до витрат, витрачених на об'єкт. Розрахунки можна проводити як для всього підприємства, так і для конкретних товарів;

2. Рентабельність підприємства: ця група включає низку показників, які допомагають охарактеризувати підприємство в цілому. Проаналізувати робочі проекти потенційних інвесторів або власників;

3. Рентабельність активу: досить великий набір різноманітних показників, що показують легкість і повноту використання підприємцем певного ресурсу. Вони дають змогу визначити обґрунтованість використання кредитів, власних фінансових вкладень чи інших важливих активів.

Якщо показники прибутковості є низькими або навіть негативними, щоб задовольнити потреби власників бізнесу та інвесторів, існує кілька способів покращити ефективність компанії.

По-перше, виникає потреба у збільшенні потужностей — за рахунок закупівлі нового обладнання або вдосконалення існуючого для збільшення випуску продукції та збільшення прибутку.

По-друге, використання новітніх технологій на обладнанні підвищує продуктивність праці та економить трудові ресурси. Підвищення якості продукції веде до збільшення купівельного попиту та збільшення продажів.

По-третє, для зниження собівартості продукції необхідно знайти постачальників, які пропонують сировину або товари для перепродажу на вигідних умовах. При цьому зниження собівартості не повинно позначатися на якості продукції. [14]

Інша не менш важлива деталь полягає в тому, що розробка та вдосконалення маркетингової політики компанії є корисним інструментом для збільшення продажів і прибутковості. Успішна маркетингова стратегія може кардинально змінити життя компанії, залучивши сотні чи навіть тисячі клієнтів.

Формулювання корпоративної маркетингової стратегії — це процес формулювання та фактичної реалізації загального плану дій компанії. Його метою є ефективне викорис-

тання ресурсів для досягнення цільового ринку. Тема маркетингової стратегії полягає у вирішенні питання про те, якими продуктами (стратегічними просторами) повинен оволодіти бізнес і як це зробити. При цьому, основними завданнями формування маркетингової стратегії є:

- визначати цілі та напрямки корпоративної діяльності;
- координувати різні напрямки діяльності;
- оцінити слабкі та сильні сторони компанії, ринкові можливості та загрози з боку ринку;
- визначити альтернативи здійснення діяльності компанії;
- створювати умови для ефективного розповсюдження продукції підприємства;
- оцінити маркетингову діяльність підприємства.

Маркетингова стратегія — це раціональна, логічна структура, за допомогою якої бізнес розраховує вирішити свої маркетингові завдання. Він включає чітку стратегію щодо цільового ринку, комплекс маркетингу та вартість останнього. Маркетингові стратегії залежать від маркетингових цілей. Маркетингові цілі мають бути чіткими, визначеними в термінах часу та простору.

Найвідоміші маркетингові стратегії:

- "Ціна-кількість" — компанія звертає увагу на помірну ціну, великий обсяг продажів і масштабне виробництво стандартизованих (масових) товарів на широкому ринку (недиференційований маркетинг), завдяки використанню ефективних методів розробки, що знижують витрати і ціни;
- "Стратегія переваги" — компанія створює або має стійку перевагу над своїми конкурентами шляхом зміни можливості технології виробництва, розвитку послуг і логістики, що робить продукти відомими на ринку завдяки їх унікальним характеристикам (диференційований маркетинг). [15]

Для вибору прийнятної маркетингової стратегії, необхідно узгодити маркетингові цілі із загальними цілями підприємства, щоб маркетингова стратегія не суперечила загальній стратегії розвитку підприємства. На вибір маркетингової стратегії також впливає позиція компанії на ринку, її ресурси, рівень виробничих і маркетингових витрат.

ВИСНОВКИ

Отже, основним джерелом грошових коштів від діяльності підприємства є надходження, отримані від покупців і замовників. Важливу

позицію в доходах від діяльності займає дохід (виручка) від реалізації продукції та послуг.

Для збільшення доходів від підприємницької діяльності необхідно спиратися на комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства: вивчати техніко-економічні показники роботи підприємства та рівень організації виробництва, використання потужностей та основних засобів, сировини і матеріалів, праці, економічних відносин тощо.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК. К: КНЕУ, 2004. 402 с.
3. Стельмашук А.М., Смоленюк П.С. Бухгалтерський облік. Навч. Посібник. К: Центр учбової літератури, 2007. 528 с.
4. Оксенюк Т. М. Сутність фінансових результатів: еволюція формування// Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 5. Т. 2. С. 83—87.
5. Дорогань Л.О., Дорошенко А.П. Основні напрями оцінки фінансових результатів аграрних підприємств// Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/105.pdf>
6. Бабицька О. О. Економічний зміст фінансових результатів// Вісник СНАУ, Серія "Економіка та менеджмент". 2010. Вип. 5/1. С. 120—123.
7. Тютюнник Ю.М. Формування та факторний аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств// Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2011. № 1. С. 117—121.
8. Борисова В.А. Методологічні основи аналізу фінансового стану підприємств агропромислового виробництва / Борисова В.А. // Фінанси України. 2008. № 10. С. 63—68.
9. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.
10. Мамонтова М.А. Умови забезпечення фінансової стійкості підприємств / Мамонтова М.А. // Фінанси України. 2008. № 8. С. 103—106.
11. Приса В.Й. Управління ризиком фінансової стійкості підприємства / Приса В.Й. // Фінанси України. 2006. № 1. С. 67—72.
12. Тютюнник Ю.М. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. Частина І. Полтава: ПДАА, 2009. 406 с.

13. Тютюнник Ю.М. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. Частина II. Полтава: ПДАА, 2009. 401 с.

14. Гавва В.Н., Божко Є.А. Потенціал підприємства: формування та оцінювання. К.: ЦУА, 2009. 224 с.

15. Хомяков В.І., Бакум І.В. Управління потенціалом підприємства: навч. посіб. за ред. В.І. Хомякова. К.: Кондор, 2011. 400 с.

References:

1. Andriychuk, V.G. (2013), *Ekonomika pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economics of enterprises of the agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Kovalchuk, M.I. (2004), *Ekonomichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstv APK* [Economic analysis of the activities of agribusiness enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Stelmashchuk, A.M., Smolenyuk, P.S. (2007), *Bukhhalters'kyy oblik*, [Accounting. Education Manual], Center of Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

4. Oksenyuk, T. M. (2011), "The essence of financial results: the evolution of formation", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 5, pp. 83—87.

5. Dorohan, L.O., Doroshenko, A.P. (2011), "The main directions of evaluating the financial results of agrarian enterprises", *Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahraryoi akademiyi*, [Online], vol. 1, available at: <http://https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/105.pdf> (Accessed 4 October 2022).

6. Babytska, O. O. (2010), "Economic content of financial results", *Visnyk SNAU, Seriya "Ekonomika ta menedzhment"*, vol. 5/1, pp. 120—123.

7. Tyutyunnik, Yu.M. (2011), "Formation and factor analysis of financial results of agricultural enterprises", *Visnyk Poltavs'koyi derzhavnoyi ahraryoi akademiyi*, vol. 1, pp. 117—121.

8. Borisova, V.A. (2008), "Methodological basis of analysis of the financial condition of agro-industrial enterprises", *Finansy Ukrayiny*, vol. 1, pp. 63—68.

9. Kramarenko, G.O. (2003), *Finansovyy analiz i planuvannya*, [Financial analysis and planning], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

10. Mamontova, M.A. (2008), "Conditions for ensuring the financial stability of enterprises", *Finansy Ukrayiny*, vol. 8, pp. 103—106.

11. Prysa, V.Y. (2006), "Risk management of the financial stability of the enterprise", *Finansy Ukrayiny*, vol. 1, pp. 67—72.

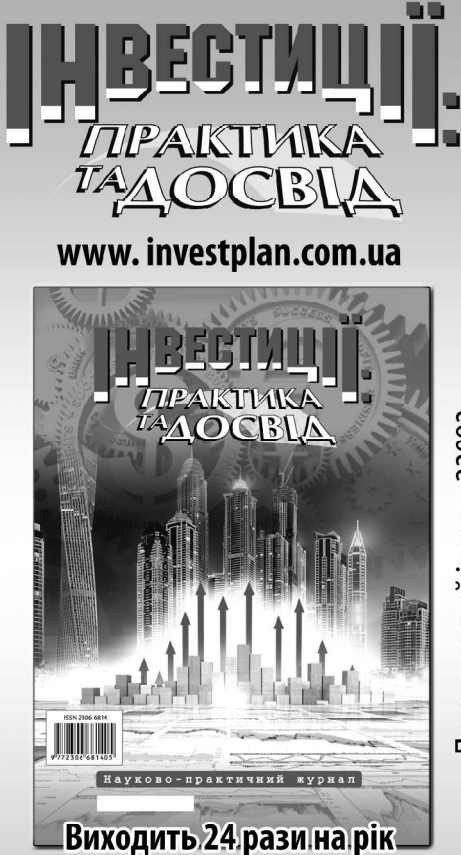
12. Tyutyunnik, Yu.M. (2009), *Finansovyy analiz Chastyna I*, [Financial analysis Part I], PDAA, Poltava, Ukraine.

13. Tyutyunnik, Yu.M. (2009), *Finansovyy analiz Chastyna II*, [Financial analysis Part II], PDAA, Poltava, Ukraine.

14. Gavva, V.N., Bozhko, E.A. (2009), *Potentsial pidpryyemstva: formuvannya ta otsynuvannya*, [Enterprise potential: formation and evaluation], TsUL, Kyiv, Ukraine.

15. Khomyakov, V.I., Bakum, I.V. (2011), *Upravlinnya potentsialom pidpryyemstva*, [Enterprise potential management], Condor, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

www.investplan.com.ua

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.124.4

Т. Є. Іщейкін,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної,

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9311-6904>**А. С. Олійник,**

к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної,

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-5204>**В. С. Сотніков,**

здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6717-8386>**А. В. Пілюгін,**

здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0601-8036>**М. М. Лявінець,**

здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5557-531X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.52

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ: СТРАТЕГІЧНІ ТА АНТИКРИЗОВІ АСПЕКТИ

T. Ishcheikin,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Management named after I.A. Markina, Poltava State Agrarian University, Poltava

A. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management

named after I.A. Markina, Poltava State Agrarian University, Poltava

V. Sotnikov,

Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava

A. Piliuhin,

Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava

M. Liavinets,

Applicant for higher education specialty Management, Poltava State Agrarian University, Poltava

ECONOMIC MECHANISM OF BUSINESS PROCESS MANAGEMENT: STRATEGIC AND ANTI-CRISIS ASPECTS

Доведено, що діяльність підприємства можна представити як сукупність бізнес-процесів виробничого і невиробничого характеру. З'ясовано, що бізнес-процеси підприємства повинні становити єдину систему, спрямовану не лише на отримання прибутку, а й на задоволення потреб споживачів, створення споживчої цінності виробленого товару. Зазначено, що система управління ефективністю бізнес-процесів підприємства інтегрує одночасно у кілька підсистем, що виконують призначені функції, які залежні від стратегічних планів підприємства. Досліджено, що оптимізація

бізнес-процесів є одним з аспектів організаційного розвитку, за якого ряд дій приймається власником процесу для виявлення, аналізу та покращення існуючих бізнес-процесів на підприємстві. Враховано, що система управління ефективністю бізнес-процесів підприємства включає кілька головних і взаємопов'язаних компонентів. Проаналізовано ефективні інструменти стратегічного управління, які забезпечують цілеспрямованість комплексу антикризового управління та вимагають першочергового застосування.

It is proved that the activity of the enterprise can be represented as a set of business processes of a production and non-production nature. It was found that the business processes of the enterprise should constitute a single system aimed not only at making a profit, but also at satisfying the needs of consumers, creating consumer value of the manufactured goods. A business process in a broad sense means a structured sequence of actions for the performance of a certain type of activity at all stages of the life cycle of the subject of activity — from the creation of a conceptual idea through design to implementation and result, that is, a certain systemically closed process. The main business processes include: development, production, marketing, sales, supply, service products. The system for managing the efficiency of business processes of the enterprise simultaneously integrates into several subsystems that perform assigned functions that depend on the strategic plans of the enterprise. Under the management of the efficiency of the enterprise's business processes should be understood a set of management processes aimed at increasing benefits, i.e. achieving the result under the given conditions with minimal expenditure of resources in the short-term and long-term period of strategic planning. It has been studied that the optimization of business processes is one of the aspects of organizational development, for which a number of actions are taken by the owner of the process to identify, analyze and improve the existing business processes at the enterprise. Among the main principles of business process optimization, one should highlight the relevance of business process improvement to the strategic goals of the enterprise; orientation to internal and external consumers; availability of business process optimization criteria; the presence of business process owners who are responsible for their optimization. It is taken into account that the enterprise's business process efficiency management system includes several main and interrelated components. The strategic management tools that ensure the purposefulness of the anti-crisis management complex and require priority application are analyzed. To overcome inconsistencies and ensure further dynamic growth and functioning of the enterprise, it is advisable to use innovative anti-crisis measures — a system of innovative strategies aimed at strengthening business processes and forming the foundation for long-term sustainability.

Ключові слова: бізнес-процес, процесний підхід, управлінські рішення, стратегічне управління, стратегічне планування, антикризове управління, антикризові заходи, антикризова стратегія.

Key words: business process, process approach, management decisions, strategic management, strategic planning, anti-crisis management, anti-crisis measures, anti-crisis strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах трансформації світового господарства та жорсткої конкуренції за споживача, у результаті "природного відбору" залишаються функціонувати ті підприємства, бізнес-процеси яких вибудовані якісно та ефективно. Іншими словами, будь-який соціально-економічний суб'єкт розвивається, відстоює свої інтереси та є конкурентоспроможним на ринку, якщо прибуток перевищує витрати на забезпечення його бізнес-процесів, то господарська діяльність може вважатися ефективною. Тому для забезпечення підприємства стабільним прибутком та скороченням витрат стає потреба здійснення компетентного управління бізнес-процесами, проблема якого не втрачає своєї актуальності і нині.

Ефективність бізнес-процесів підприємства повинна визначатися у сукупності та зістав-

ленні результатів товарного обігу і тих загальноекономічних вигод, що несе в собі активне функціонування та позиціонування підприємства в ринковій ніші з урахуванням матеріальних і нематеріальних витрат. Ефективність залежить від ринків збуту, які, в свою чергу, впливають на обсяг продажів, середній рівень цін, дохід, прибуток.

Детальних досліджень потребує реінжиніринг бізнес-процесів, який орієнтований на кардинальні зміни організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, він дає змогу вийти на якісну нову ступінь розвитку, радикально оновлюючи продукцію шляхом зміни технології здійснення бізнес-процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічний механізм управління бізнес-процесами у розрізі стратегічних та антикризових аспектів досліджували у своїх працях

Рис. 1. Структура бізнес-процесу

Джерело: сформовано на основі [1; 3].

Ареф'єва О.В., Бай С. І., Біловодська О. А., Виноградова О. В., Кононова І. В., Корнева М.А., Міхеєнко К. С., Салига С. Я., Чорнобай А. І., Шершньова З. Є. та багато інших. Однак різноманітність поглядів потребують детальнішого дослідження даної проблематики, адже економічна трансформація вимагає більш нових підходів до управління, які відповідатимуть сучасним умовам господарювання підприємств.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження та обґрунтування економічного механізму управління бізнес-процесами у розрізі стратегічних та антикризових аспектів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результатом історичної диверсифікації менеджменту в цей час є процесно-орієнтований підхід до управління. Науковою основою цього підходу є концепція бізнес-процесу, який є елементом цілеспрямованої організаційної

діяльності, спрямованої на досягнення корисних для бізнесу результатів. Зауважимо, що будь-який бізнес-процес [1;7] необхідно розглядати як "механізм отримання доданої вартості", тобто отриманий продукт задовольнить матеріальні/нематеріальні потреби клієнта, забезпечуючи тим самим підприємство прибуток. Важливо зазначити, що розмір доданої вартості не може перевищувати розмір споживчої вартості [3].

Термінологія процесного підходу є досить розгорнутою, існує велика кількість визначень або інтерпретацій поняття "бізнес-процес". Найбільш обґрунтованим можна вважати таке визначення, в якому міститься не тільки виконання будь-яких функцій, але обов'язкове досягнення цілей і створення цінності для споживачів.

Бізнес-процеси підприємства повинні становити єдину систему, спрямовану не лише на отримання прибутку, а й на задоволення потреб споживачів, створення споживчої цінності виробленого товару. Узагальнення теоретичних

розробок у сфері процесного управління дало змогу уточнити зміст поняття "бізнес-процес", під яким розуміється сукупність послідовних технологічно взаємопов'язаних операцій, що використовують на вході планування ресурсів, зумовлених специфікою галузі, організацію дій за рішенням завдань, а на виході — принципи контролінгу, створюють продукцію, яка відіграє стратегічну роль у життєзабезпеченні суспіль-

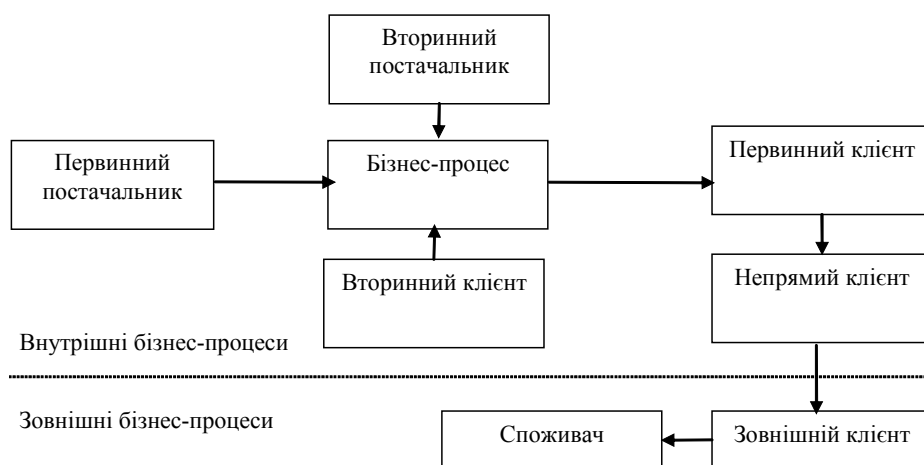

Рис. 2. Межі бізнес-процесів

Джерело: сформовано на основі [4].

ства і представляє цінність для споживачів [7; 10].

Не існує жорстких і простих правил щодо того, наскільки широко або вузько варто описувати процеси, тому підприємства можуть по-різному описувати схожі процеси. Кожний бізнес-процес відіграє конкретну роль у загальному механізмі функціонування організації.

Оскільки бізнес-процеси — це потоки роботи — у них є свої межі, іншими словами початок і кінець. Для будь-якого окремо взятого процесу ці межі встановлені початковими або первинними входами, з якого він починається.

Ці входи відкриваються первинними постачальниками процесу. Ресурси або входи процесу можуть бути матеріально-технічними, енергетичними, людськими, інформаційними.

Під бізнес-процесом у широкому значенні розуміється структурована послідовність дій з виконання певного виду діяльності на всіх етапах життєвого циклу предмета діяльності — від створення концептуальної ідеї через проектування до реалізації і результату, тобто певний системно замкнений процес. До основних бізнес-процесів належать: розробка, виробництво, маркетинг, збут, постачання, сервісproduкції.

Бізнес-процес є сукупністю послідовних, регламентованих та цілеспрямованих видів діяльності, які за допомогою управлінського впливу і ресурсів на вході процесу перетворюються на виході у результати процесу, що представляють цінність для споживачів.

Таблиця 1. Характеристика основних груп бізнес-процесів підприємства

№	група	характеристика
1	основні	Процеси, орієнтовані на виробництво продукції або надання послуг, що представляють цінність для клієнта і забезпечують одержання доходу для організації
2	забезпечуючі	Процеси, які призначені для забезпечення виконання основних бізнес-процесів та функціонування інфраструктури через забезпечення ресурсами всіх бізнес-процесів організації
3	допоміжні	Процеси, які охоплюють увесь комплекс функцій управління на рівні кожного бізнес-процесу та бізнес-системи у цілому
4	розвитку	Процеси, які забезпечують розвиток або вдосконалення діяльності, що дає змогу створити ланцюг цінності в основному та допоміжних процесах на новому рівні показників, а також націлені на отримання прибутку в довгостроковій перспективі

Джерело: сформовано на основі [2; 14].

Діяльність підприємства можна представити як сукупність бізнес-процесів виробничого і невиробничого характеру. При цьому не існує будь-якого стандартного переліку бізнес-процесів, тому кожне підприємство повинно розробляти свої власні бізнес-процеси на основі організації активного, стабільного і збалансованого механізму управління. Нині існує безліч типів і видів бізнес-процесів. Як правило, основу для класифікації бізнес-процесів становлять чотири базові категорії: основні, допоміжні, забезпечуючі і бізнес-процеси розвитку (табл. 1).

На сьогоднішній день управління бізнес-процесами дає можливість менеджерам визначати свої процеси, організувати їх виконання, а також кардинально підвищити якість, ефективність управління, налаштувавши кожен процес таким чином, щоб його результати приво-

Рис. 3. Компоненти стратегічного управління

Джерело: сформовано на основі [8; 15].

Таблиця 2. Співвідношення стратегічних планів підприємства та цілей бізнес-процесів

Стратегічні плани	Цілі участі у кластері	Цілі участі в аутсорсингу	Цілі участі в аутстафінгу	Перепроєктування бізнес-процесів
Стратегія концентрованого зростання				
Поступове оновлення і модернізація	Використання виробничого потенціалу учасників. Використання досвіду партнерів у процесі модернізації виробничих потужностей	Концентрація на профільних бізнес-процесах. Направлення зусиль і ресурсів на розробку нових технологій	Використання інтелекту найманих працівників. Поширення знань працівників серед персоналу підприємства	Концентрація на профільних бізнес-процесах
Збільшення обсягу продажу за рахунок зниження собівартості та підвищення якості продукції	Розробка і реалізація міжорганізаційних інноваційних проектів. Економія витрат завдяки близькості до інших фірм, зниження ризику та невизначеності, більшої інформованості	Використання досвіду організації бізнес-процесів у інших підприємств, які спеціалізуються на окремих роботах	Економія витрат завдяки пришвидшенню виконання замовлень шляхом зменшення часу на підготовчі операції	Зменшення адміністративних витрат
Вихід на нові ринки	Розроблення та реалізація міжорганізаційних інноваційних проектів. Скорочення часу розроблення продукту та виходу його на ринок	Використання досвіду бізнес-процесів у інших підприємств, які спеціалізуються на окремих роботах	Скорочення часу на навчання та перекваліфікацію працівників	Скорочення часу розроблення продукту та виходу його на ринок
Перегрупування бізнес-процесів відповідно до стратегічних напрямів діяльності	Швидкий організаційний розвиток профільних бізнес-процесів підприємства до економіки знань	Організація виробництва на інноваційній основі	Ефективне управління знаннями та набутим досвідом	Ефективне управління бізнес-процесами

Джерело: сформовано на основі [1; 3; 7; 14].

дили до досягнення поставлених бізнес-цілей за допомогою технологічної гнучкості та інтеграції.

Відзначимо, що управляти якістю бізнес-процесів підприємства без урахування його характеристик некомпетентно. Таким чином, головними характеристиками якості бізнес-процесів підприємства є такі [1; 4]:

- 1) результативність (час протікання бізнес-процесу);
- 2) ефективність (мінімізація часу і витрат);
- 3) адаптивність (здатність реагувати на зміну середовища);
- 4) антиципативність (оптимальне співвідношення "ціна-якість").

Отже, під керуванням ефективністю бізнес-процесів підприємства слід розуміти сукупність управлінських процесів, спрямованих на збільшення вигід, тобто досягнення результату в заданих умовах із мінімальними витратами ресурсів у короткостроковому і довгостроковому періоді стратегічного планування. Необхідно враховувати той факт, що система управління ефективністю бізнес-процесів підприємства включає кілька головних і взаємопов'язаних компонентів (рис. 3).

З рис. 3, можна зробити висновок, що система управління ефективністю бізнес-процесів

інтегрує одночасно кілька підсистем, що виконують призначені функції, які залежні від стратегічних планів.

Визначимо співвідношення стратегічних планів підприємства та цілей бізнес-процесів, пов'язаних із реінжинірингом і перепроєктуванням (табл. 2).

Поліпшення (вдосконалення) бізнес-процесів (Business process improvement, BPI) — системний підхід, що дозволяє підприємствам оптимізувати свої бізнес-процеси для досягнення більш ефективних результатів діяльності [9]. BPI забезпечує скорочення витрат та циклу бізнес-процесу на 90 % при одночасному підвищенні його якості більш ніж на 60 %.

Оптимізація бізнес-процесів є одним з аспектів організаційного розвитку, за якого ряд дій приймається власником процесу для виявлення, аналізу та покращення існуючих бізнес-процесів на підприємстві у відповідності з поставленими цілями і завданнями, таких як збільшення прибутку і продуктивності, зниження витрат тощо. Також BPI є таким способом зміни існуючих бізнес-процесів, за якого досягається поліпшення якості продукту або послуги, з метою їх відповідності потребам клієнтів і споживачів [5; 7].

Рис. 4. Схема прийняття ефективних рішень при антикризовому управлінні

Джерело: сформовано на основі [13; 15].

Серед основних принципів оптимізації бізнес-процесів слід виділити такі:

- відповідність поліпшення бізнес-процесів стратегічним цілям підприємства;
- орієнтація на внутрішніх та зовнішніх споживачів;
- наявність критеріїв оптимізації бізнес-процесів;
- наявність власників бізнес-процесів, які відповідальні за їх оптимізацію.

Аналізуючи критерії оптимізації бізнес-процесів, зазначимо, що зазвичай оптималь-

ність процесу оцінюється за такими параметрами:

- якість кінцевого результату бізнес-процесу;
- якість і зміст проміжних результатів (по кожній операції);
- змістовність дій виконавців при виконанні операцій;
- компактність і узгодженість схем бізнес-процесів;
- ефективність управління бізнес-процесом.

Рис. 5. Модель антикризової стратегії

Джерело: сформовано на основі [12; 13].

Для подолання неспівпадінь забезпечення подальшого динамічного підвищення та функціонування підприємства доцільно скористатися інноваційними антикризовими заходами — системою інноваційних стратегій націлених на зміцнення бізнес-процесів і формування підґрунтя у довгостроковій стійкості.

Оскільки інструменти стратегічного управління забезпечують цілеспрямованість комплексу антикризового управління, вони вимагають першочергового застосування — для цього слід обґрунтувати подальшу місію та систему основних цілей підприємства, яке потребує втручання, що забезпечить спрямованість антикризової програми.

Детальне обґрунтування даних аспектів забезпечить вибір та формування стратегічних напрямів розвитку ринкових інноваційних можливостей підприємства, які спроможні забезпечити отримання високих фінансово-економічних результатів для стабілізації становища бізнес-процесів. Це, у свою чергу, вимагає формування відповідного фінансового підґрунтя за умови невизначеності інноваційного середовища шляхом застосування сценарійного підходу до стратегічного планування спроможного формалізувати найбільш вигідні напрями інноваційного розвитку в умовах конкурентного ринку збуту [11; 15].

Вибір доцільної антикризової стратегії, деталізується шляхом її формування з врахуванням тих проблем та слабких сторін, які були виявлені у процесі діагностування діяльності, відповідно напрямку дослідження, з урахуванням специфіки та глибини існуючого стану.

Враховуючи теоретичні засади стратегічного управління та практичну складову діяльності підприємств, нами пропонується використання антикризової стратегії.

Запропонована модель характеризує складний взаємопов'язаний комплекс стратегічних та оперативних заходів антикризового управління, кожен з яких підпорядковується єдиній меті, цілям та завданням. Він взаємопов'язаний з реалізацією антикризової політики підприємства, а її елементи можуть мати як захисний, так і наступальний характер, використання яких дозволить не лише розв'язати проблему виживання, а й реалізувати перспективу сталого росту.

Таким чином, розроблений комплекс стратегічних та оперативних заходів реалізації антикризового менеджменту призначений для вирішення проблем, яка є інструментом реалізації мети антикризового розвитку та забезпечення його існування у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, економічний механізм управління бізнес-процесами, у розрізі стратегічних та антикризових аспектів, передбачає постійне покращення та їх оптимізацію, тому доцільно:

1) здійснювати управління бізнес-процесами у рамках діючої стратегії розвитку підприємства;

2) з метою підвищення ефективності діяльності та забезпечення довгострокових конкурентних переваг необхідно приділяти особливу увагу вирішенню питань оптимізації бізнес-процесів та їх приведенню у відповідність до поставлених стратегічних цілей з орієнтацією на зовнішніх і внутрішніх споживачів та обов'язковим урахуванням змін зовнішнього середовища, що можливо досягти шляхом безперервного покращення всіх ключових бізнес-процесів, локального покращення окремих "критичних" бізнес-процесів або радикальної зміною бізнес-процесів;

3) для формування та використання бажаної (ідеальної) моделі бізнес-процесів доцільно проводити бенчмаркінг;

4) оптимізація бізнес-процесів, що потребує проведення відповідних змін на підприємстві, а тому необхідною стає розробка нової адекватної мотиваційної системи, спрямованої на підтримку організаційних змін і створення відповідної корпоративної культури;

б) вдосконалення бізнес-процесів на підприємстві з метою приведення у відповідність новим умовам, підвищення їх ефективності та доведення до еталону може відбуватися з використанням різноманітних методів та інструментів, основними серед яких є перепроєктування; реінжиніринг; аутсорсинг.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентоспроможність. Київ: Вид. Європейського ун-ту, 2016. 96 с.
2. Бабак О.А. Реінжиніринг як сучасний інструмент інноваційної діяльності підприємств. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ. 2017. № 17/1. С. 55—60.
3. Бай С. І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність. Київ, 2009. 280 с.
4. Біловодська О. А. Економічне обґрунтування реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств. Суми: Мрія-1, 2016. 440 с.

5. Бойчук Н. Я., Орел В. В. Оптимізація управління бізнес-процесами на підприємствах України. Збірник наукових праць Національного технічного університету України "КПІ". 2017. Випуск 17. С. 173—180.

6. Вакуленко Ю. В., Олійник А. С., Чернега В. М. Роль маркетингової стратегії у розвитку аграрних підприємств. Агросвіт. 2019. № 21. С. 86—92. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.86.

7. Виноградова О. В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті. Донецьк: Вид. ДонДУЕТ, 2013. 196 с.

8. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах. Прометей: Стратегії розвитку підприємства в умовах ринкової економіки. 2017. № 1 (40). С. 146—151.

9. Корнева М. Л. Аналіз методик вдосконалення бізнес-процесів. Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. 2014. № 3 (14). С. 94—98.

10. Міхєєнко К. С. Управління бізнес-процесами підприємства на основі збалансованої системи показників. Інноваційна економіка. 2016. № 6. С. 74—76.

11. Олійник А. С., Тургеля Ю. С., Соколовська Ю. Є. Виробничо-маркетингові стратегії антикризового управління. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19—20. С. 110—116. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.110.

12. Салига С. Я. Антикризове фінансове управління підприємством: навч. посібник. Київ. Центр навчальної літератури, 2015. 280 с.

13. Тургеля Ю. С., Олійник А. С. Формування антикризової програми підприємства. Сучасний рух науки. 2020. № 2. С. 110—112.

14. Чорнобай Л. І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2016. № 769. С. 125—131.

15. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2004. 699 с.

References:

1. Arefieva, O.V. (2016), *Biznes-protsesi pidpryyemstv sfery posluh: faktory, formuvannya, konkurentospromozhnist'* [Business processes of service enterprises: factors, formation, competitiveness], Vyd. Yevropeys'koho un-tu, Kyiv, Ukraine.

2. Babak, O.A. (2017), "Reengineering as a modern tool of innovative activity of enterprises", *Ekonomichnyy visnyk Pereyaslav-Khmel'nyts'koho DPU*, vol. 17/1, pp. 55—60.

3. Bai, S. I. (2009), *Rozvytok orhanizatsiyi: polityka, potentsial, efektyvnist'*. [Development of the organization: policy, potential, effectiveness], Kyiv, Ukraine.

4. Bilovodska, O. A. (2016), *Ekonomichne obgruntuvannya reinzhynirynhu biznes-protsesiv vyrobnychkh pidpryyemstv*. [Economic justification of business process reengineering of manufacturing enterprises], Mriya-1, Sumy, Ukraine.

5. Boychuk, N. Ya. and Orel, V. V. (2017), "Optimization of business process management at enterprises of Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho tekhnichnoho unyversytetu Ukrayiny "KPY"*, vol. 17, pp. 173—180.

6. Vakulenko, Yu., Oliynyk, A. and Cherneha, V. (2019), "The role of marketing strategy in the development of agrarian enterprises", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 86—92. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.86

7. Vynogradova, O. V. (2013), *Reinzhynirynh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti*. [Reengineering of business processes in modern management], Vyd. DonDUET, Donetsk, Ukraine.

8. Kononova, I. V. (2017), "Analysis of approaches to enterprise management in modern conditions", *Prometey: Stratehiyi rozvytku pidpryyemstva v umovakh rynkovoyi ekonomiky*, vol. 1 (40), pp. 146—151.

9. Korneva, M. L. (2014), "Analysis of business process improvement methods", *Visnyk Donbas'koyi derzhavnoyi mashynobudivnoyi akademiyi*, vol. 3 (14), pp. 94—98.

10. Mikheyenko, K. S. (2016), "Management of business processes of an enterprise on the basis of a balanced system of indicators", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 6, pp. 74—76.

11. Oliynyk, A., Turhelia, Yu. and Sokolovska, Yu. (2020), "Production and marketing strategies of anti-crisis management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19—20, pp. 110—116. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.110.

12. Saliga, S. Ya. (2015), *Antykryzove finansove upravlinnya pidpryyemstvom* [Anti-crisis financial management of the enterprise], Tsentr navchal'noyi literatury, Kyiv, Ukraine.

13. Turhelia, Yu. and Oliynyk, A. (2020), "Formation of the anti-crisis program of the enterprise", *Suchasnyy rukh nauky*, vol. 2, pp. 110—112.

14. Chornobai, L. I. (2016), "Business processes of an enterprise: general characteristics and economic essence", *Visnyk Natsional'noho unyversytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, vol. 769, pp. 125—131.

15. Shershneva, Z. E. (2004), *Stratehichne upravlinnya* [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК 336.647

Y. Biliak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9766-4780>

D. Summar,
Postgraduate student of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0480-0027>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.60

FOREIGN EXPERIENCE OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES

Ю. В. Біляк,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, Національний університет біоресурсів і природокористування України
Д. В. Суммар,
аспірант кафедри фінансів, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

The article is devoted to the study of topical issues of financial support of the agricultural sector of Ukraine. Theoretical analysis of approaches to financing in the food subcomplex has been performed. The state of state support of agricultural producers is studied. The expediency of gradual transition from direct subsidies to general support of agricultural enterprises and farmers is substantiated. A systematic method is used to study scientific approaches to financial support of agricultural production based on a comprehensive analysis of its structural elements. Considerable attention is paid to the analysis of the current state of funding of various categories of producers. Using the method of system analysis, theoretical and methodological approaches to understanding the essence of financial support of agricultural sector have been evaluated. Peculiarities in the interpretation of the essence and strategy of financing the agricultural sector by different scientists have been revealed. The structure of sources of financial support of agro-industrial complex at the expense of resources of the general and special funds of the state budget has been analyzed. In recent years, the domestic economy has been maintained largely by the agricultural sector. Agricultural enterprises need funds to finance their current activities, the introduction of new technologies, insurance of existing risks, development of trade and transport infrastructure. For this purpose, own and borrowed financial resources are used, namely investment and lending. However, the agrarian business has walked into the trap of limited access to resources in the presence of a significant number of financial tools in the Ukrainian market. The experience of different countries confirms that to ensure expanded reproduction, agricultural enterprises use borrowed financial resources, among which a significant position is held by state support. As the agrarian business has unique features, it leaves an imprint on the tools of accumulation and use of financial resources in this sector of the economy. The most efficient means of agricultural adjustment is state support, as its use is directly related to food security, improving the living standards of farmers. In European practice, a diversified system of tools for state support of agricultural entrepreneurship is used, so the study of the terms and conditions for their effective use is now relevant.

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань фінансового забезпечення аграрного сектору України. Проведено теоретичний аналіз підходів до фінансування в харчовому підкомплексі. Досліджено стан державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Обґрунтовано доцільність поступового переходу від прямого субсидування до загальної підтримки сільськогосподарських підприємств і фермерів. Використано системний метод дослідження наукових підходів до фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва на основі комплексного аналізу його структурних елементів. Значну увагу приділено аналізу сучасного стану фінансування різних категорій товаровиробників. За допомогою методу системного аналізу оцінено теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності фінансового забезпечення аграрного сектору. Виявлено особливості трактування сутності та стратегії фінансування аграрного сектору різними науковцями. Проаналізовано структуру джерел фінансового забезпечення агропромислового комплексу за рахунок коштів загального та спеціального фондів державного бюджету. В останні роки вітчизняна економіка утримується переважно за рахунок аграрного сектору. Сільськогосподарським підприємствам необхідні кошти для фінансування поточної діяльності, впровадження нових технологій, страхування існуючих ризиків, розвитку торгівлі та транспортної інфраструктури. Для цього використовуються власні та залучені фінансові ресурси, а саме інвестиційні та кредитні. Однак аграрний бізнес потрапив у пастку обмеженого доступу до ресурсів за наявності значної кількості фінансових інструментів на українському ринку. Досвід різних країн підтверджує, що для забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарськ підприємства використовують позикові фінансові ресурси, серед яких значне місце посідає державна підтримка. Оскільки аграрний бізнес має унікальні особливості, це накладає відбиток на інструменти накопичення та використання фінансових ресурсів у цьому секторі економіки. Найефективнішим засобом налагодження сільського господарства є державна підтримка, оскільки її

використання безпосередньо пов'язане з забезпеченням продовольчої безпеки, підвищенням рівня життя селян. У європейській практиці використовується розгалужена система інструментів державної підтримки аграрного підприємництва, тому дослідження умов та порядку їх ефективного використання нині є актуальним.

Key words: agrarian entrepreneurship, financial security, financial security of economic entities of the agricultural sector, state support, agriculture, subsidies, family farms.

Ключові слова: аграрне підприємництво, фінансова безпека, фінансова безпека суб'єктів господарювання аграрного сектору, державна підтримка, сільське господарство, субсидії, сімейні фермерські господарства.

THE ARTICULATION OF THE ISSUE

In recent years, the domestic economy has been maintained largely by the agricultural sector. Agricultural enterprises need funds to finance their current activities, the introduction of new technologies, insurance of existing risks, development of trade and transport infrastructure. For this purpose, own and borrowed financial resources are used, namely investment and lending. However, the agrarian business has walked into the trap of limited access to resources in the presence of a significant number of financial tools in the Ukrainian market.

The experience of different countries confirms that to ensure expanded reproduction, agricultural enterprises use borrowed financial resources, among which a significant position is held by state support. As the agrarian business has unique features, it leaves an imprint on the tools of accumulation and use of financial resources in this sector of the economy.

The most efficient means of agricultural adjustment is state support, as its use is directly related to food security, improving the living standards of farmers. In European practice, a diversified system of tools for state support of agricultural entrepreneurship is used, so the study of the terms and conditions for their effective use is now relevant.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Theoretical and applied aspects of financial relations in the agricultural sector of the economy have been studied by such Ukrainian scientists as V. Andriychuk, O. Borodina, O. Gudz, M. Demyanenko, A. Dibrova, S. Kvasha, P. Laiko, Y. Luzan, Y. Lupenko, M. Malik, O. Mohylny, O. Nepochatenko, T. Ostashko, B. Paskhaver, P. Sabluk, N. Tanklevska, V. Sytnyk, P. Stetsiuk, L. Khudoliy, V. Chepka and others.

Research of approaches to the formation of an effective system of state support for agricultural enterprises capacities used in international prac-

tice, was performed in the works of J.M. Keynes [3]; K.R. McConnell, S.L. Brew [4], A. Marta-Costa [20]. Among Ukrainian scientists, the issues of state support for entrepreneurship were studied by: Yu.V. Aleskerova [1]; T.V. Kalashnikov [2]; S.A. Navrotsky [5]; I.A. Samoilova [14]; O.B. Sobkovich, V.M. Rusan, A.D. Yurchenko, O.V. Kovalyova, L.A. Zhurakovska [16]; T.P. Tkachenko [17], N.V. Trusova [18].

The complexity of substantiating the strategy of financial support for the functioning of the production process in agricultural business presupposes the existence of questions regarding a common understanding of the financial strategy and funding strategy. Theoretical studies of the formation and implementation of the strategy of financial support of agricultural enterprises are reflected in the works of such scientists as I. Blank, O.V. Dovgal, G.I. Kindratska, L.A. Kostyrko, M.M. Martynenko, V.D. Nemtsov, S.M. Nogina, I.M., N.B. Petrov, I.M. Pysarevsky, M.M. Pokolodna, V.P. Sinchak, O.M. Skibitsky, M.S. Sokolova, O.M. Tyshchenko, I.V. Uskov, S.V. Shastun, V.A. Yankovskaya, as well as foreign scientists, including I. Ansoff, E. Brigham, J. Van Horn, G. Mintzberg, M. Porter, V. Khrutsky and others.

The ambiguity of the results of research by foreign and Ukrainian scientists concerning the efficiency of tools of support of agricultural entrepreneurs has determined the objective need for further research.

However, paying tribute to the work of leading scientists, it should be noted that there is a research gap in the economic literature in relation to study of financial regulation of the agricultural sector as a comprehensive system, the effective functioning of which should be the basis for sustainable development of the agricultural sector of the economy. The importance and necessity of activating the mechanism of financial regulation of the agricultural sector of the economy in the conditions of modern integration processes testify to the urgency of the topic, they have defined the purpose, objectives and content.

**PRESENTATION
OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL**

The agricultural sector is one of the major sectors of the domestic economy, which provides a significant share of net income, a significant share of foreign exchange earnings in the country, and which employs more than 10% of the population. One of the key factors of efficient development of the agricultural sector is its financial support, which can both boost efficiency and significantly slow down the development and reduce the profitability of enterprises. In turn, the financial support of the agricultural sector is quite complex and diverse and requires further research. Financial security as an economic category can be considered as a set of methods, sources and objects in the form of financial instruments. The problem of forming sufficient financial security for enterprises in the agricultural sector is due to the significant risks that accompany production processes. Agricultural enterprises have the opportunity to use a wide range of methods, namely self-financing, budget financing and market financing. Based on the study, the main forms of financial security used by agricultural enterprises in their activities are systematized: self-financing, inclusive financing, traditional (classical) financing, leasing and factoring, insurance, loan guarantee, forward contracts. In Ukraine, there is a situation in which agricultural enterprises do not receive adequate assistance from the state. The programs that have been launched are unstable, but the positive point is that the amount of financial resources allocated to the agricultural sector in recent years has increased significantly, which demonstrates the state's interest in the formation and development of the agricultural sector.

With regard to bank lending, it should be mentioned that it is not just quite expensive, but in many cases, companies cannot obtain credits because of a poor credit history, or assessment as a borrower with a low credit rating. One tool that is gaining more and more popularity is agricultural receipts. They are divided into financial and commodity receipts. The amount of financial resources raised through agrarian receipts over the past few years is growing significantly and has significant advantages for use by agricultural enterprises.

Thus, the financial support of entrepreneurial activity in the agricultural sector is a set of economic relations arising from the search, attraction and efficient use of resources from various sources, provided the use of methods, levers, tools and forms of financing in the presence of appropriate legal, organizational and informational support

ensuring their positive impact on the development of agro-industrial production in the agricultural sector of the economy.

It is known that the financial support of the agricultural sector in many countries is based on a combination of levers of state support and a developed system of tools of financial and loan support. Based on the study of foreign practice, certain groups of countries have been identified that use different approaches and features of mechanisms for lending to the agricultural sector. Thus, a separate group of countries (UK, Slovakia, Czech Republic, China, Austria, the Netherlands) attracts a network of commercial banks to the agricultural sector, which provide loans through government guarantees and interest rate subsidies. There are countries that provide loans for agriculture production through the system of cooperative banks (France, Germany, Japan, Poland), as well as countries with non-bank credit institutions in the agricultural sector (USA, Canada), credit cooperation systems for microcredit of small households (Central and Eastern Europe). At the same time, each country has its own specifics in the organization of providing financial resources to agricultural producers. For example, in the United States of America and Germany, the financial system of agriculture includes various financial institutions, in France, Japan, the Netherlands and Israel, most financial transactions in agriculture are carried out through the involvement of one or two specialized banks. It should be noted that in the UK there are no specialized agricultural banks, lending policy for agriculture is carried out as for other sectors of the economy. Financing of investments in agriculture is carried out on a permanent loan — the bank and the farmer annually agree on the size of the interest rate, the amount of the loan depending on the economic circumstances of the farmer. Non-bank specialized organizations are also widespread. At the same time, in the Netherlands there is a specialized agricultural bank, called Rabobank, which provides about 90% of credit financing to farmers. Lending terms and conditions are determined during negotiations between the bank and the borrower based on the analysis of the results of the farmer, and also provides for the possibility of changing the interest rate during the loan agreement [1].

In Austria, agricultural loans are a common type of soft loan, where the interest rate is calculated on the basis of the lending bank's rate and adjusted by the Austrian National Bank several times a year. The Austrian Ministry of Agriculture and Forestry subsidizes agricultural producers up to 50% of the

bank loan rate provided to mountain farmers for the construction of greenhouses and 14% for the use of alternative energy sources. The soft loan lasts up to ten years, and six years when purchasing equipment. The experience of Austria in subsidizing interest rates on investment loans in the agricultural sector is noteworthy: for young farmers who own land and create farms, the loan period is estimated at 10—20 years and with an annual maximum loan amount of 130 million euros, the interest rate is subsidized in the amount of 36 to 50% [2]. In France, lending to farmers is carried out by cooperative banks, the basis of competition between which is the level of service to farmers. When granting a license to serve farmers, the state takes this indicator into account, and only a cooperative bank that provides a cheaper loan to a farmer at a preferential rate (which does not exceed the usual one) and has a high reputation among local farmers gets the right to serve farmers. As you know, the monopoly position in the agricultural insurance market is occupied by Credit Agricole Bank. Currently, more than 70% of the total amount of soft loans is directed to the development of rural areas and modernization of production capacity. The state changes the terms of soft loans in accordance with the needs of the current financial situation in the agricultural sector of the country. The evolution of the development of the credit system in the agricultural sector in France proves that initially subsidized credit was targeted at small scale farmers by setting thresholds for land resources of the farmer. Tools of implementation of lending policy in the agricultural sector are diverse, namely: lending to young farmers; real estate financing; loans for the construction of livestock facilities and financing the purchase of livestock; loans for farm modernization; financial support for farms at risk of bankruptcy and in conditions of increased risk (drought in 2010) and difficult life situation, etc. Note that the high cost of interest rate subsidy programs has forced the government to limit their number based on specialization. Increasing the specialization of subsidized loans has reduced the number of potential beneficiaries (persons receiving income from their property). For example, in 2005, loans to young farmers and to modernize the farm accounted for, in practice, between 80% and 90% of loan commitments, which provided for interest rate subsidies. In Japan, the key financial institution is the Central Cooperative Bank for Agriculture and Forestry. Cooperative loans are usually short-term, and long-term lending is provided by government programs for long-term financing of agriculture, forestry and fisheries. It should be mentioned that in Poland almost 90% of loans for agricultural

production, processing, trade in agricultural products and related activities pass through the system of cooperative banks. In Canada, the basis of state system of lending in agriculture is the Farmers' Credit Cooperative, which provides loans for the purchase of land, construction and reconstruction of buildings and structures, the purchase of livestock, machinery, equipment, fertilizers, seeds. The term of the loan comprises 10—30 years. The limit of the amount of borrowing depends on the economic circumstances of the borrower and the type of borrower. Thus, loans to farmers already in operation should not exceed 80% of the appraised value of the property, or the purchase price of the assets, as evidenced by the invoice, or the contract of sale, etc.; for young farmers, the loan amount should not exceed 90% of the appraised value of the farm, or, respectively, the purchase price of the assets [4]. In Eastern European countries, the forms of lending to agricultural producers are similar: in Lithuania, with the support of the state, credit unions were established on a cooperative basis; in Slovenia, the Union of Savings and Loan Services; in Estonia, savings and loan associations, which are united in the Central Union; in Bulgaria, with the financial support of the European Union, a system of mutual rural microcredit funds for small scale farmers was formed; in Moldova, with the financial support of the government and the World Bank, a system of rural microcredit was formed, which consists of savings and loan associations [5; 6]. In the system of state regulation of the US economy, an essential tool is the functioning of agricultural credit, including soft loans. State regulation of agricultural credit in the country is carried out in the forms as follows: the creation of specific state credit institutions that organize activities through a network of cooperative banks of agricultural credit; granting credit institutions the right to issue securities and create a favorable regime for issuance and circulation (mobilization of financial resources for the needs of credit and its reduction in price); formation of favourable conditions for access to credit for farmers based on the provision of low credit rates; providing private credit banks with guarantees for loan repayment and interests; budget financing of agricultural credit organizations to cover losses caused by lower credit rates and non-payment of credit. The regulation of the agricultural credit system has been a strand of US public policy since 1916, when the US Congress established the Federal Land Banks (FLBs) system, which later became the foundation of the farm credit system. The US Federal Farm Credit System has several major intermediaries that provide farmers with

credit for other financial services, namely commercial banks, which accumulate funds in the form of deposits; agricultural credit cooperatives that mobilize free money market funds; special state programs at the federal, regional and district levels that use state budget funds; credit unions based on the collective responsibility of their members; large agrobusiness enterprises that provide trade credit; insurance companies, pension funds and other economic institutions that perform trust functions; as well as numerous individual creditors. The US credit institutions use the following basic interest rates on borrowed resources: a fixed rate that it is a constant interest rate paid throughout the term of the loan, regardless of inflation and other factors; adjustable interest rate, which is the amount of interest constantly adjusted depending on the conditions in the financial market; variable rate with a fixed term that usually is used for long-term lending, divided into several stages, each of which has a fixed interest rate (a combination of fixed and regulated rates). The provision of conditions for the method of interest payment in the loan agreement is an important point in concluding an agreement between the farmer and the credit institution. Nowadays, the major lending programs for farmers in the country include: a guaranteed lending program, which provides for the provision and servicing of loans by commercial lenders, such as banks, farmers' credit system or credit unions. These loans are provided by the US Department of Agriculture's Farm Service Agency (FSA) with a creditor's guarantee against loss, up to 95%; the direct lending program provides for the provision and maintenance of FSA loans based on the use of public money. In doing so, the FSA is responsible for providing loan consulting services and overseeing the activities of direct borrowers, helping applicants to assess the adequacy of their real estate and facilities, machinery and equipment, financial and production management; guarantee programs under land contracts provide a guarantee to the owner of a farm or ranch who intends to sell real estate through a land contract or a socially disadvantaged farmer or rancher [8; 9]. Let us consider the main types of loans available to U.S. farmers: farm ownership loans provided to acquire or expand a farm or ranch, build a new or upgrade an existing farm, or ranch, and cover the costs of improving soil quality and conserving water resources and their protection; operating loans are focused on the purchase of livestock and equipment, as well as covering the costs of minor repairs of real estate and annual operating costs; Emergency loans are aimed at covering the damage caused by natural disasters, can be used to restore or replace damaged

farm property, restore livestock, cover production costs associated with natural disasters, pay significant family living expenses, reorganize work, as well as provide refinancing of certain debts; conservation loans contribute to the implementation of works within the framework of the approved conservation plan.

Thus, the study of the current state of financial support of agricultural enterprises allows us to draw the following conclusions. Financial security as an economic category can be considered as a set of methods, sources and objects in the form of financial tools. Agricultural enterprises have the opportunity to use a wide range of methods such as self-financing, budget financing and market financing. In Ukraine, there is a situation in which agricultural enterprises do not receive adequate assistance from the state. The programs that have been launched are unstable, but the positive point is that the amount of financial resources allocated to the agricultural sector has increased significantly in recent years, which demonstrates the state's interest in the formation and development of the agricultural sector. With regard to bank lending, it should be mentioned that it is not just quite expensive, but in many cases, companies cannot obtain credits because of a poor credit history, or assessment as a borrower with a low credit rating. One tool that is gaining more and more popularity is agricultural receipts. They are divided into financial and commodity receipts. The amount of financial resources raised through agrarian receipts over the past few years is growing significantly and has significant advantages for use by agricultural enterprises.

CONCLUSIONS

The research is devoted to the topical issues of financial support of the enterprises of the agricultural sector of Ukraine. Theoretical approaches to financing in the food subcomplex have been analyzed. The state support of foreign agricultural producers has been studied. A systematic method is used to study scientific approaches to financial support of agricultural production based on a comprehensive analysis of its structural elements. Considerable attention is paid to the analysis of the current state of financing of various categories of producers. Using the method of system analysis, theoretical and methodological approaches to understanding the essence of financial support of agricultural business have been evaluated. Peculiarities in the interpretation of the essence and strategy of financing the agricultural sector by different scientists have been revealed. The structure of sources of financial

support of agro-industrial complex at the expense of resources of the general and special funds of the state budget has been analyzed. The implementation of support programs for farmers has been studied. The role and importance of financial security has been revealed and its impact on the economy has been determined. The directions of improvement of the existing scientific positions concerning definition of strategic funding model of agrarian and industrial complex on the basis of the complex analysis of various options have been offered. The contradictions and differences of modern scientific approaches to the interpretation of the directions of financial support of agricultural producers have been investigated and unveiled. The use of proposals by government agencies and research institutions will provide the necessary support to agricultural producers, boost the efficiency and competitiveness of their own production, as well as provide a higher level of food and economic security of the country.

Література:

1. "Terms and Conditions for Rabobank Farm Management", URL: <https://www.rabobank.com.au/-/media/rabobank-au/files/pdf/forms/tscsfmd.pdf?la=en> (дата звернення 12.11.2016 р.).
2. Ritzinger Elmar. "Supporting investments in Austrian agriculture and rural areas", URL: <http://www.un.org/esa/agenda21/natinfo/countr/austria/agriculture.pdf> (дата звернення 12.11.2016 р.).
3. Christine Westercamp, Miryam Nouri and Andr? Oertel "Agricultural Credit Assessing the Use of Interest Rate Subsidies", URL: <http://www.afd.fr/jahia/webdav/site/afd/shared/PUBLICATIONS/RECHERCHE/Scientifiques/A-savoir/29-VAA-Savoir.pdf> (дата звернення 12.11.2016 р.).
4. Canadian Agricultural Loans Act (CALA) LENDERS' GUIDELINES URL: http://www.agr.gc.ca/resources/prod/doc/prog/calalcpa/pdf/calalcpa_info_e.pdf (дата звернення 12.11.2016 р.).
5. Онікієнко О.В. Зарубіжний досвід кредитування аграрного сектору / О.В. Онікієнко, А.О. Живора URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer32/1040.pdf>
6. Фаюра Н.Д. Особливості банківського кредитування підприємств АПК / Н.Д. Фаюра, О.О. Костюк // Збірник наукових праць ВНАУ, Серія Економічні науки. 2012. № 2 (64). С. 184—188.
7. About the Farm Credit System, URL: <https://www.farmcreditarchive.org/about/default.aspx> (дата звернення 12.11.2016 р.).
8. USDA's "Business and Industry Guaranteed Loan Program", URL: <https://www.occ.gov/>

topics/community-affairs/publications/insights/insights-usda-business-industryguaranteed-loan-program.pdf (access date November 10, 2016).

9. USDA-FSA, "Your Guide to FSA Farm Loans", Washington DC. U.S. Department of Agriculture, URL: http://www.fsa.usda.gov/Internet/FSA_File/fsa_br_01_web_booklet.pdf. (access date November 10, 2016).

References:

1. Rabobank (2016), "Terms and Conditions for Rabobank Farm Management", available at: <https://www.rabobank.com.au/-/media/rabobank-au/files/pdf/forms/tscsfmd.pdf?la=en> (Accessed 15 Oct 2022).
 2. Ritzinger, E. (2015), "Supporting investments in Austrian agriculture and rural areas", available at: <http://www.un.org/esa/agenda21/natinfo/countr/austria/agriculture.pdf> (Accessed 15 Oct 2022).
 3. Westercamp, Ch. Nouri, M. and Oertel, A. (2022), "Agricultural Credit Assessing the Use of Interest Rate Subsidies", available at: <http://www.afd.fr/jahia/webdav/site/afd/shared/PUBLICATIONS/RECHERCHE/Scientifiques/A-savoir/29-VAA-Savoir.pdf> (Accessed 15 Oct 2022).
 4. AAFC (2009), "Canadian Agricultural Loans Act (CALA) LENDERS' GUIDELINES", available at: http://www.agr.gc.ca/resources/prod/doc/prog/calalcpa/pdf/calalcpa_info_e.pdf (Accessed 15 Oct 2022).
 5. Onikiienko, O.V. and Zhyvora, A.O. (2013), "Foreign experience of lending to the agricultural sector", available at: <http://sworld.com.ua/konfer32/1040.pdf> (Accessed 15 Oct 2022).
 6. Faiura, N.D. and Kostiuk, O.O. (2012), "Peculiarities of bank crediting of AIC enterprises", Zbirnyk naukovykh prats VNAU, Seriiia Ekonomichni nauky, no. 2 (64), pp. 184—188.
 7. Farm Credit System (2016), "About the Farm Credit System", available at: <https://www.farmcreditarchive.org/about/default.aspx> (Accessed 15 Oct 2022).
 8. USDA's (2016), "Business and Industry Guaranteed Loan Program", available at: <https://www.occ.gov/topics/community-affairs/publications/insights/insights-usda-business-industryguaranteed-loan-program.pdf> (Accessed 15 Oct 2022).
 9. USDA-FSA (2012), "Your Guide to FSA Farm Loans", Washington DC. U.S. Department of Agriculture, available at: http://www.fsa.usda.gov/Internet/FSA_File/fsa_br_01_web_booklet.pdf (Accessed 15 Oct 2022).
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2022 р.

УДК 332.3:630*0

А. В. Городнича,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5733-1220>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.66

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЛОЩ САМОСІЙНИХ ЛІСІВ НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

A. Gorodnucha,
Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DETERMINING THE AREA OF SELF-SEEDED FORESTS ON AGRICULTURAL LANDS

Цінність лісових ресурсів, безумовно, відома кожній людині. Лісове господарство, крім суттєвого екологічного та рекреаційного значення, є одним із вагомих секторів національної економіки країни. Неможливо раціонально та ефективно використовувати лісо ресурсний потенціал країни без точних відомостей про площі заліснених територій. Необхідно вести облік лісів України з використанням сучасних методів моніторингу. При визначенні площ самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення використовувалися дані супутникового моніторингу проекту Світового банку "Підтримка прозорого управління земельними ресурсами в Україні", web-додаток для моніторингу глобальних лісів в режимі реального часу Global Forest Watch та інші доступні публічні джерела статистичних даних про лісовкриті землі. Використано метод порівняльного аналізу наземних вибірових даних, статистичних даних, матеріалів дистанційного зондування Землі та супутникових даних для інвентаризації лісів України.

The value of forest resources is certainly known to every person. Forestry, in addition to significant ecological and recreational importance, is one of the important sectors of the country's national economy. Despite the fact that forestry land is accounted for, this does not mean that we have comprehensive statistical data on the area of forested land. Self-seeded forests should also be accounted for, as de jure they are agricultural lands, and de facto they are full-fledged forest ecosystems. It is known that forests that are formed in a natural way, objectively, have better quality properties than artificially created by man and do not require financing. The replacement of biologically stable native plantations with anthropogenic ones has a negative impact on the general picture of forest cover. It is impossible to rationally and efficiently use the country's forest resource potential without accurate information on the area of forested areas. It is necessary to keep records of the forests of Ukraine using modern monitoring methods. There are no exact data on the area of self-seeded forests, but after examining the aerial photographs on the Public Cadastral Map of Ukraine, we can say that we are talking about hundreds of thousands of hectares. The purpose of the article is to determine the area of self-seeded forests on agricultural lands, using public information data. When determining the area of self-seeded forests on agricultural land, satellite monitoring data from the World Bank project "Supporting transparent management of land resources in Ukraine", the web application for monitoring global forests in real time Global Forest Watch and other available public sources of statistical data on forested lands were used. The method of comparative analysis of terrestrial sample data, statistical data, materials of remote sensing of the Earth and satellite data was used for the inventory of forests of Ukraine. Taking into account the difficulties in determining reliable information about the area of self-seeded forests in Ukraine, using satellite observation data, it is possible to monitor global processes of forest formation, compare with official data of the State Agency of Forest Resources of Ukraine, and determine the area of self-sown forests that are

not recorded for one reason or another. Today, satellite data remains the most reliable and relevant for monitoring global environmental processes, in particular, the Global Forest Watch platform is one of the official and accessible to any user for determining forested areas.

Ключові слова: лісове господарство, лісовкриті землі сільськогосподарського призначення, самозаліснені території, моніторинг лісів, статистичні дані про ліси в Україні.

Key words: forestry, forested agricultural lands, self-forested territories, forest monitoring, statistical data on forests in Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З огляду сучасних проблем ведення лісового господарства, зрозуміло, що необхідно мати конкретне уявлення про кількісний та якісний стан лісового фонду країни. Не дивлячись на те, що землі лісогосподарського призначення обліковуються, це ще не означає, що ми маємо вичерпні статистичні дані про площі лісовкритих земель. Самосійні ліси також мають обліковуватись, так як де-юре — це землі сільськогосподарського призначення, а де-факто — повноцінні лісові екосистеми. Відомо, що ліси, які утворюються природним шляхом, об'єктивно, мають кращі якісні властивості, ніж штучно створені людиною і не потребують фінансування. Заміна біологічно стійких корінних насаджень антропогенними негативно відбивається на загальній картині лісистості. Штучні насадження нестійкі до зовнішніх впливів середовища. Утворюється збіднене угруповання видів з дестабілізованою біотою, погіршеною віковою структурою та природним складом. Тому не можна ігнорувати таке явище, як утворення самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення. Точних даних про площі самосійних лісів немає, але дослідивши аерокосмічні фотознімки на Публічній кадастровій карті України, можна сказати, що мова йде про сотні тисяч гектарів. Мета статті полягає у визначенні площ самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення, застосовуючи інформаційні публічні дані.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

За останні роки опубліковано цілу низку наукових праць, проведена значна кількість зустрічей науковців, експертів на всеукраїнських конференціях, круглих столах — присвячених процесам заліснення сільськогосподарських земель в Україні, зокрема праці А.Швиденка, В. МIRONЮКА, Ю. Марчука, А. Білоуса, В. Бли-

щика та ін. Процеси моніторингу, обліку, аналізу наземних вибірових даних і матеріалів дистанційного зондування Землі для інвентаризації лісів України здійснювали такі вчені: І. Опенько, В. МIRONЮК, Т. Євсюков, О. Цвях, Я. Степчук [1; 2]. Науковий вклад їх праць став методологічною базою для написання статті та визначення площі самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Так як головною метою написання статті є визначення площі самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення, необхідно покроково досягти мети виконавши попередньо наступні поставлені завдання:

- проаналізувати сучасний стан визначення площ самосійних лісів в Україні;
- скористатися супутниковими даними моніторингу лісів, які містять підтверджену і достовірну інформацію, описати процес аналізу знімків;
- виокремити площі самосійних лісів з офіційних публічних джерел і співставити з різними джерелами інформації;
- визначити потенційну площу самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основне призначення лісів України полягає у виконанні водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, економічних, соціальних, екологічних функцій і загалом ліси забезпечують потреби суспільства у лісових ресурсах.

Для лісового господарства України характерно:

- нерівномірне розташування лісів по всій території України;
- відносно низький середній рівень лісистості;
- ліси зростають у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати),

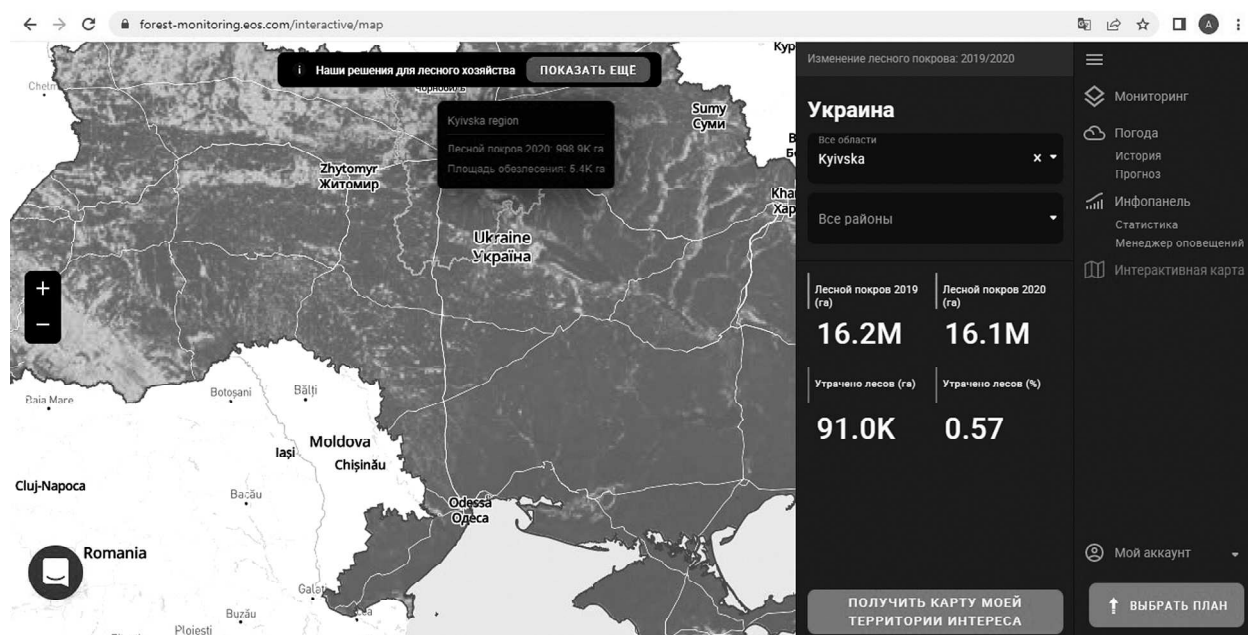

Рис. 1. Карта лісового покриття України за даними супутникового моніторингу проекту Світового банку

Джерело: наведено автором за [7].

які істотно відрізняються лісорослинними умовами, методами ведення лісового господарства, використанням лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;

- в Україні досить високий відсоток заповідних лісів, близько 16%, зі стійкою тенденцією до зростання даного показника [3];

- значна площа лісів розміщена у зоні радіоактивного забруднення (катастрофа на Чорнобильській АЕС);

- в Україні ліси виконують переважно екологічні функції (до 50% лісів з режимом обмеженого лісокористування);

- близько половини лісів України штучно створені та потребують посиленого догляду;

- історично склалося, що, в основному, ліси закріплені за постійними лісокористувачами (надані в постійне користування для ведення лісового господарства установам та організаціям, підприємствам, тощо).

До вище перелічених характерних особливостей лісового господарства України можна віднести і поширене явище утворення самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення. Самосійні ліси є необлікованими і в основному вони відносяться до однієї з двох категорій:

- самосійні ліси на покинутих сільськогосподарських землях, що утворилися природним шляхом;

- ліси, які надані були у користування лісовим господарствам під заліснення 10—20 років тому. Заліснення відбувалося, але без належ-

ного оформлення землевпорядної документації та без відображення ділянок на картографічних документах у матеріалах лісовпорядкування. В результаті відповідні ділянки не мають юридичного статусу лісу.

Точних даних щодо площі самосійних лісів немає, але за деякими оцінками експертів відомо, що йдеться про сотні тисяч гектарів. Зокрема, Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин ВРУ у 2018 році давав оцінку [4] у 500 тис. га тільки на Поліссі. Стосовно регіональних інвентаризацій в Сумській та Івано-Франківській областях, то оцінки площі самосійних лісів [5] сягають в 17 та 33 тис. га відповідно.

Загальну площу самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення планується визначити в результаті проведення Національної інвентаризації лісів. Передбачається отримати статистично обґрунтовану інформацію про кількісні та якісні показники стану та динаміки росту лісів країни, ресурсного потенціалу задля державного управління, планування стратегії ведення лісового господарства, ведення державного лісового кадастру, моніторингу довкілля, опублікування національної та міжнародної звітності про ліси. Під час Національної інвентаризації лісів фахівці виконують за спеціальною схемою в межах лісових інвентаризаційних ділянок обстеження на місцевості. Йдеться про тисячі таких заліснених ділянок. Інформація обробляється з використанням статистичних методів та уза-

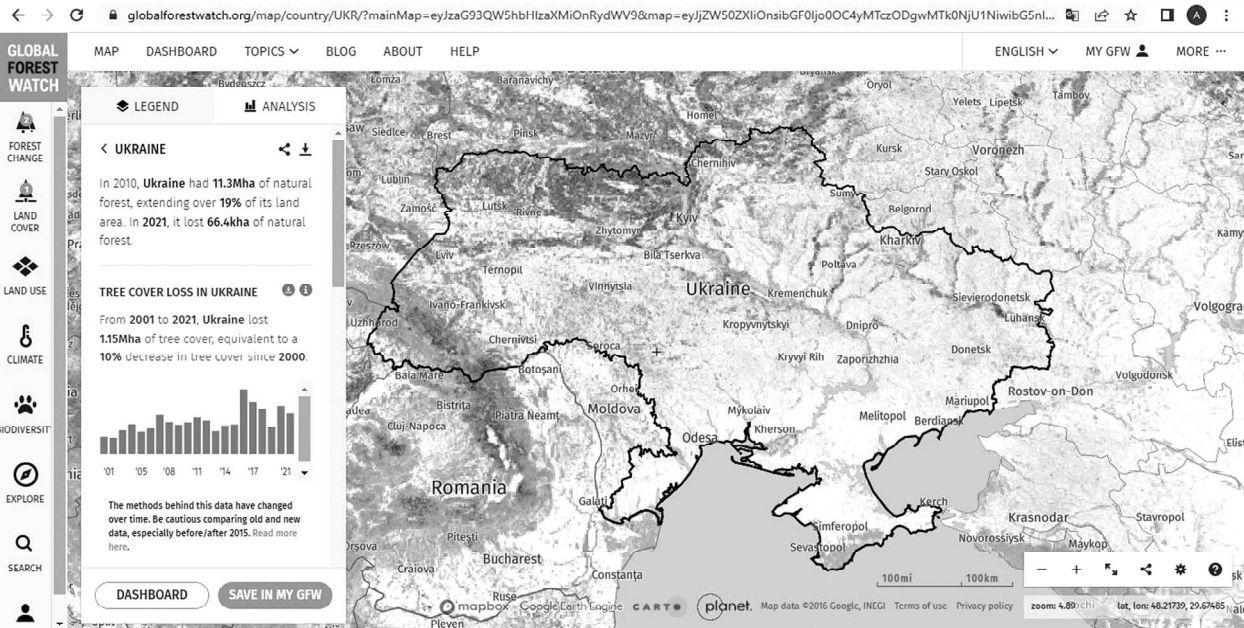

Рис. 2. Мапа лісового покриття України в режимі реального часу Global Forest Watch

Джерело: наведено автором за [8].

гальнюється у національному масштабі. Завдяки проведенню Національної інвентаризації лісів можна буде отримати достовірну оцінку загальних запасів лісових насаджень. Очікується й отримання інших потенційно важливих результатів — визначення площі самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення та уточнення звітності до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату ООН та Кіотського протоколу щодо щорічного рівня поглинання парникових газів лісами України тощо [6].

Наразі офіційних результатів проведення Національної інвентаризації лісів немає, тому можна скористатися супутниковими даними моніторингу лісів, які містять підтверджену і достовірну інформацію, в тому числі можна виокремити площі самосійних лісів з наступних джерел:

- дані супутникового моніторингу проекту Світового банку "Підтримка прозорого управління земельними ресурсами в Україні" [7];
- web-додаток для моніторингу глобальних лісів в режимі реального часу Global Forest Watch [8].

Проект Світового банку включає в собі компонент Forest monitoring — програмне забезпечення для ведення лісового господарства в онлайн режимі, за допомогою якого користувачі можуть управляти лісовими активами віддалено, в майже реальному часі. Контролювати інвентаризацію, вирубку лісів, а також відстежувати весь ланцюг поставок для прийняття оптимальних бізнес-рішень. Отримувати

повідомлення про ризики виникнення лісових пожеж та прогнозувати вектор їх поширення з метою мінімізації збитків. В результаті, користувачі зможуть досягти сталого лісосторонства, що дозволить скоротити витрати й збільшити прибуток. Зокрема, переглядати супутникові дані, які відображають лісовий покрив на всій території країни за областями.

За даними супутникового моніторингу проекту Світового банку в Україні налічується 16,1 млн га станом на 2020 рік (Рис. 1).

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,4 млн га, в тому числі вкриті лісовою рослинністю — 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9%. Половина лісів України належить до штучно створених і потребує посиленого догляду. Близько 0,8 млн гектарів лісів, що належали колишнім колективним господарствам, знаходяться на землях запасу і перебувають у незадовільному стані (самовільно вирубуються, гинуть від пожеж, хвороб, шкідників тощо). Україна займає у Європі 9-те місце за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. Лісорослинні умови в Україні неоднорідні, тому ліси по території держави розміщені нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7% в Запорізькій і до 51,4% в Закарпатській областях [9].

Дані про втрату деревного покриття за 2013 рік відображені на Global Forest Watch, що представляє найкращі доступні просторові дані про те, як змінюються ліси в усьому світі. Інтерак-

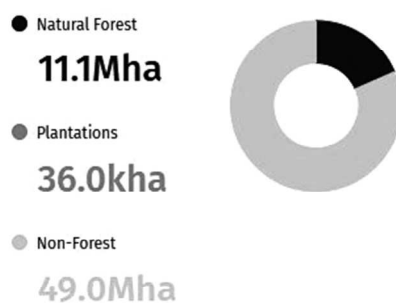

Рис. 3. Площа природних лісів України станом на 2000 рік

Джерело: наведено автором за [8].

тивна карта Global Forest Watch не має собі рівних за своїм глобальним охопленням, динамічності у проміжках часу, частотою щорічних оновлень і 30-метровою роздільною здатністю. Загалом, це потужний інструмент для картографування втрат деревного покриву, який широко використовується урядами, академічними колами, приватним сектором і громадянським суспільством для виявлення та усунення вирубки лісів.

Переглянувши інтерактивні діаграми та карти Global Forest Watch (Рис. 2), які підсумовують ключові статистичні дані про ліси в Україні, можна виділити окремі статистичні дані, які включають темпи зміни лісів, площу лісів, чинники вирубки лісів, а також попередження про вирубку лісів і пожежі.

Супутникові дані залишаються у пріоритетному використанні частково тому, що вони продовжують вдосконалюватися в міру розвитку відповідних методів і технологій. Так як описані зміни даних з часом, досліджені наслідки того, як ці дані слід інтерпретувати та використовувати, і пропонується короткий огляд планів щодо покращення узгодженості цих даних у майбутньому. Хоча є кілька факторів, які спричиняють неузгодженість даних за 20-річний період [8]:

Коригування алгоритму: оригінальний алгоритм, який використовувався для картографування втрати деревного покриву на основі супутникових зображень за 2001—2012 роки, було вдосконалено в наступних оновленнях. Ці

вдосконалення дозволили щорічно оновлювати дані, починаючи з 2013 року (у поєднанні з невеликими доповненнями до даних за 2011 та 2012 роки) і призвели до покращеного виявлення втрат, особливо з 2015 року.

Покращені супутникові дані: алгоритм використовує кожне доступне зображення Landsat (з супутників Landsat 5, 7 і з 2013 року Landsat 8), щоб виявити втрату деревного покриву. Супутник Landsat 8 має таку саму роздільну здатність, що й попередні місії Landsat, але має вдосконалений датчик, який може краще розпізнавати особливості на землі. Включення даних Landsat 8 до алгоритму втрат призвело до кращого виявлення втрат деревного покриву розміром менше, ніж окремий піксель (наприклад, вибіркова рубка), починаючи з 2013 року.

Різниця в доступності супутникових знімків: кількість доступних зображень Landsat на рік зазвичай збільшувалася з часом, що дає більше можливостей побачити зміни на землі. Кількість зображень у 2012 році була особливо низькою, враховуючи проміжок між виведенням з експлуатації Landsat 5 у 2011 році та запуском Landsat 8 у 2013 році. Хмари та дим також можуть затримати виявлення втрати деревного покриву, якщо немає чітких зображень між даними. Це особливо актуально у випадку пізніх пожеж, які часто не виявляються до наступного календарного року.

Рис. 4. Площа природних лісів України станом на 2010 рік

Джерело: наведено автором за [8].

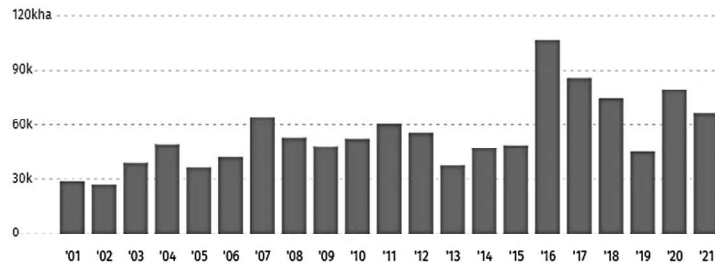

Рис. 5. Втрати лісового покриття України з 2001 по 2021 рік

Джерело: наведено автором за [8].

Загалом перші два фактори сприяють підвищенню чутливості у виявленні втрати деревного покриття, що є змогу краще зрозуміти зміни, які зазвичай важко відобразити на карті, включаючи пожежі, вибіркові рубки та змінне сільське господарство. Певні території отримали більше переваг від цих покращень, ніж інші — у бразильській Амазонії та Індонезії переважає великомасштабне розчищення, тому втрати добре враховані початковим алгоритмом на відміну від Західної та Центральної Африки, Південно-Східної Азії та інших регіонів з меншим масштабом вирубки лісу. У помірних лісах Європи та Північної Америки покращені дані про втрату лісу після 2015 року більш чутливі до вибіркової рубки. Поверхневі пожежі, які частково руйнують крону дерев, також виявляються краще в останніх даних порівняно з оригінальним продуктом 2000—2012 років.

Станом на 2000 рік (Рис. 3) 18% території України становили природні ліси — 11,1 млн га, зелені насадження — 36,0 тис. га та незаліснена територія — 49,0 млн га.

За супутниковими даними Global Forest Watch у 2010 році (Рис. 4) в Україні було зафіксовано 11,3 млн га природних лісів, які займали понад 19% її території, зелені насадження — 39,6 тис. га, незаліснена територія — 48,8 млн га. У 2021 році вона втратила 66,4 тис. га природних лісів.

З 2001 по 2021 рік Україна втратила 1,15 млн га лісового покриття, що еквівалентно 10% зменшенню деревного покриття з 2000 року. В Україні з 2001 по 2021 рік 0,35% втрат деревного покриття припало на території, де домінуючими причинами втрат є вирубка лісів (Рис. 5).

Особливо виділені перші 5 областей, на які припало 52% усіх втрат деревного покриття між 2001 і 2021 роками.

Таблиця 1. Втрати деревного покриття за областями з 2001—2021 рік

№ п/п	Назва області	Втрати деревного покриття, тис. га
1	Житомирська	228,0
2	Рівненська	154,0
3	Київська	110,0
4	Волинська	102,0
5	Чернігівська	89,1
6	Львівська	77,7
7	Івано-Франківська	59,2
8	Закарпатська	52,9
9	Сумська	38,5
10	Чернівецька	37,6
11	Черкаська	30,4
12	Хмельницька	29,5
13	Харківська	24,4
14	Луганська	24,1
15	Полтавська	24,0
16	Вінницька	22,6
17	Тернопільська	10,8
18	Кіровоградська	7,54
19	Херсонська	5,89
20	Одеська	4,53
21	Дніпропетровська	4,44
22	Донецька	3,92
23	м. Київ	2,99
24	Миколаївська	1,5
25	АР Крим	1,37

Джерело: сформовано автором за даними [8].

Таблиця 2. Відомості щодо площі самозаліснених земель в Україні за даними відкритих джерел

Назва джерела	Площа самозаліснених земель в Україні
Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, (2021)	300 – 500 тис. га
Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин ВРУ, (2018); «Екологія-Право-Людина». Необліковані ліси України. Аналітична записка, (2020)	500 тис. га тільки на Поліссі
Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин ВРУ, (2018); «Національна інвентаризація лісів: як лісова політика формує суспільне сприйняття лісокористування»	17 тис. га у Сумській області та 33 тис. га у Івано-Франківській
Єгор Гриник, біолог «Української природоохоронної групи», (2021)	300 – 500 тис. га
Всесвітній фонд природи WWF-Україна, (2021)	300 – 500 тис. га

Джерело: створено автором.

Найбільше втрат деревного покриву порівняно із середнім показником 42,6 тис. га було в Житомирській області — 228 тис. га.

За даними супутникового спостереження можна моніторити втрати і приріст лісового покриву, співставляти з офіційними даними Державного агентства лісових ресурсів України і виокремлювати площі самосійних лісів, які

не обліковуються.

Площі самосійних лісів за різними даними називають приблизно однакові цифри в 300—500 тис. га, але зважаючи на те, що зафіксовано 500 тис. га тільки на Поліссі, то можна зробити висновок, що площа самосійних лісів в країні набагато більша за середню озвучену з відкритих джерел.

Таблиця 3. Розрахунок ймовірної площі самозаліснених земель в Україні

Назва області	Загальна площа лісів та інших лісовкритих площ за даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, тис. га	Лісовкрита площа за даними Global Forest Watch, тис. га	Ймовірна площа самосійних лісів, тис. га
Чернігівська	740,50	847,00	106,5
Київська	648,80	745,00	96,2
Черкаська	338,60	404,00	65,4
Сумська	460,90	520,00	59,1
Вінницька	380,30	439,00	58,7
Волинська	697,70	753,00	55,3
Харківська	417,40	470,00	52,6
Полтавська	285,90	338,00	52,1
Закарпатська	724,00	775,00	51,0
Львівська	694,70	743,00	48,3
Житомирська	1123,40	1170,00	46,6
Хмельницька	287,60	330,00	42,4
Івано-Франківська	635,70	670,00	34,3
Чернівецька	257,90	281,00	23,1
Кіровоградська	189,10	210,00	20,9
Одеська	223,00	236,00	13,0
Тернопільська	201,70	208,00	6,3
Рівненська	805,80	810,00	4,2
Дніпропетровська	192,80	187,00	-5,8
Автономна Республіка Крим	300,30	268,00	-32,3
Донецька	204,00	167,00	-37,0
Миколаївська	124,50	83,90	-40,6
Херсонська	152,10	88,50	-63,6
Запорізька	119,30	55,20	-64,1
Луганська	356,30	231,00	-125,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру та даних Global Forest Watch [8; 10].

На основі Global Forest Watch, в розрізі областей, в межах території України було визначено загальну лісовкрити площу за даними ДЗЗ. Співставлення цих даних з офіційною статистикою Держгеокадастру, зокрема, площею лісових земель, було визначено ймовірну площу самосійних лісів в межах відповідних областей України, з урахуванням втрат деревного покриву (Табл. 1). Для підтвердження таких результатів дослідження необхідним є закладення дослідних полігонів на місцевості для підтвердження отриманих аналітичних даних (Табл. 3).

На основі проведених розрахунків було встановлено, що найбільша ймовірна площа самосійних лісів зосереджена в таких областях, як: Чернігівська (106,5 тис. га), Київська (96,2 тис. га), Черкаська (65,4 тис. га), Сумська (59,1 тис. га), Вінницька (58,7 тис. га), Волинська (55,3 тис. га), Харківська (52,6 тис. га).

Найменші показники ймовірної площі самосійних лісів, за розрахунками, зосереджено в таких областях нашої країни: Кіровоградській (20,9 тис. га), Одеській (13,0 тис. га), Тернопільській (6,3 тис. га), Рівненській (4,2 тис. га).

Згідно отриманих розрахунків були визначені області в межах яких показник

ймовірної площі самосійних лісів є від'ємним, зокрема, Дніпропетровська (-5,8 тис. га), Автономна Республіка Крим (-32,3 тис. га), Донецька (-40,6 тис. га), Миколаївська (-40,6 тис. га), Херсонська (-63,6 тис. га), Запорізька (-64,1 тис. га), Луганська (-125,3 тис. га).

Причинами таких показників в Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим, є тривалі бойові дії та тимчасова окупація частини територій, що в цілому вплинули на зменшення загальної площі лісів в цих регіонах нашої країни та відсутність офіційної достовірної інформації щодо площі лісів в цих регіонах нашої країни.

Також, процес самозаліснення сільськогосподарських територій не спостерігається в Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій областях. Причинами цього є несприятливі природно-кліматичні та лісорослинні умови.

В загальному, за аналітичними розрахунками, на основі даних Global Forest Watch та Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, було встановлено, що загальна імовірна площа самосійних лісів в Україні сягає 467,3 тис. га (без врахування від'ємних значень у відповідних областях нашої країни загальна ймовірна площа самосійних лісів в Україні становить 836,0 тис. га).

Без приділення особливої уваги питанню визначення площ самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення не можна далі говорити про вдосконалення лісовпорядкування в країні. Кількісна оцінка площ лісо вкритих земель є одним з базових понять ведення лісового господарства. Але визначення загальної площі самозаліснених територій в межах України супроводжується наступними складнощами:

— відсутня офіційна, кількісна характеристика площі сільськогосподарських земель частини територій яких замозаліснені;

— оціночні дані з різних джерел щодо площі самозаліснених територій є наближеними які не можуть бути використані в якості основи для розрахунку та прогнозування економічних, екологічних, соціальних переваг самосійних лісів на сільськогосподарських землях в Україні;

— Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру не веде облік кількості самосійних лісів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З урахуванням труднощів у визначенні достовірної інформації щодо площ самосійних

лісів в Україні, за даними супутникового спостереження можна моніторити глобальні процеси лісоутворення, співставляти з офіційними даними Державного агентства лісових ресурсів України і визначати площі самосійних лісів, які не обліковуються з тих чи інших причин. За аналітичними підрахунками була визначена загальна імовірна площа самосійних лісів в Україні — 467,3 тис. га. Супутникові дані на сьогодні лишаються найбільш достовірними та актуальними для моніторингу глобальних процесів навколишнього середовища, зокрема, для визначення лісовкритих площ однією з офіційних і доступних для будь-якого користувача є платформа Global Forest Watch. Проте завжди є потенціал до вдосконалення сучасних технологій супутникової зйомки та обробки даних в реальному часі з більшою роздільною здатністю та чіткістю зображення.

Література:

1. Опенько І.А., Степчук Я.А., Цвях О.М. Кореляційний аналіз впливу лісових пожеж на втрату лісового покриву: європейський досвід. Проблеми системного підходу в економіці. 2019, випуск 5(73), частина 2, С. 37—47. <http://psae-jrnl.nau.in.ua/73-2019>
2. Опенько І.А., Степчук Я.А., Цвях О.М. Економічна ефективність використання земель лісгосподарського призначення в умовах децентралізації влади. Збалансоване природокористування. 2019. № 2. С. 181—191.
3. Офіційний сайт Держлісагенства. URL: <https://forest.gov.ua/agentstvo/vidkriti-dani>
4. Про результати виїзного засідання з питання: "Проблематика реформування лісового господарства". 20.02.2018. URL: <http://lhnv.net/?p=1418>
5. Національна інвентаризація лісів: як лісова політика формує суспільне сприйняття лісокористування 2018. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/2018/Wald/National_Forest_Inventory_print_ukr.pdf
6. Держлісагенство: в Україні буде проведена інвентаризація лісів — 23.06.2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhlisagentstvo-v-ukrayini-bude-provedena-inventarizaciya-lisiv>
7. Дані супутникового моніторингу проекту Світового банку "Підтримка прозорого управління земельними ресурсами в Україні". URL: <https://forest-monitoring.eos.com/interactive/map>
8. Web-додаток для моніторингу глобальних лісів в режимі реального часу Global Forest Watch. URL: <https://www.globalforestwatch.org/>

map/country/UKR/?map=eyJjZW50ZXIiOnsibGF0Ijo0OC4yMTczODgwMTk0NjU1NiwiG5nIjoyOS42NzQ4NTQ0Nzg5NTg5ODR9LCJ6b29tIjo0Ljg5MDQ3NjA2MTUyNzYwNCwiYmVhcmluZyI6MC42OTc2NzQ0MTg2MDQ2NDg4LCJwaXRjaCI6MTUuNDQyNDg0NTY2MjMyMzMyLCJjYW5Cb3VuZCI6ZmFsc2V9&mapPrompts=eyJvcGVuIj0cnVILCjZdGVwc0tleSI6InN1YnNjcmluZVRvQXJlYSJ9

9. Проєкт "Державна стратегія управління лісами України до 2035 року" // Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2020.

10. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2020 рік. URL: https://drive.google.com/file/d/1gnksEnP3cbw5_G-vPk1XzUV0lxG_EQoL/view?fbclid=IwAR2UlsjC5I1T4JHTspvict-9OigfTGRdRbv-KvpiFv8v1caYHdxURiiofCBA

References:

1. Open'ko, I.A. Stepchuk, Ya.A. and Tsviakh, O.M. (2019), "Correlation analysis of forest fire influence on loss of forest roof: european experience", *Problemy systemnoho pidkholdu v ekonomitsi*, vol. 5 (73), no. 2, pp. 37—47, available at: <http://psae-jrnl.nau.in.ua/73-2019> (Accessed 15 Oct 2022).

2. Open'ko, I.A. Stepchuk, Ya.A. and Tsviakh, O.M. (2019), "Economic effectiveness of the use of forestry land in conditions of decentralization of power", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 2, pp. 181—191.

3. State Forest Resources Agency of Ukraine (2022), available at: <https://forest.gov.ua/agentstvo/vidkriti-dani> (Accessed 15 Oct 2022).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "About the results of the field meeting on the issue: "Problems of reforming forestry"", available at: <http://lhnv.net/?p=1418> (Accessed 15 Oct 2022).

5. APD (2018), "National Forest Inventory: How Forest Policy Shapes Public Perception of Forest Use", available at: <https://www.apd->

ukraine.de/images/2018/Wald/National_Forest_Inventory_print_ukr.pdf (Accessed 15 Oct 2022).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "State Forestry Agency: an inventory of forests will be conducted in Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhlisagentstvo-v-ukrayini-bude-provedena-inventarizaciya-lisiv> (Accessed 15 Oct 2022).

7. World Bank (2022), "Satellite monitoring data of the World Bank project "Supporting transparent management of land resources in Ukraine"", available at: <https://forest-monitoring.eos.com/interactive/map> (Accessed 15 Oct 2022).

8. Global Forest Watch (2022), available at: <https://www.globalforestwatch.org/map/country/UKR/?map=eyJjZW50ZXIiOnsibGF0Ijo0OC4yMTczODgwMTk0NjU1NiwiG5nIjoyOS42NzQ4NTQ0Nzg5NTg5ODR9LCJ6b29tIjo0Ljg5MDQ3NjA2MTUyNzYwNCwiYmVhcmluZyI6MC42OTc2NzQ0MTg2MDQ2NDg4LCJwaXRjaCI6MTUuNDQyNDg0NTY2MjMyMzMyLCJjYW5Cb3VuZCI6ZmFsc2V9&mapPrompts=eyJvcGVuIj0cnVILCjZdGVwc0tleSI6InN1YnNjcmluZVRvQXJlYSJ9> (Accessed 15 Oct 2022).

9. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2020), *Proiekt "Derzhavna stratehiia upravlinnia lisamy Ukrainy do 2035 roku"* [Project "State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035"], Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. State Forest Resources Agency of Ukraine (2021), "Public report of the State Agency of Forest Resources of Ukraine for 2020", available at: https://drive.google.com/file/d/1gnksEnP3cbw5_G-vPk1XzUV0lxG_EQoL/view?fbclid=IwAR2UlsjC5I1T4JHTspvict-9OigfTGRdRbvKvpiFv8v1caYHdxURiiofCBA (Accessed 15 Oct 2022).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2022 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА